

**T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**KENTLEŞME BAĞLAMINDA GÖÇÜN YOL AÇTIĞI
TOPLUMSAL SORUNLAR**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuba ALTUNER

Enstitü Ana Bilim Dalı: Sosyoloji

Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Zeynep Gökçe AKGÜR

MAYIS - 2009

T.C
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

KENTLEŞME BAĞLAMINDA GÖÇÜN YOL AÇTIĞI TOPLUMSAL SORUNLAR

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tuba ALTUNER

Enstitü Ana Bilim Dalı: Sosyoloji

Enstitü Bilim Dalı : Sosyoloji

Bu tez / / 2009 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- ☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

Jüri Üyesi

- ☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

Jüri Üyesi

- ☐ Kabul
☐ Red
☐ Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak ilkelerine uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Tuba ALTUNER

05.05.2009

ÖNSÖZ

Tarihsel süreç içinde insanlar, yaşadıkları yerlerden gönüllü veya zorunlu olarak göç etmek durumunda kalmışlardır. Bu göçler esnasında isteyerek veya farkında olmadan toplumsal değişime neden olmuşlardır. Göç olgusu gerek nedenleri gerekse sonuçları bakımından her dönemde toplumsal yapıyı etkileyen önemli dinamiklerden olmuştur.

Gelişmekte olan ülkelerde önemli bir sorun olan hızlı kentleşmenin neden olduğu sorunlar ülkemiz açısından da önemini ve güncelliğini korumaktadır. Bizi bu çalışmaya yönelten, en başta konunun güncelliği ve her dönemde güncel kalacak olmasıdır.

Çalışmamızda göçle birlikte kentlerde dolayısıyla toplumda ve toplumsal yapı da meydana gelen değişimler, dönüşümler, çarpıklıklar ve sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır.

Bu çalışmada çabaları, eleştirileri ve yol göstericiliği için danışmanım saygıdeğer hocam Yrd. Doç. Dr. Zeynep Gökçe AKGÜR' e; emeğini ve desteğini hiçbir zaman eksik etmeyen çok değerli hocam Prof.Dr.M.Said DOĞAN' a ve bugüne kadar yetişmemde emekleri olan bütün hocalarıma; cesaret veren yaklaşımları ve her türlü destekleri için sevgili annem Yrd. Doç. Dr.Nuran ALTUNER ve sevgili babam Mehmet ALTUNER' e şükranlarımı arz ederim.

Tuba ALTUNER

05 Mayıs 2009

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR.....	iii
ÖZET	iv
SUMMARY.....	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DÜNDEN BUGÜNE KIRSALDAN KENTE GÖÇ	5
1.1. Göç Kavramı	5
1.2. Göçün Oluşumunda Etkili Olan Kırsal ve Kentsel Özellikler	8
1.2.1. Kırsal Özellikler	8
1.2.2. Kentsel Özellikler.....	13
1.3. Göç Dönemleri	16
1.4. Teröre Bağlı Göçler.....	18
1.5. Göç - Gecekondu İlintisi ve Kentlileşme Sorunu	20
BÖLÜM 2: KENTLEŞME	25
2.1. Kentleşme Kavramı.....	25
2.2. Batı’da Kentleşme Olgusu	28
2.3. Türkiye’de Kentleşme Olgusu	31
2.3.1. Kentlileşen Köylüler	35
2.3.2. Kentlileşemeyen Köylülerin Etkisiyle Köyleşen Kentler	38
2.3.3. Kentleşme ve Gecekondulaşma	43
2.3.4. Yoksulluk Kültürü.....	46
2.4. Günümüz Kentleşmesi	50

2.4.1. Uydu Kent,Yeni Kent,Köy Kent(Tarım Kent) Ayrımı	55
2.4.2. Mutenalaştırma.....	58
BÖLÜM 3: GÖÇE BAĞLI TOPLUMSAL SORUNLAR.....	63
3.1. Gecekondulaşma	63
3.2. Çarpık Kentleşme.....	68
3.3. Kente Uyum Sorunu.....	74
3.4. Alt Yapı ve Çevre Sorunları	78
3.5. İkili Yapı Sorunu (Kentlilerle Yeni Kentliler Arasındaki Farklılaşma).....	80
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	83
KAYNAKLAR	87
ÖZGEÇMİŞ.....	94

KISALTMALAR

Bknz.	: Bakınız
DİE	: Devlet İstatistik Enstitüsü
DPT	: Devlet Planlama Teşkilatı
ILO	: International Labor Organization (Uluslararası Çalışma Örgütü)
Vb.	: Ve başkası, ve başkaları, ve benzeri, ve benzerleri
Vbg.	: Ve bunun gibi
Vs.	: Vesaire

Tezin Başlığı: Kentleşme Bağlamında Göçün Yol Açtığı Toplumsal Sorunlar	
Tezin Yazarı: Tuba ALTUNER Danışman: Yrd.Doç.Dr.Zeynep Gökçe AKGÜR	
Kabul Tarihi: 22.05.2009	Sayfa Sayısı: v (ön kısım) + 94 (tez)
Anabilimdalı: Sosyoloji	
Göç olgusu toplumsal değişimin önemli göstergelerinden birisidir. Kentleşme ise uygarlığın gelişimindeki önemli süreçlerden birisidir. Bu süreç sadece nüfus artışı değil aynı zamanda toplumsal, kültürel, ekonomik, ve siyasal dönüşümleri de içeren bir olgudur. Bu çalışmayla Türkiye Cumhuriyeti’ nin kuruluşundan günümüze kadar geçen süre de iç göç ile birlikte kentlerde ve toplumsal yapı da meydana gelen değişmelerin tespit edilmesi hedeflenmiştir. Türkiye’de 1950’lerde başlayan ve hala devam eden “köyden kente göç” olgusunun, toplumun tek tek her kesimine ve bütününe olan etkileri yararlanılan kaynaklar doğrultusunda açıklanmaya çalışılmıştır. Araştırmanın verileri bilgi ve belge kaynakları (bilimsel kitaplar, kamusal ve özel arşivlerdeki raporlar, ansiklopedi, sözlük, süreli yayınlar vb.) taranarak elde edilmiştir. Göç sonucu meydana gelen kentleşme ile ilgili yapmış olduğumuz araştırmada, göç edenlerin köyden kente göç esnasında ve sonrasında yaşadıkları ve yaşattıkları sorunlar fark edilmiştir.	
Anahtar kelimeler: Göç, Kentleşme, Toplumsal Yapı, Gecekondulaşma.	

Title of the Thesis: Due to urbanization migration causes social problems.	
Author: Tuba ALTUNER	Supervisor: Assist.Prof.Dr.Zeynep Gökçe AKGÜR
Date: 22.05.2009	Nu. Of pages: v (pre text) + 94 (main body)
Department: Sociology	
Migration is an important sign of Social change One of the most important development factors for civilizations is urbinization. Not only is this process important for population growth, it is also important for political, economic, cultural change and development. The goal of this study is to determine the changes that came from national migration including urban and social structural change since the founding of the Republic of Turkey to its present day. The change from "rural-urban migration" started in Turkey in the 1950's and is still going on today. The impact of each social group and as a whole society has been used as sources to explain this phenomenon. The sources that were used for information are documents, data surveys, (Scientific books, special reports within public and private archives, Encyclopedias, dictionaries andperiodicals.) All information that was used from these sources was read and analyzed. The end result of the research we have done in regards to the result of urbanization due to migration we noticed that those who lived in rural areas which migrated to urban areas still experienced the same problems.	
Keywords: Migration, Urbanization, Social Structure, Slum.	

GİRİŞ

Göç, insanların doğdukları andan itibaren yaşadıkları yerlerden çeşitli sebeplerle, yaşamlarının bir kısmını veya tamamını geçirmek üzere gerçekleştirdikleri zorunlu veya isteğe bağlı yer değiştirme eylemidir. Göç olgusu, toplumların sosyo-kültürel, ekonomik ve politik tüm yapıları ile yakından ve doğrudan ilişkili olan ve aynı zamanda etkileyici bir olaydır. Çok boyutlu sosyal bir olgu olan göç, birçok sosyal bilimin ve özellikle sosyolojinin üzerinde durduğu önemli konulardan biridir.

Göç, çok eskilerde savaş, ekonomik ve iklimsel nedenlerle ortaya çıkmış bir kavramdır. Günümüzde göçle beraber hızlı kentleşme ve bunun ortaya çıkardığı önemli sorunlar nedeniyle göçün sebepleri ve nasıl önlenebileceği konusu önem kazanmıştır.

Kentleşme günümüzden 5,000 yılı aşkın bir süre önce Mezopotamya'da ortaya çıktı. Daha sonra, Nil, İndus ve Huang He vadilerinde başka kentler gelişti. Kentlerin ortaya çıkışı, büyük politik yapıların doğuşu ve gelişmesiyle aynı döneme rastlar. Kentin her şeyden önce idari, askeri, dini ve ticari bir işlevi vardı.

Sanayi Devrimi' yle birlikte kentlerin gelişmesi olağanüstü bir güç kazandı. Ünlü ütopyacı yazar Thomas Moore, kırdan kente göçü “koyunlar insanları yedi” sözüyle anlatmıştı (tr.wikipedia.org/wiki/Kentleşme). Moore' un bununla demek istediği şudur: kırsaldan kentlere doğru olan yoğun göçler sonucu kentler yeni kentlileri dönüştürememiş, tam tersine yeni kentliler kentlileri kendilerine benzetmişler ve kentleri kırsal bir niteliğe bürümüşlerdir. 1800'de kentli nüfus 30 milyondan azdı; bundan 100 yıl sonra 200 milyonu çoktan geçmişti. Bugün ise 2 milyarı aşmaktadır (tr.wikipedia.org/wiki/Kentleşme).

Kentleşme en basit anlamıyla nüfusun kentlerde yaygınlık kazanmasıdır. Kentleşme uygarlığın gelişimine katkı sağlayan önemli süreçlerden biridir. Bu süreç sadece nüfus birikimi değil aynı zamanda ekonomik, sosyal ve siyasal dönüşümleri de içeren bir olgudur. Kentleşme Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde neden-sonuç ilişkisi içerisinde gerçekleşen bir değişim sürecini de ifade

eder. Kırsal kaynakların birçok açıdan yetersiz oluşu ve buna bağlı olarak gerçekleşen göçler, bu değişim sürecinin hızını da arttırmaktadır. Kentlerin nüfusu daha çok kırdan kente göçlerle artmaktadır.

Tarihsel süreç açısından bakıldığında göçün pek çok farklı nedeninin olduğu görülmektedir. Neden ve sonuç itibarıyla çok boyutlu bir olgu olan göç, her dönemde toplumsal yapıyı etkileyen dinamik bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Göç ve kentleşme birbiriyle yakından ilişkili kavramlardır. Öyle ki göç ve kentleşme nedenleri birbiriyle paralellik göstermektedir.

Çalışmamızın birinci bölümünde göç kavramı üzerinde durulacaktır. Tarihsel süreç içerisinde göç kapsamlı olarak ele alınacak, göçün oluşumunda etkili olan kırsal ve kentsel özellikler tahlil edilecektir. İnsanları göçe iten bazı nedenler vardır. Bunlar daha iyi bir yaşam sürme, daha iyi bir işte çalışma arzusu, çocuğuna daha iyi bir eğitim verebilme ve ya güvenlik kaygısı. Tüm bunlara göç nedenlerinin daha net anlaşılabilmesi açısından yine bu bölümde yer verilecektir.

İkinci bölümde kentleşme olgusu incelenecektir. Kentleşmenin Batı’ da ve Türkiye’ deki gelişimi, kentlerde yaşayan insanların ne ölçüde kentli davranış kalıplarına sahip olabildikleri, günümüz kentleşmesiyle ortaya çıkan yeni kentlerin ve yeni kent terimlerinin neler oldukları yine bu bölümde incelenecektir.

Üçüncü bölümde ise kent ve göçün sentezi olan çalışmamızın da başlığını oluşturan kentleşme bağlamında göçün yol açtığı toplumsal sorunlar ele alınacaktır.

Çalışmanın Konusu

“Kentleşme Bağlamında Göçün Yol Açtığı Toplumsal Sorunlar” başlıklı çalışmanın konusu, teorik düzeyde gönüllü ve ya zorunlu göç sonrasında göç alan yerlerde (kentlerde) ortaya çıkan sonuçlar ve göç edenlerin karşılaştıkları sorunlardır. Bu çerçevede göç temelli kentleşmenin topluma ve toplumsal yapıya etkileri çalışmanın konusunu oluşturmaktadır.

Çalışmanın Önemi

Göç ve kentleşme toplumsal yapının taşları olduğu için birçok kez incelenme imkanı bulmuştur. Ancak toplum durağan bir yapıya sahip olmayıp sürekli değiştiği için her geçen gün bu çalışmalara bir yenisinin eklenme mecburiyeti doğmaktadır.

Göç ilk bakışta basit bir mekan değiştirme olayı gibi görünse de nedenleri ve sonuçlarının toplum ve kent üzerindeki etkisi büyüktür. Çünkü göç sosyal, ekonomik ve kültürel yapılarda önemli değişikliklere neden olmaktadır.

Son zamanlarda kırsal alanlardan kentlere yapılan göçlerle birlikte şekil değiştiren kentleşme, toplumsal yapı da önemli değişmelere neden olmuştur. Kentler de göç sonucu işsizlik, çevre kirliliği, görüntü kirliliği, gecekondu, altyapı yetersizliği ve ikili yapı sorunu gibi bir takım sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunların çözümü, öncelikle nedenlerinin iyi bilinmesi ile mümkündür. Bu nedenlerin tespit edilmesinin gerekliliği bağlamında yaptığımız çalışmanın önemli olduğunu düşünmekteyiz.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma günümüzde özellikle büyük kentlerimizi tehdit eden kırsal kesimden kentlere doğru yaşanan göçlerle; hızlı, sağlıksız ve plansız kentleşme süreci sonucunda ortaya çıkan gecekondulaşma, ikili yapı sorunu gibi sorunları ortaya koyup bu sorunlara çözüm yolları bulmak amacını taşımaktadır.

Çalışmanın Yöntemi

Sosyal bilimlerin ilgi alanını oluşturan toplumsal olaylar (örneğin, toplumsal değişme, toplumsal kurumların özellikleri, devlet yönetimi vb.) ve insanların toplumsal özellikleri (örneğin, kişilik, öğrenme vb.), fen bilimlerinin ilgi alanını oluşturan fen ve tıp dallarından farklılaşmaktadır. Dolayısıyla, sosyal bilim araştırmalarında kullanılan yöntem ve teknikler, kendine özgü bazı özellikler göstermektedir.

Bilimsel araştırma, sistematik veri toplama ve analiz etme sürecidir. Bazı bilimsel araştırmalar, kuram (teori) üretmeyi ya da varolan kuramları sınamayı amaçlamaktadır.

Toplumsal olaylar ve insanların toplumsal özellikleri çok karmaşık bir yapıya sahiptir; bu nedenle de, sosyal bilimlerde genellenebilirliği yüksek kuram oluşturmak çok zordur.

Problem ortaya konduktan sonra, konuyla ilişkili kaynaklar taranır; elde edilen kuramsal bulgulara ve araştırma bulgularına dayalı bilgiler bir araya getirilerek kaynak taraması bölümü yazılır (Özdamar, 1999: 4).

Bu çerçevede araştırmamızın verileri bilgi ve belge kaynaklarının taranması ile elde edilecektir.(Bilgi ve belge kaynakları: kitaplar, kamusal ve özel arşivlerdeki raporlar, ansiklopedi, sözlükler, süreli yayınlar (bilimsel yayınlar, gazeteler, dergiler)).

BÖLÜM 1: DÜNDEN BUGÜNE KIRSALDAN KENTE GÖÇ

1.1. Göç Kavramı

Göç; toplumun sosyal, kültürel, ekonomik, politik v.b.g. tüm bünyesiyle yakından ilişkili ve etkileyici bir olaydır. Çok yönlü karaktere sahip oluşu nedeniyle antropologlardan sosyologlara, kent plancılardan yerel yöneticilere kadar herkesin ilgisini çeken bir konudur.

Göçler, doğrudan doğruya ülkelerin veya daha küçük toplulukların nüfusunun gelişmesini (artış veya azalmasını) etkileyen önemli faktörlerden biri olup, nüfusun yaş ve cinsiyet yapısında değişmeye sebep olurlar. Bu değişimler göç alan ve göç veren çevrelerde birbirine zıt bir şekilde gerçekleşir. Göç alan yörenin nüfusu artarken diğerinde azalma olacaktır. Göçe katılan kitlenin cinsiyet ve yaş gruplarına bağlı olarak, göç alan yerlerde adı geçen özellikler yönünden yığılmalar, göç veren yerlerde de azalmalar görülecektir. Ayrıca nüfusun kalitatif yapısında da (okur-yazarlık, eğitim, iş ve meslek bilgisi ile bunlara bağlı olarak kalifiye eleman miktarında ve diğer konularda) değişmelere sebep olacaktır. Meydana gelen bu değişimler toplumun yapısını, kültürünü, ekonomik, politik v.b. bütün kurumlarını kısa zamanda, göçün hacmiyle doğru orantılı olarak, etkileyecektir. Bunlar sorunun önemini ortaya koyarak göçün üzerinde hassasiyetle durulması gereken bir konu olduğunu saptayan özelliklerdir (Akkayan,1979:20).

Göç kavramı, çok boyutlu ve gerçekten çok karmaşık bir yapı sergilemektedir. Göç, göç edilen ve göçle gidilen her iki yapıyı da derinden etkileyip dönüştüren önemli bir süreçtir. Her şeyden önce insanları göçe iten nedenlerin çok farklı olduğunu belirtmek gerekir ve bu bağlamda göçlere farklı bir anlam yüklenebilmektedir. Örneğin daha çok ekonomik nedenlerle ortaya çıkan ve insanların arzularına bağlı olarak gelişen göçler bulunmaktadır ki, bu **isteğe bağlı göç** ya da **gönüllü göç** olarak tanımlanmaktadır. Bunun tam tersi savaş, siyasal baskılar vb. gibi pek çok zorlayıcı etkenin yol açtığı göçlere **zoraki göçler (zorlama göçler)** denilmektedir (Tümertekin/Özgüç,1998:307).

Göçler zaman bakımından da belirgin bir farklılık göstermektedir. Çünkü insanlar bazen bulundukları ya da oturdukları bir yeri tekrar dönmek üzere tamamen terk ederek başka bir yere göç etmekte ya da oturduğu yeri terk etmesi belirli sürelerle olmaktadır. Bu durumda geri dönmek üzere yapılan göç olayı **devamlı (sürekli)** ya da **kesin göç** olarak tanımlanmaktadır. Ancak burada göç kavramına eklenen tanımlama bazı durumlarda başka anlamlara da neden olabilir. Devamlı ya da sürekli göç kavramı bir bakıma kesin göçleri tanımlamakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü devamlılık ya da süreklilik, bir hareketin tekrarını, yinelenmesini çağrıştırmaktadır ki, bu durumda sürekli yer değiştiren insanlar algılanmaktadır ve böylece kesin göçten kastedilen anlam tam olarak çıkarılamamaktadır. Kesin göçlerin tam tersi olan ve insanların bulundukları yeri belirli sürelerle terk etme olayı **geçici göç**tür. Bu durumda geçici göç kavramı bu terimi açıklayan daha yerinde bir kavram olacaktır. Geçici göç, göçün süresine göre farklı tanımlar almaktadır. Örneğin, bulunduğu yerden bir başka yere mevsimlik olarak, yani birkaç aylık süre için yapılan göç olayına **mevsimlik** veya **sezonluk göç**, her gün oturlan yere biraz uzakta olan bir yere çalışmak üzere yapılan olaya da **günübirlik iş gücü göçü** tanımı yapılmaktadır. Geçici göçlere başka örnekler vermek de olasıdır. Nitekim, Özgüç, insanların kendi ülkeleri içerisinde yer değiştirmesi ya da başka ülkelere tatil amacıyla gitmesi olayına **yaz göçü** ya da **tatil göçü** gibi adlandırmalar yapmaktadır (Özgüç,2003). Yine geçici bir süre bir ülkede konaklayan mültecilerin göç olayı da bir bakıma geçici göçler kategorisinde değerlendirilmektedir.

Göç olgusunun en karmaşık boyutu, bu olayın mekanla olan ilişkisinde yatmaktadır. Göç ister kesin, isterse mevsimlik olsun oturlan mekanın çok yakınına yapılabildiği gibi, binlerce kilometre uzaklıktaki alanlara da olabilmektedir. Bu durumda kat edilen idari ve siyasi sınırlar göçlere başka başka anlamlar yükleyebilmektedir. Bu çerçevede bir ülkenin sınırlarının aşılması göçe **uluslararası** (uluslararası göç) bir boyut kazandırırken siyasi sınırları aşmayan ve bir ülke sınırları içinde meydana gelen göç olayı ise, **iç göç** adlandırılmasıyla karşılanmaktadır. Ancak, bu adlandırmaların yanı sıra yine mekanla ilgili olan iki göç kavramı, **içe göç** ve **dışa göç** kavramları da kullanılmaktadır ve bu iki kavram göçün yerel ölçekte yönünü belirlemektedir. Burada içe göç, herhangi bir ilin

başka illerden, ya da her hangi bir bölgenin başka bölgelerden aldığı göçü belirtirken, dışa göç ise o ilden başka illere olan nüfus hareketini belirtmektedir. Yerel ölçekte ve il bazında kullanılan bir diğer göç kavramı **net göç**tür. Net göç, bir yerleşim yerinin aldığı göçle verdiği göç arasındaki farktır. Yerleşim yerinin aldığı göç, verdiğiğinden fazla ise net göçün pozitif, aldığı göç verdiğiğinden az ise net göçün negatif olduğuy söylenir.

Göçle ilgili son yıllarda kullanılmaya başlanan kavramlar **transit göç** ile, **illegal** yani **yasadışı göç** kavramıdır. Transit göç , yasal olsun ya da olmasın bir ülkenin göç yolu olarak kullanılmasıdır. Örneğın, Orta Doğı ülkelerinden Batı Avrupa ülkelerine geçmek üzere Türkiye transit ülke olarak kullanılmaktadır. Bu durumda Türkiye'yi kullanan göçmenler transit göçmen olarak adlandırılmakta ve bu olgu da transit göçü meydana getirmektedir. İlegal göç ise transit olsun ya da olmasın, bir ülkeye gerekli belgeleri olmadan giriş yapanları, sahte belgelerle girenleri ve ülkede kalmalarına ilişkin vize sürelerini aşanları kapsamakta, bunların yaptıkları yasadışı göçü göstermektedir (Mutluer,2003:11).

Yusuf Ziya Özcan ise literatürde sık rastlanan göç türlerini şöyle açıklar;

1-Geçici Göçler

-Mevsimlik

-Günlük ve kısa dönem

2-Transferler

-Tayin ve görev nedeniyle göç edenler

3-Uzun dönem göçleri

-İş ve çalışma nedeniyle göç edenler

-Hayat boyu göçmenler

-İskan ve çeşitli nedenlerle göç ettirilenler

4-Göçmen olmayanlar

-Hiçbir zaman göç etmeyenler

-Potansiyel göçmenler

(Özcan,1998:83).

Göç insanların sadece yer değiştirmeleri değil ekonomik, politik, toplumsal ve kültürel alanda büyük bir dönüşümdür. Gerçekten zaman içindeki bu değişim süreci, toplumsal ve ekonomik açıdan çok yönlü boyutlar taşımaktadır. Hem göç alan hem de göç veren bölgenin sosyo-ekonomik yapısında ve göçen iş gücünün niteliğinde önemli değişimler görülmektedir. İç göçler genellikle kırsal alandan kentsel bölgelere doğrudur. Genellikle bu göç eden kitle kendi isteği dışında göç etmek ve kendi kırsal alandaki varlığını bırakmak zorunda kalmıştır. Bu yer değiştirme hareketini zorunlu kılan bir çok sebep vardır.

1.2. Göçün Oluşumunda Etkili Olan Kırsal ve Kentsel Özellikler

1.2.1. Kırsal Özellikler

Kırsal göçte ana “itici” etken yoksulluk, düşük gelir, öğrenim ve sağlık hizmetlerinin olmayışı ve bunların meydana getirdiği her şeydir (Karpata,2003,44).

Göç gerçeğinin ardındaki itici nedenler deyince, kırsal kesimde yaşayanları bulundukları yerlerden ayrılmaya iten nedenler anlaşılmaktadır.

1991 yılında, Uluslararası Çalışma Örgütü'nce (İLO), Türkiye'nin dört ayrı bölgesinden seçilen köylerde uygulanan anketlerden elde edilen sonuçlar belli başlı itici nedenleri üç grupta toplamaktadır :

1- İçinde bulunulan koşullardan hoşnut olmamak ya da işsiz bulunmak.

2- Refah-gelir farklılığı, başka bir deyişle göç edenlerin tüketim düzeylerinin farklı olduğunu görmeleri.

3- Kendilerinden sonraki genç kuşaklara ya da çocuklarına, daha iyi bir gelecek, daha iyi yaşam koşulları hazırlamak, eğitim olanakları sağlamak istemeleridir.

Görülüyor ki kırsal kesimde içinde yaşanan koşulların yetersizliği ve elverişsizliği, doğum oranının ölüm oranından fazla olması dolayısıyla aşırı nüfus

fazlalığı, tarımsal alanların ve üretimin bu kalabalığı besleyememesi ve geçindirememesi, artan işsizlik, okul ve öğretmen açığı, kan davası ve son yıllarda artan terör olayları, daha iyi bir geleceğe duyulan özlem ve daha iyi yaşama isteği gibi gerekçe ve beklentilerle insanlar kırdan kente itilmektedir.

Ülkemizde, özellikle doğu bölgelerimizdeki sosyo-ekonomik, fiziksel ve kültürel yapı değerlendirildiğinde insanların kırdan kalmasını sağlayacak olumlu koşullara pek rastlanmamaktadır. Aşırı doğurganlık nedeniyle nüfus artışı had safhadadır. Öyle yöreler vardır, artış o denli fazladır ki insanlar sahip oldukları çocuklarının adlarını bile belirlemekten acizdir. Bu gibi örnekler ekstrem noktalar olmakla birlikte durumun vahimliğini, ürkütücü boyutlarını ortaya koymak bakımından oldukça önemlidir. Bu kontrolsüzce artan nüfusa iş bulmak olanak dışıdır. Kırsal yerleşmede yalnızca tüketici olma niteliğiyle yaşayan çok büyük bir grup söz konusudur.

Ülkemizin nüfusunun 1990 sayımına göre % 48.6'sı köylerde yaşamaktadır, kır nüfusu 27.469.800 kişidir. 1994'de gelindiğinde ise, kır nüfusu 26.736.000'e düşmüştür.

Daha önceki rakamlara bakıldığında ise, 1980 yılında kırsal nüfus oranının DPT'ye göre %59.8 olduğu, kırsal alanda toplam 36.155 köy ve bunlara bağlı mahallelerle toplam 88.553 küçük ve dağınık yerleşme birimi bulunduğu bilinmektedir.

Ancak, 36.155 köy merkezinden Belediye Kuruluşu olan 1038 köy ile köy tüzel kişiliği kalkan 43 köyün toplamı olan 1081 köy gözönüne alındığında, toplam envanteri yapılan köy sayısı 35.074 olarak ortaya çıkmaktadır. Bu 36.155 köyün üçte biri oranındaki 12.337 köy dağınık yerleşme özelliği göstermekte, toplu köy sayısı ise 23.818'dir.

Köylerde konutların bireyler ve aile için bütün gereksinimlerinin karşılandığı bir barınak olmasının yanı sıra, çeşitli ekonomik işlevlerin yer aldığı, bütün tarım ve hayvancılık etkinlikleri ile bütünleşmiş çiftlik avlusunun ve işletmenin bir parçası olduğu da bilinmektedir. Ancak bütün konutlar istenen özelliklere sahip değildir. Yapı tarzı oranlarına bakılacak olursa, köy konutlarının % 47.80'nin taş, %

17.00'sinin ahşap, % 4.74'ünün yığma, % 21.72'sinin kerpiç, % 0.68'nin toprak, % 0.53'ünün huğ, %2.50'sinin tuğla, % 0.27'sinin mağara, % 4.76'sının da diğer yapı tiplerinden oluştuğu görülmektedir .

Sözü edilen, özellikle doğu bölgelerindeki gelişmemişlik durumu burada da ortaya çıkmaktadır. Son derece ilkel koşullarda, hatta mağaralarda bile yaşayan insanlar vardır. Bu insanların göçe karar verirken kaybedecekleri hiçbir şeyleri yoktur.

Kırsal yerleşme iklim bölgelerine, topoğrafik yapıya, bitki örtüsüne, toprak mülkiyetine, devlet müdahalelerine, sosyo-ekonomik yapıya, doğal afetlere, ulaşım, sanayi ve tarım düzeyine göre değişik özellikler sergilemektedir. Ancak en dikkat çekici özellik, kırsal yerleşmelerin dağınık konumudur. Toplu köy yerleşmelerinin yanısıra mahalle, mezra, oba, kom biçimindeki bölünmelerle yerleşim yeri sayısı 88.535'e ulaşmaktadır.

Geleneksel tarım düzeninin kurulu olduğu, toprak mülkiyetinin farklılaşmadığı yerlerde geleneksel geniş aile sistemi görülmektedir. Bu aile tipi, kırsal kesimdeki işsizlik sorununun yol açtığı krizleri kendi içinde çözümleyen bir mekanizma oluşturmaktadır. Ayrıca bu aile tipinin uğraştığı geleneksel tarım henüz pazara açılmamış geçimlik tarımdır. Aile bireyleri ücretsiz tarım işçisidir. Bu durum da gizli işsizlik, düşük istihdam için son derece uygun bir ortam hazırlamaktadır.

Makineleşme gibi tarımsal yapıdaki değişmelere bağlı olarak, ve çeşitli nedenlerden kaynaklanan işsizlik kırsal kesimde önemli bir sorun, bir itici neden olarak kente göç etme sürecinde etkili olmaktadır. İşsizlik özellikle Güneydoğu'nun yıllardır çözülmemeyen sorunu olarak günümüzde inanılmaz boyutlara ulaşmıştır. Korucular, kaçakçılar ve seyyar satıcılar dışında hemen hemen herkes, hatta işyeri olanlar bile işsiz durumdadır.

Diğer bir itici neden de kadastrodır. Tarımsal yapıdaki değişmeler de olduğu gibi kadastro, miras yoluyla toprak mülkiyetinin parçalanmasına neden olduğu için göç yönünden olumsuz ve göçü teşvik edici olarak görülebilir. Ancak kadastro, köylerde, bireylerin topraklarına sınır getirdiği ve böylece de toprağı olmayanlara da toprak kazandırabildiği, başka bir deyimle toprak kullanımını sınırladığı için

olumlu bir etkiye sahip olmasına karşın bazı durumlarda da huzursuzluk ya da anlaşmazlık nedeni olabilmektedir. Çoğu kez, köylerde arsaların sınırlarının belirlenmesi konusunda anlaşmazlıklar görülmektedir. Bu yönüyle de itici nedenler arasında sayılabilir.

Bu ve bunun gibi değişik konular insanlar arasında huzursuzluk ve anlaşmazlıkların doğmasına neden olabilmektedir. Örneğin, kırsal alanda oldukça yaygın olan kız kaçırma, kan davası gütmeye olayları ve benzeri geleneksel davranışlar hep, anlaşmazlıklara yol açıp insanları yer değiştirmeye iten durumlardır. Çoğunlukla da gidilen yer kentler ve büyük kentler olmaktadır.

Yine ülkemizde, son yıllarda azalmakla birlikte, özellikle doğuda oldukça yaygın bir gelenek olan başlık parası göçe iten bir neden olarak görülebilir. Baba, töresi gereği, gelenek ve göreneklere bağlılığının bir göstergesi olarak kızını evlendireceği damat adayından astronomik rakamlara varan bir başlık parası ister. Bulunduğu yerde bu parayı kazanamayacağını düşünen damat adayına düşen ise geçici olarak kente gidip iş bularak parayı denkleştirmeye çalışmaktır. İşte Anadolu gelenek ve göreneklerinden kaynaklanan başlık parası için de kente pek çok geçici göçler yapılmaktadır.

Günümüzde hala pek çok köy ve köy altı yerleşmelerde, özellikle yine doğu illerimizde okul bulunmamaktadır. Okullaşma oranı olanaksızlıklar nedeniyle oldukça düşüktür. Öğretmen açığı fazladır. Okul olsa bile ilkokulla sınırlı kalmaktadır. Ortaokul, lise çağına gelmiş çocukları olan insanlar için iki seçenek vardır; ya ilkokuldan sonra eğitimi yarıda kesmek ya da çocuğunu alıp kentlere göçmek. Bazı çocuklar zorluklarla da olsa köylerine nisbeten yakın ilçelerdeki okullara devam edebilmektedir. Ancak çoğunluk için bu geçerli değildir. Bu durumda, okuma isteğinde olanlar ailece kentin yolunu tutmaktadırlar. Kente göç edenler arasında üniversitede eğitim görme olanağına kavuşanlar da, az olmakla birlikte, vardır. Dolayısıyla genç kuşaklara eğitim olanağı ve daha iyi bir gelecek sağlamak isteği de göç gerçeğinde önemli bir yere sahiptir.

Yoksulluk, özellikle Doğu ve Güneydoğuda önemli bir göç nedenidir (Akgür,1997:66).

Nüfus hareketinin , yani göçün oluşmasında rol oynayan , hareketi sağlayan faktörler açısından probleme baktığımız zaman konuyu iki grupta toplamak mümkün olabilir:

a) Serbest irade ile gerçekleşen göç

b) Güdümlü (otoriter bir baskıyla) gerçekleşen göç

Göç, fertlerin kendi inisiyatifleriyle gerçekleştirdikleri, serbestçe oluşan bir mobilite olabileceği gibi, fertlerin arzuları dışında çeşitli kuvvetlerin etkisiyle de gerçekleşebilir. Fertler daha iyi hayat şartları, iş imkanları, mali olanaklar, emniyet, istikrar ve çeşitli sosyal imkanlar elde edebilmek arzusu ile serbestçe yer değiştirebilirler . İşte bu yer değiştirişe serbest göç diyebiliriz . Türkiye’ de kırdan kente doğru olan ve ferdin kendi arzusu dışında bir baskı mevcut olmayarak gerçekleşen göçler, bu konuda iyi bir örnek teşkil etmektedirler.

Güdümlü (zorunlu) göçlerde ise fertler kendi arzuları dışında çeşitli güçlerin etkisiyle yer değiştirmek mecburiyetinde kalırlar. Devletin çeşitli sosyal, ekonomik, güvenlik v.b. konularda aldıkları kararların tatbikatı sonucunda nüfusta yarattıkları mobilite güdümlü göçü oluşturur. Ülkemizde Keban Barajının inşası ile bölgedeki nüfusun yer değiştirmek mecburiyeti, bu tip göçün canlı örneği olarak gösterilebilir (Akkayan,1979:23).

Güvenlik sorunu önemli bir noktadır. İnsanlar bulundukları yerde, hem kişisel, hem aile ve hem de bir bireyi oldukları yerel toplumun çevre güvenliği olmadığını anladıkları anda göç etme gereksinimi duymaktadırlar (Akgür,1997:67).

Bir bölgede meydana gelen toplumsal karmasa ve cinayet gibi arızı olaylar, bireylerin o bölgeden ayrılmasında etkilidir. Türkiye’ nin bazı bölgelerindeki güvenlik sorunu, göçü etkilemiştir. Dogu ve Güneydogu’ daki güvenlik sorunu, bölge içi ve bölge dışına yönelik göçleri arttırmıştır. Bu sorun nedeniyle büyük kentler, can ve mal güvenliği açısından önemli bir “sığınma ve çekim merkezi” haline gelmiştir. İstanbul, Antalya, Mersin, Adana, İzmir gibi kentlerin önemli bir kesimini göçmenler oluşturmaktadır (Çelik,2006:149).

1980 sonrasında, öncekilerden farklı olarak, terör olayları, Doğu bölgelerimizi kasıp kavurmuş, çok fazla tahribatta bulunmuş, bölgenin kalkınmamışlık sorununa tuz biber ekmiş ve göç konusunda hatırı sayılır bir itici neden oluşturmuştur. Pek çok köyün boşalıp çevre kentleri, ara yerleşim merkezlerini basamak ya da atlama taşı (göç eşiği) yaparak daha sonra da büyük kentlere akmasına neden olmuştur (Akgür,1997:69).

Özellikle 1980'lerden sonra Doğu'da terör olaylarının artması sonucu meydana gelen göçler zorunlu göçler olarak kabul edilebilir.

1.2.2.Kentsel Özellikler

Kentlerdeki “çekici” etken istihdam ve yüksek gelir fırsatı ve öğrenim, sağlık ve diğer hizmetlerin mevcut olmasıdır (Karpaz,2003:44).

Göç olgusunun ardında yatan çekici nedenlerden söz edildiğinde, kırsal kesimdeki insanların içinde bulundukları durum dışında gitmek istedikleri yerin çekiciliği, onları kente çeken, kente göçe yönelten etkenler anlatılmak istenmektedir. Sonuçta kentlerin birer çekim merkezi olma özelliği ortaya çıkmaktadır.

Bu konuda Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) , Türkiye'deki dört ayrı bölgeden seçilen köylerde yürüttüğü anket çalışmaları sonucunda elde ettiği verilere dayanarak en başta gelen çekici nedenleri şöyle sıralamaktadır:

- 1- İş bulma isteği,
- 2- Daha iyi yaşam koşullarına erişme, daha iyi bir yaşam standardı yakalama isteği,
- 3- Yeni kuşağa,çocuklara daha iyi bir gelecek hazırlayıp bırakma düşüncesi ve isteği.

1991 yılında yürütülen ankete katılanlar arasında , “çocuklara daha iyi bir gelecek hazırlama isteği” çoğunluğun göç nedeni olarak belirtmiştir. Göçle ilgili bu gerekçe itici nedenler arasında da yer almıştı. Dolayısıyla kırsal iticiliği ve kentin çekiciliği birbirini tamamlayan, karşılıklı etkileşim içinde olan ve bir araya

geldiklerinde nüfusu hareketlendiren etkenlerdir. İç göçlerin oluşmasında ve kentleşme sürecinde iki ögenin de işlevleri vardır.

Köylerindeki yaşam koşulları hiç de iyi olmadığı, yoksulluk, işsizlik, topraksızlık ve her türlü olanaksızlıklar ve olumsuzluklar bir arada bulunduğu için kentlerdeki, köye göre daha iyi olan yaşam koşulları insanlara çekici gelmekte ve bunu yakalama umuduyla kentlere koşturmaktadırlar.

Özetle, başta ekonomik zorunluluklar olmak üzere, toplumsal kültürel yoksunluklarla beslenen umut ve beklentiler, daha iyi iş, daha çok kazanç umudu, eğitim görme ve statü değiştirme umudu insanları kente çekmektedir (Akgür,1997:70)

İç göç sürecinin ardındaki çekici nedenler sanayileşme ve kentleşme , iletici güçler ve okullaşma bağlamında açıklanabilir. Tüm bu etmenlerin ortak noktası kenti kırdaki halkın gözünde çekici kılmasıdır. Ancak bu etkiyi arttıran etken de aynı zamanda kırın iticiliğidir. Dolayısıyla göçteki çekici nedenler itici nedenlerin tamamlayıcısı olarak ortaya çıkmaktadır. Çünkü insanları kırdan iten güçler olmadan onları kente çeken güçler de var olamazdı. Kongar'a göre, Türkiye'deki kentleşme sürecinde hem "itici" hem de "çekici" ögeler birbiri ile son derece yoğun bir etkileşim içindedir.

Ülkemizde kentler ve yakın etki alanları sanayilerin kuruluş yeri olmuş ve kırsal nüfusu çekmişlerdir. Kentin çekiciliği bağlamında en önemli nokta sanayi ve hizmet sektörlerindeki iş olanaklarının, istihdam alanlarının kıra oranla çok daha fazla, ücretlerin de çok daha yüksek olmasıdır. Bilindiği üzere, kırdan kente yönelik göçler sonucunda planlı, sağlıklı bir kentleşmenin gerçekleşmiş olduğundan söz edilemez. "Yeni kentliler" göçle geldikleri kentlerde son derece sağlıksız ve olumsuz koşullarda ve olanaksızlıklar içerisinde gecekondularda yaşamlarını sürdürmektedirler. Ancak yine de bu olumsuz yaşam alanları ve yaşama koşulları, köyde bıraktıklarına göre çok daha üstün ve konforlu olduğu için onlar durumlarından memnun görünmekte ve "kentte" yaşamayı seçmektedirler. 1990 yılı öncesine göre göçün başladığı yıllar; 1945 ve sonrasını gözönünde bulundurduğunda gecekonduların daha iyi düzeyde olduğu

söylenbilir. Birbiriyle ilintili sanayileşme ve kentleşme olguları kırdan göçenlerin iş bulma isteğini, daha iyi yaşam koşullarına erişme isteğini, çocuklarına daha iyi bir gelecek hazırlama düşüncesi ve dileğini karşılama yolunda kentleri çekici kılmaktadır.

İletici güçler bağlamında, gelişen teknoloji doğrultusunda ulaşım, iletişim ve haberleşme olanaklarının gelişmesi, kenti kırdakilerin ayağına getirerek kentin çekiciliğine katkıda bulunarak göçe davetiye çıkarmasıdır. 1990 sonrasındaki ulaşım ve iletişim olanaklarının gelişmişliği düşünülürse bu durumun kentin çekiciliği açısından ne denli önemli olduğu anlaşılır. İletici güçler kenti yakınlaştırmının yanı sıra kentlerdeki yaşantıya özendirme konusunda da etkili olmuşlardır.

Eğitim ve sağlıkla ilgili olarak sunduğu olanaklar açısından, nicelik bakımından yetersiz de kalsa , maliyetleri çoğunlukla erişilmez de olsa, kentlerin birer "cazibe merkezi" olduğu açıktır. Çünkü kırsal kesimde özellikle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin kırsal kesimlerinde insanların eğitim ve sağlık olanaklarından ne derece yoksun oldukları yadsınamaz bir gerçektir. Bilindiği üzere batı bölgeleri ve kentler lehine, doğu bölgeleri ve köyler aleyhine olmak üzere her dönemde, geçmişte de bugün de eğitim ve sağlık alanlarında her alanda olduğu gibi bir fırsat eşitsizliği, bir adaletsizlik bulunmaktadır. Eğitim hizmetlerinden yararlanma açısından ülkemizin doğusu ile batısı farklılaşma göstermektedir. Eğitim hizmetleri nicel ve nitel yönden Doğu Anadolu'da ve özellikle de Güneydoğu Anadolu'da daha yetersiz durumdadır. Okur yazar olma, ilköğretimdeki okullaşma, ortaöğretimdeki okullaşma, hele hele yükseköğretimdeki okullaşma oranları özellikle bu iki bölge için Türkiye genelinin çok altında bulunmaktadır. DPT rakamlarına göre, 1990 ve 1991 dönemi itibarıyla ilköğretim düzeyinde ilkokuldaki okullaşma oranının en düşük olduğu yer %91,4 ile Doğu Anadolu Bölgesi olup bunu %93,6 ile Güneydoğu Anadolu Bölgesi izlemektedir. İlkokulda okullaşma oranının en yüksek olduğu bölge ise % 101,4 ile Marmara Bölgesidir.

Eğitimde fırsat eşitsizliği gerek yerleşme düzenine gerekse yöresel farklılaşmaya göre ortaya çıkmaktadır. Toplumumuz köy ve kent olmak üzere birbirinden farklı

ikili bir yerleşme düzenine sahiptir. Her ülkede olduğu gibi bizim ülkemizde de kırsal alanlar daha fazla fırsat eşitsizliğine maruz kalmaktadır. Özellikle kırsal alanlar dağınık bir yapı gösterdiğinden ekonomik nedenlerle hepsini okullandırmak son derece güç olmaktadır. Kırsal alanlarda kız çocuklarının okullaşamaması, öğretim süresinin kısalığı, öğretmen yetersizliği ve öğretmen başına düşen öğrenci sayısının fazlalığı, ailelerin gelir yetersizliği, çocuğun tarımda işgücü olarak görülmesi, ilköğretim sonrası eğitimden yararlanmanın yetersizliği ve araç gereç, malzeme eksikliği eğitimde fırsat eşitliğine engel olan öğelerdir.

İlk ve orta öğretimdeki fırsat eşitsizliği doğrudan doğruya yüksek öğretime de yansımaktadır. Yükseköğretime girişte yurdun değişik kentlerinden ve bölgelerinden gelen öğrencilerin başarı oranlarında büyük farklar gözlenmektedir . Bu farklar yine büyük kentler lehine olmaktadır . 1990' lı yıllardan bu yana , Türkiye' de birçok ilde yeni üniversitelerin kurulmakta olduğunu görüyoruz. Ancak altyapı eksikliğiyle kurulan bu üniversitelerin öğretim üyesi sayıları da yetersizdir. Dolayısıyla bu üniversitelerin “bölgesel farklılık” olayını daha da vurgulayacağı ve farklılıkları yükseköğretim kurumları düzeyinde arttıracığı kuşkusuzdur.

Ancak konuya bir de olumlu yönden bakılacak olursa , yeni açılan üniversitelerin -ki hemen hemen her bölgede birer ikişer üniversite bulunmakta- bulundukları yöredeki halkın eğitim istemlerine yanıt verecek olmaları önemli bir gelişmedir. Bu kurumlar yöre insanına eğitim sağlamak bakımından halkı bulunduğu yerde tutmak gibi bir işlev de yüklenmektedir. Eğitimle ilgili bu tür yatırımlar, 1990 sonrası dönem için olumlu gelişmelerdir (Akgür,2007:490).

1.3. Göç Dönemleri

Çeşitli dönemlerde farklı göçlere sahne olan Türkiye, 1950'li yıllardan sorara göç hareketlerinin başka bir boyutu olan iç göç olgusuyla tanışmıştır. Ülkemizde yaşanan iç göçleri dört döneme ayırmak mümkündür. Dönemlere göre iç göçlerin niteliği ve yönü değişse de; değişmeyen olgu bu göçlerin gelişmemiş bölgelerden gelişmiş bölgelere ve illere olmasıdır.

Birinci iç göç dönemi 1923-1950 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönemde iç göçlerin oranı önemsiz sayılacak düzeydedir. İç göçler sonucunda kırsal alanlardan kentsel alanlara gelenler kentsel ortamlar tarafından emilebilmiştir. 1927 yılında kentli nüfusun oranı % 24,2 iken, 1950 yılında % 25 olmuştur. Bu yönüyle iç göçlerin çok az olduğu gayet açıktır. Bu dönemin sonlarından itibaren kitle ulaşım ve iletişim araçları gelişmeye başlamıştır.

İkinci göç dönemi 1950-1960' lı yıllar arasındaki dönemdir. Kırsal alanların itici yaşam şartları, toprak verimsizliği ve yetersizliği, Marshall yardımları, tarımda makineleşme gibi olgular sonucunda insanlar artan oranda kentsel alanlara yığılmaya başlamıştır. Bu dönemin başında % 25 olan kentsel alan nüfusu, 1960 yılına gelindiğinde % 30,54 olmuştur.

Ülkemizdeki iç göçlerin aslında 1950' li yıllardan sonra başladığını söylemek mümkündür. Gelişmiş ülkelerde sanayileşmeye bağlı olarak başlayan iç göçler, kentleşmeyi beraberinde getirmiştir. Ülkemizde ise, iç göçler sanayileşmeye bağlı olarak ortaya çıkmamıştır. Hatta iç göçlerin sanayileşmeye ivme kazandırdığı bile söylenebilir. Bu dönemde göç alan yerler metropol alanlar ve illerdir. Doğuda ise belli başlı iller göç almıştır.

Bu dönem başka bir açıdan bakıldığında, köyden ve köylülükten hızla kopma dönemidir. Ayrıca bu dönemde uygulanan ekonomik politikalar sonucunda, yabancı sermaye girişi hızlanmış, tarımsal üretim artmış, kentlerde küçük ve orta boy işletmelerin sayısı artmıştır.

Üçüncü iç göç dönemi 1960-1980 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönem, kentsel alanların kendi yapılarının ve bu yapılardaki dönüşümlerin iç göçe damgasını vurduğu dönemdir. Bu dönemde göç edenlerin sayısı kentsel alanların emebileceği düzeyin çok üstüne çıkmıştır. Gecekondulaşma ve ikincil emek piyasasının ağırlığı kent nüfusunun önemli bir parçası haline gelmiştir. 1960-1970 döneminde kır-kent göçü önemli bir ağırlığa sahip iken; 1970-1980 arasında ise kent-kent göçü önemli hale gelmeye başlamıştır. Bu dönemde de göç çeken iller yine metropol alanlar olmuştur. Metropol alanlar dışında, daha önce göç alan iller

artık göç vermeye başlamıştır. Ayrıca kentleşme oranı bu dönemin sonunda % 45'e ulaşmıştır.

Dördüncü ve son göç dönemi, 1980'den günümüze kadar olan dönemdir. Bu dönemde, serbest piyasa ekonomisi, rant ekonomisi, özelleştirme gibi kavramlarla tanışılmıştır. Bu durum, hızı farklı olmak üzere sosyal sınıflar arasında dikey hareketliliği beraberinde getirmiştir. Dikey hareketlilik bir noktada yatay hareketliliği de desteklemiştir. Bu dönemde türedi işlerde çalışanların oranı, hem vasıf ve eğitimlerine göre iş imkanı olmadığı, hem de iş imkanlarının teknoloji yoğun yatırımlara doğru kaydığı için kendilerine göre iş bulamamaları nedeniyle artmıştır (Peker,1998:301).

Ayrıca bu dönemde nüfusun kent-kır dengesi kent lehine dönüşmüştür. 1980'lerde % 45 civarında olan kentleşme oranı 2000 yılına gelindiğinde tamamen kent lehine dönmüş ve % 65 olmuştur. Bunda, kentsel alanlardaki eğitim, iş, kariyer imkanlarının fazla olması, sosyal hayatın cezbedici yapısı, kademeli göçlerin azalması gibi nedenler etkili olmuştur. Ayrıca kentten-kente göçün ağırlığı giderek artmış ve % 60' lara yaklaşmıştır. Yine bu dönemde büyük kentler tek çekim merkezi olma özelliklerini kısmen kaybetmiştir. Göçlerin yönü gelişme potansiyeli olan bölgesel merkezlere kaymıştır.

Bu dönemde ortaya çıkan başka bir olgu, ülkemizin G. D. Anadolu Bölgesi'nde ortaya çıkan terör kaynaklı göç olgusudur. Birdenbire ve insanların kendi istekleri dışında gelişen bu göç olgusunda, köyler boşalmış, kentsel alanlara çok yoğun bir nüfus akımı olmuştur(Öztürk,2007:255).

1.4. Teröre Bağlı Göçler

Türkiye de Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar bir takım göç olayları olmuştur. Bu göç olaylarının başlıca sebebi, gelişmekte olan her ülkede yaşanan nüfus artışı sonucu işsizliğin artması, daha iyi hayat şartlarının olduğuna inanılan bölgelere göç edilmesi sonucunu doğurmuştur. Ayrıca bölgelerde meydana gelen tabii afetler de o bölgenin insanların başka yerlere nakledilmesine sebep olmuştur. Ancak 1983 sonrası özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde meydana gelen göç hareketleri bunların dışında bir mahiyette olup, bölgede PKK

terör örgütünün uyguladığı şiddet politikası sonucu, yani “can güvenliğinden” kaynaklanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarından günümüze kadar Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinden ekonomik ve nüfus artışından kaynaklanan Batı Anadolu’ ya göç hareketleri görülmüşse de , bu normal seyrinde yani Türkiye’nin herhangi bir kırsal bölgesinden cazibe merkezlerine yönelik göç hareketleri seviyesinde kalmıştır. Bu bakımdan 1983 sonrası göç olayları çoğunlukla “zoraki” olup , göç veren ve göç alan bölge insanlarını olumsuz yönde etkilemiştir, etkilemeye de devam etmektedir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun kırsal kesiminden Türkiye’ nin Batı bölgelerine ya da bölgenin büyük merkezlerine göç hareketinde artış, özellikle, PKK terörüyle paralellik arz etmektedir. Göç hareketlerinin sebeplerine bakıldığında, 1983 yılından önce % 7 olan terörden kaynaklı göç olayı 83-90 yılları arasında % 64.5’e , 1991’ de %83.8’e , 1992’ de % 81.4’e, 1993’ de % 83.4’ e çıkmaktadır. 1994 yılından itibaren güvenlik güçlerinin etkili olması sebebiyle terör nedeniyle göç olayları 62.7’ ye , 1995 yılında 51.2’ ye , 1996 yılında 41.6’ ya 1997 yılında %28’ e düşmüştür. Ayrıca 1994’ ten itibaren bölgeden göç olayı da yavaşlamıştır. Bu sonuçta güvenliğin bir ölçüde sağlanması etkili olduğu gibi göç potansiyeline sahip nüfusun azalması da etkili olmuştur (Türkyılmaz;Çay;Avşar;Aksoy, 1998: 145).

Terörün amacı, devlete güveni ortadan kaldırmak, propaganda, tehdit ve sindirme yoluyla bölge halkını yanlarına çekerek, devlete karşı ayaklanmaya zorlamaktır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki göçlerin büyük çoğunluğu zorunlu göç tanımına girmektedir. Bu hareketlilik sonucu bölgenin ve özelde kentlerinin toplumsal yapısı değişmiş ve demografik hareketlilik kent merkezlerinde korkunç rakamlara ulaşmıştır. Söz konusu kentlerin nüfusu %150-200 arasında artış göstermiştir. Bu durum bölgede zaten mevcut nüfusu barındırmakta yetersiz olan kentlerin resmi ve yerel yöneticilerini bir anda altından kalkmaları mümkün olmayan sosyo-ekonomik problemlerle karşı karşıya bırakmıştır. İşte bu çok boyutlu ve karmaşık bir sorundur. Ayrıca zorunlu göçlerin bireysel düzeyde değil de ailesel belki köysel düzeyde gerçekleşmiş olması konunun aile düzeyinde ele alınmasını zorunlu kılmakta ve ailelerin parçalanmışlığı önem taşımaktadır. Kaldı

ki, toplumumuzun hiçbir kesimi haksızlığa, açlığa, umutsuzluğa, şiddete, acımasızlığa, kana, kanıksanmaya, yolsuzluğa alıştırmaya, köşe dönücülüğe, saygısızlığa, erdemsizliğe terk edilemez.

Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, bu zorunlu göçlerin hiçbiri “çocukların daha iyi eğitimi” için yapılmamaktadır. Bu göçlerin %99’u can güvenliğinden dolayı yapılmaktadır. Nereye göç edeceklerini ise, devlet yetkililerinin burayı göstermesi veya burada bulunduğu yerden insanların daha öncesinde var olup olmaması belirlemektedir (%56). Bunların yanı sıra insanların daha önce bulunduğu yerlere oranla göç edilen yerin daha çok can güvenliği olması buraya göç etmesinde etken olmuştur.

Terör nedeniyle yaylaya göçemeyen, mezrasında barınamayan insanlar, fakir kentlerin çevrelerinde fakirlik çemberi oluşturmaktadırlar. Bu da hızlı bir maddi ve manevi değer kaybı meydana gelmesine yol açmaktadır. Yapılan araştırmalar göstermektedir ki, göç edenlerin %96’sı göçten önce geçimlerini rahat karşılıyorlardı. Büyük çoğunluğunun televizyon , buzdolabı, telefon, fırın, çamaşır makinesi, koltuk takımı gibi eşyaları vardı. Oysa göç sonucu bu durumlarını yitirmişlerdir. Buna ilaveten, iyi, güzel gibi kavramlar anlamını yitirmiş, erdemli olmanın yadığı bir durum ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere göçün bir de diğer tarafı vardır: Göç edilen taraf. Her iki kesimi göçten sonra büyük bir kültürel şok yaşamıştır ve yaşamaktadır. Her iki taraf sevimli iken sevimsiz, duyarlı iken duyarsız, değerli iken değersiz, dürüst iken kaypak, umutlu iken umutsuz, mutlu iken mutsuz, birlikten yana iken dışlanmış ve ayrılmışlık duygularını yaşamaktadırlar (Aslan,2001).

1.5. Göç - Gecekondu İlintisi ve Kentleşme Sorunu

1947’de Truman Planı ve Marshall Planı çerçevesinde Türkiye’ ye kısa sürede 40.000’ den fazla traktör girişiyle tarımda yaşanan hızlı makineleşme sonucunda çok sayıda tarım işçisi ya da çiftçi geçimini sağlamak için tarım dışı alanlara yönelmek zorunda kalmıştır. Bunun yanında miras yoluyla arazinin parçalanması, aile işletmelerinin küçülmesi verimliliklerini düşürmüştür. Ulaşım ve iletişim imkanlarının artması ile kentlerden haberdar olma imkanını sağlamış ve buna

benzer nedenlerle göçün yönü kırsal alanlardan kentlere doğru olmuştur. Kentlere dalgalar halinde gelen göçmen gruplar kentlerin çevresinde tutunmaya çalışmışlardır. Kentte tutunabilmenin en güvenilir yolu bir konut sahibi olmaktır. Kırsal alanlarda düşük gelire sahip olanlar kentte geldiklerinde meşru yollardan konut sahibi olamayacaklarını gördükleri için dayanışma içinde, belediye memurları, yıkım ekiplerinin müdahalesine rağmen ilk zamanlarda gerçekten bir gecede konutlarını yapmayı başardılar. Bu nedenle bu yasal olmayan konutlara "gecekondu" denildi.

Gecekondu genel olarak "başkasının arazisine izinsiz yapılan, düşük standartlı bina" olarak tanımlanmaktadır (Kıray, 1998: 23). Başka türlü söylenirse gecekondu düşük gelirli istihdam alanlarında çalışan ve sosyokültürel farklılıklardan dolayı kente eklemelenmekte zorlanan bir nüfusun, mülkiyeti genellikle kamuya ait araziler üzerinde yasal olmayan yollarla yaptıkları plansız, sağlıksız konuttur. Bu konutlarda yaşamaya başlayan köylüler genellikle kentli olmayı kendi isteği ile seçmemiş, şartların zorlaması ile kentli olmak durumunda kalmışlardır. Bu nedenle onlara kentte yeni gelmiş ve köylülük özellikleri koruyan anlamında "kentli köylüler"denmiştir. (Bu kavramı ilk defa Amerika da Herbert Gans kullanmıştır.)

Gecekondulaşma, Türkiye'de özellikle 1950'li yıllardan sonra tarımda yaşanan yapısal dönüşümün sonunda kentlere doğru yönelen göç dalgalarının yarattığı sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, psikolojik vb. çok boyutları olan bir olgudur. Özellikle büyük metropollerde (İstanbul, Ankara, İzmir) başlangıçta gecekondu mahalleleri kentin çevresinde oluşmuş olmasına rağmen zaman içinde kent genişledikçe bunlar iç dairede kalmışlardır (Bal,2006:93).

Göçlerden kaynaklanan önemli bir sorundur konut sorunudur. Ancak, konut sorunu göç dönemlerinin kontrol altında tutulabildiği -daha doğru bir ifadeyle göçlerin kitlesel bir hal almadığı- dönemlerde ve konut üretiminin göç eden bireylerin ihtiyaçlarını karşıladığı zamanlarda bu sorun olmamıştır. Fakat, göçlerin önlenemez, bir hal aldığı dönemlerde barınma ve konut sorunu ön plana çıkmıştır.

Barınma sorununa, kente uygun, kentsel yaşam tarzını yansıtabilecek konutlarla çözüm bulunmadığında, göç eden bireyler kendi çözümlerini üretmişlerdir. Bu çözüm yolu, her ülke de farklı adlar altında olsa da nitelik ve fonksiyon olarak birbirine benzeyen, kentin yoksul ve kenar bölgelerinde, kimi zaman kırsal alandaki barınma yerlerinden daha kötü ve niteliksiz konutlar yapmak suretiyle bulunmuştur.

Bu konutların genel özelliği, kentsel yapının olmamasının yanı sıra konutun nitelik ve nicelik olarak oldukça yetersiz olmasıdır. Bu tür konutlar, genelde benzer nitelikli konutların yapıldığı alanlara yapılarak bizdeki adıyla gecekondular mahalleleri ya da semtleri oluşmuştur (Başel,2006:304).

Gecekondular yerleşimlerinin temelinde yatan göç hareketi şu örüntülerden birine dahildir:

1. Köy ya da aşiret bölgesinden kente
2. Köy ya da aşiret bölgesinden küçük bir kasabaya, oradan kente
3. Bir ya da birkaç küçük kasabadan kente
4. Kentin bir semtinden gecekondular yerleşimine
5. Kentten kasabaya ya da köye geri göç, emekliliğe ayrılmak ve ya orada yaşamak için (Karpas,2003:54)

Kentlileşme, temelde insanların kentle bütünleşmesini ifade eder. Bütünleşme kavramı genelde, bir nüfus grubunun daha büyük bir nüfus grubuyla kaynaşması anlamına gelir. Kentlileşme, kentleşme akımı sonucunda toplumsal değişimin insanların davranışlarında ve ilişkilerinde değer yargılarında maddi ve manevi yaşam biçimlerinde değişiklikler ortaya çıkarması sürecidir. Başka bir deyişle “kırlılıktan uzaklaşma, organize edilmiş sosyal hayata geçiş” olarak da kentlileşme ifade edilebilir.

Bütünleşmenin ve ya kentleşmenin psikolojik, kültürel, toplumsal ve ekonomik olmak üzere en azından iki boyutta gerçekleştiği söylenebilmektedir. Eğer kentin psikolojik, kültürel ve toplumsal yapısı ve kırsal yapısı çok farklı değilse

bütünleşme kolay olmaktadır. Eğer yapılar farklı ise intibaksızlık sorunları ortaya çıkmaktadır. Kırsal kesimden kente göç eden ailelerin kentle bütünleşme süreçlerini açıklamada "ekonomik mekan" ve "sosyal mekan" kavramları araç olarak kullanılabilir, "ekonomik mekan" ın ve "sosyal mekan" ın içerikleri, ise şöyle izah edilebilir.

"Ekonomik Mekan" ve "Sosyal Mekan", kente göçle gelen insan için, kır ile kent arasında yüzen bir görünüme sahiptir. Bu belirtilen mekanlardaki değişimler kişinin kentlileştiğinin veya kentlileşemediğinin göstergesidir. Kentlileşen insanda ekonomik ve sosyal olmak üzere iki bakımdan değişme olmaktadır. Bunlar a) Ekonomik bakımdan kentlileşme b) Sosyal bakımdan kentlileşme olmak üzere sınıflandırılabilir.

- Ekonomik bakımdan kentlileşme; Kişinin geçimini tamamen kentte veya kente özgü işlerle sağlayacak duruma gelmesiyle gerçekleşir
- Sosyal bakımdan kentlileşme; Kır kökenli şahsın her türlü konularda kentlere özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal değer yargılarını benimsemesi ile gerçekleşmektedir.

Ekonomik ve Sosyal yönleriyle "kır insanı" nın "kent insanı"na dönüşme süreci, ülkenin "toplumsal yapısındaki dönüşme ile paralellik gösterir. Toplumun "ekonomik yapısı"ndaki dönüşüm ile kişinin "ekonomik mekanı" ndaki dönüşüm benzerliklerine sahiptir. Aynı şekilde bu dönüşüm benzerliği sosyal mekan içinde geçerlidir (Eş;Ateş,2004:215).

Kırdan kalkıp kente göç ve kente yerleşme belli bir süreç içinde gerçekleşmektedir. "Kentlileşme " dediğimiz olgu, şehre gidip gelerek kenti tanıma , göç ve yerleşme olarak üç aşamada gerçekleşmektedir. Bu süreç 2 ile 5 yıl bazen 10 yıla çıkabilmektedir. Kırdan kalkıp gelen ilk etapta bazı uyum problemleri çeker. Her şeyden önce geldiği ortamla yeni yerleştiği ortam birbirinden çok farklıdır. Ekonomik ilişkiler farklıdır. Sosyo-kültürel ilişkiler şehirde yerini ikincil ilişkilere bırakmıştır. Dolayısıyla, ilk etapta kırlı için buna alışmak çok zor olacaktır.

Bir toplumu, bir arada tutan ortak birtakım kültürel ve sosyal değerler vardır. Ancak bu ortak değerler dışında, aynı ülkede ama farklı yörelerde yaşayan insanların davranış kalıpları, adet ve görenekleri başta olmak üzere farklı kültürel değerleri de vardır. Kentte yaşayan bir kişinin, değerleriyle, kırsal alanda yaşayan bir kişinin değerleri birbirinden, farklı özellikler gösterir, işte kırsal kesim insanı, kente göç ettiğinde bu farklı değerlerini de beraberinde getirir. Dolayısıyla kendi sahip olduğu değerleriyle kentin değerlerini bazen uzlaştırmakta, çoğu zaman da uzlaştıramamaktadır. Bunun sonucunda kendilerine özgü bir kültür oluşturmaları toplumumuzun, sahip olduğu değerleri de yozlaştırmaktadır. Böylece hem kır hem de kent değerlerini reddeden bir kimliksiz kültür insan toplulukları oluşmaktadır.

Gecekondu sorunu bir diğer ifadeyle kentlileşme sorunu ile ilgili tedbirler düşünülürken bu olayın sosyal ve kültürel boyutu hep ihmal edilmiştir. Bu soruna hep bir fiziki anlamda kentçilik sorunu, barınma sorunu olarak bakılmıştır. Sosyal-kültürel ve ekonomik problemler dönemin siyasal ortamıyla birleşince 1980 öncesinde gecekondu bölgelerinin kurtarılmış bölgeler olmasına sebep olmuştur. Günümüzde de aynı gelişmeler tekrar yaşanmaya başlamıştır. Geçmişte ve günümüzde gecekondu gençliğinin yasadışı örgütlerce anarşik olaylarda kullanılan önemli bir insan potansiyeli haline gelmesinde bu kimliksiz ve kendi öz değerlerinden yoksun kültürün de rolü olduğunu unutmamak gerekir (Eş;Ateş,2004:223).

BÖLÜM 2: KENTLEŞME

2.1. Kentleşme kavramı

Kentleşme, çok değişik tanımları bulunan bir kavramdır. Sosyolojik, ekonomik ve demografik açılardan yapılmış bir çok tanımlar bulunmaktadır. Bu tanımların her biri konuyu belirli bakış açılarından ele almaktadır. Oysa, kentleşme, bütün bu bakış açılarını bünyesinde bulunduran bir olgu olduğu için, kısıtlı bakış açıları ile yapılacak her tanımlama beraberinde eksiklikleri de bulunduracaktır.

Kentleşme konusunda yapılan başlıca tanımlar şunlardır:

“Çeşitli nedenlerle kırsal kesimlere yönelen göç sonucunda, bir taraftan mevcut kentlerin nüfus ve alan itibarıyla büyümesi, diğer taraftan da köy, kasaba, vb. yerleşim birimlerinin giderek büyümesi sonunda kente dönüşüp, mevcut kent sayısının artmasıdır” (Nadaoğlu,1996:89).

“Milli gelir ve istihdam yapısında, ağırlığın tarımdan hizmetlere ve sanayiye kayması ile ilgili evrensel ve sayısallaştırılabilir bir süreçtir” (Bal,2002:51).

“Bazı yoğunluk ve büyüklük değerlerinden başlayarak nüfusun alansal yığılması; kent kültürü olarak tanımlanan bir dizi değer yargısı, davranış ve eğilimin yayılması” (Dinçer,1999:343).

Kentleşme dar anlamda kent sayısının ve kentlerde yaşayan nüfusun artmasını ifade etmektedir (Erkan,2002:19). Fakat, kentleşme sadece demografik bir olgu olmayıp, ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel bir sürecin ifadesidir. Kentleşme sadece insanları kent olarak adlandırılan yerlere çekme sürecini belirtmekle kalmamakta, insanların kentin yaşam biçimini benimsemesi anlamında gelmektedir (Duru;Alkan,2002:81). Oysa kentleşme toplumun ekonomik, sosyal, siyasal ve kültürel dönüşümüdür. Hem kırsal bir toplumun kentsel bir topluma dönüşme süreci hem de kentsel mekanın ve toplumsal pratiğin değişme ve evrimleşme sürecidir (Bal,2006:52). Dolayısıyla kentleşmeyi; "sanayi ve ekonomik gelişmeye koşut olarak kent sayısının artması ve bu günkü kentlerin büyümesi sonucunu doğuran, toplum yapısında, artan oranda örgütlenme, iş bölümü ve uzmanlaşma yaratan, insan davranış ve ilişkilerinde kentlere özgü

değişikliklere yol açan bir nüfus birikim süreci” olarak tanımlayabiliriz (Keleş,1992:22).

Kentleşme, Sanayi Devrimi ile başlayan, sanayileşme ve modernleşmenin yarattığı toplumsal bir olgudur. Sanayi Devrimi' nin birçok etkisinin yanı sıra üç önemli sonucu olmuştur. Üretimde yenilik, sosyal yapıda farklılık ve nüfus mobilitesinde hızlilik (Özer,1998:28).

Sanayileşme ile birlikte öncelikle üretim tarzının niteliği değişmiştir. Üretim, evden/ küçük imalathanelerden fabrikalara taşınmış, yani geleneksel üretim kollarından modern üretim kurumlarına bir geçiş yaşanmıştır. Yavaş ve tekil üretimden hızlı ve seri üretime geçilmiştir. Bu unsur karlılık, verimlilik, kalite ve kapasitede önemli artışlara ve değişikliklere neden olmuştur. Üretim ve istihdamda ağırlık tarımdan sanayi ve hizmet sektörüne kaymakta, tarım toplumları yerine endüstri toplumunu ve gelecekte de bilgi toplumunu oluşturmaktadır.

Sanayileşmenin ikinci önemli etkisi sosyal yaşamda meydana getirdiği değişikliklerle kendini göstermiştir. Üretim tarzının niteliğinde ve niceliğinde meydana gelen bu değişimler, siyasal ve ekonomik düzende yeni yapılanmalara yol açmış; milliyetçilik ve ulus-devlet modeli, bu yapılanmaların önemli sonuçları olarak ortaya çıkmıştır. Bu da yeni sınıfların, çelişkilerin ve çatışmaların başlangıcı olmuştur. Bu değişikliklerin en önemlileri, sosyal yapıda farklılaşma, (yani homojen toplum yapısından heterojen toplum yapısına geçiş); iş bölümü ve uzmanlaşmada görülen artış ve çeşitlenmedir. Bu nedenle eğitimin ve öğretimin önemi artmış; bununla birlikte doğuştan kazanılan statülerin önemi azalmıştır. Bu uygulama ile birlikte toplumdaki binlerce kurum, statü ve rol arasındaki ilişkileri bir düzene bağlayan sistem, bürokrasi olarak ortaya çıkmış ve şekillenmiştir. Geleneksel geniş aile, kentsel çekirdek aileye dönüşmüş, orta sınıflaşma artmış, sosyal hareketlilik hızlanmıştır.

Sanayileşmenin en önemli üçüncü sonucu ise, nüfus hareketliliğinin fiziki mekanlarda ve çevrede yarattığı değişikliklerdir. Diğer bir deyişle kentleşmedir. Sanayileşme ile birlikte kırdan kente yoğun göçler yaşanmış, kentlerin nüfus

emme kapasiteleri (fabrikalar) giderek artmıştır. Nüfus emme kapasiteleri, bir yandan gelen nüfusu absorbe etmeye (emmeye) ve dönüştürmeye çalışırken; öte yandan kitle iletişim ve ulaşımındaki yeniliklerin de etkisiyle yeni göçler için çekim alanları haline gelmiştir. Kentler eski yapılarından kopmuş hem fiziki hem de yoğunluk ve işleyiş açısından yeni görünüm almıştır (Özer,1998:28).

Kentleşme sanayi toplumlarının bir ürünüdür. Aynı zamanda sanayileşme de kentlerin bir ürünüdür. Kentleşme ve sanayileşme birbirlerini üreten, geliştiren olgulardır. Kentleşme toplumsal değişimin hem nedeni hem de bir sonucudur (Aydoğan,2000:13).

Sanayileşme olgusu toplumsal yapıyı bütünüyle değiştirdi. Bireyler sosyal hareketlilik içinde yetenek ve başarıları ölçüsünde yüksek statülere ulaşma hakkını elde ettiler. Ekonomi serbest pazarın doğasına uygun olarak yarışmacı ve üretken hale geldi. Teknolojik ilerlemeler üretimin ulusal ve uluslar arası pazara dönük olmasını sağladı. Mal ve hizmetlerin üretiminde uzmanlaşma arttı. Eğitim kentte yaşayan tüm yurttaşlar için organize edildi. Kitle iletişim sistemi sözlü iletişimden daha etkili oldu. Tüm bunlar, sanayi toplumunun kentlerini ortaya çıkardı. İşte bu kentlerin oluşum sürecine kentleşme diyoruz (Bal,2006:61).

Kentleşmenin şekli boyutunu nüfus hareketliliği oluşturmaktadır. Demografik dönüşümle kitlelerin kırsal kesim dışında bir yerleşim biriminde öbikleşmesi kentleşmenin sadece bir ayağını oluşturur. Şekilsel kentleşme tek başına yeterli değildir. Kentleşme, üç farklı dönüşümü içermektedir. Demografik açıdan kentleşme, özellikle kırdan kente yaşanan göçlerle beslenen nüfus yoğunluğunu ifade eder. Sosyal açıdan kentleşme; farklılaşma, uzmanlaşma, örgütlenme sürecini kapsayan bir dönüşümü ve davranış biçimini içermektedir. Ekonomik açıdan kentleşme; tarım dışı faaliyetlerin (sanayi ve hizmetler sektöründe) yoğunlaşmasıdır. Kentleşmenin tam olarak gerçekleşmesi sosyo-kültürel ve ekonomik dönüşümle mümkündür. Kentleşmeden söz etmek için bu üç unsurun bir arada asgari düzeyde gerçekleşmiş olması gerekir. Bu koşullardan birinin (veya ikisinin) gerçekleşmiş olup, diğerlerinin gerçekleşmemesi durumunda, tam ve doğru anlamıyla bir kentleşmeden bahsetmek söz konusu değildir (Kaya,2003:93).

2.2. Batı’da Kentleşme Olgusu

Tarihçiler ile toplumbilimciler, kentlerin ortaya çıkışına uygarlıkların doğuşu gözüyle bakarlar. Tanınmış bir kent bilgini Lewis Mumford, önemli bir yapıtında, neolitik çağlardan bugüne değin kentlerin gelişimini ayrıntılarıyla gözden geçirmektedir. Antik çağların kentlerinin büyüklüklerine ilişkin fazla bilgimiz olmamakla birlikte, M.Ö. 6. yüzyılda Babil’in 350 bin ve iki yüzyıl sonra da Syracuse’ün 400 bin nüfuslu olduğu bilinmektedir. Perikles zamanında Atina daha büyük bir kentti. Kuşkusuz, antik çağın en büyük kenti bir buçuk milyon nüfuslu Roma’ydı. Eski Yunan ve Roma kentleri, tutsaklık düzerine dayanan bir uygarlığın ürünüydüler.

Ortaçağların surlarla çevrili kentleri bir yandan savunma gereksinmelerinin, öte yandan da güzel görünme isteğinin etkisiyle içlerine kapanık kentler olmuşlardır. 12. yüzyılda, nüfusu 100 bini aşan kentler parmakla sayılacak kadar azdır. Lewis Mumford’ın yazdığına göre, sadece Paris, Venedik, Milano ve Floransa 21. yüzyılın başında nüfusu bu rakamı aşan kentlerdi. Londra ve Brüksel’in 15. yüzyıldaki nüfusları 40 bin kadardır. Ortaçağ kentlerine ya tümüyle siyasal ve kültürel işlevler ya da tamamen ekonomik işlevler egemendi. Çağdaş sanayileşme, teknoloji, ulaşım ve yönetim olanaklarının ürünü olan çok işlevli kent olgusu ortaçağ kentlerine yabancı bir olgudur.

Sanayi devriminin başlangıcında, kentlerin ekonomik yapısında başlıca rol oynayan ögeler kentsoylular (burjuvalar), tüccar ve bankacıları. Gelişen bir ticaret yaşamı ile sanayi öncesi bir dönemin izlerini taşıyan zanaatlar bütünleşebilmişti. Bununla birlikte sanayi devrimi, yani makineleşmenin ve ussallaşmanın sistemli (düzenli) bir biçimde ve geniş ölçüde uygulanması, zihniyet ve davranışların bu yeni kapitalist üretim biçiminin isteklerine uydurulmaya başlanması geleneksel kent yapısını sarsmaya, değiştirmeye önyak oldu. Tüm sanayi dalları eski kentlerin dışında, enerji kaynakları, ulaşım araçları, hammadde kaynakları ve insan gücü sunumunun ucuz ve kolay olduğu yerlerde yerleşmeyi yeğ tuttu. Fabrikalar yakınında sanayi kapitalizminin simgesi olan işçi kentleri doğdu. Sanayi devrimi sonrasında kentleşme, sanayileşmenin bir yan

ürünü olarak görülür. Bu özel koşullarda, sanayileşme ve kentleşme ayrılmaz bir biçimde birbirine bağlı olaylardır.

Kentleşme, 20. Yüzyılın ayırt edici özelliklerinden biri olmuştur. Gelişmiş olsun, gelişmekte olsun, kapitalist olsun, sosyalist olsun bütün ülkeler, kentleşme olayının ve sonuçlarının etkileriyle karşı karşıya kalmışlardır. Dünya nüfusu 1800'de 990 milyon iken, 1900'de 1 milyara, 1960'ta 3.3 milyara yükselmiştir. 21. Yüzyılın başında da 7 milyarı bulduğu tahmin edilmektedir. Buna koşut olarak, kentleşmenin çok daha büyük bir hızla ilerlediği görülmektedir. Nüfusu 100 bini aşan kentlerde, 1800 yılında dünya nüfusunun sadece % 1.7'si yaşarken, bu oran 1900'de % 5.5'e, 1970'te ise % 22'ye yükselmiştir. 1800 yılında 15 milyon olan kentli nüfus, 1980'lerde 800 milyona yükselmiş bulunmaktadır. 2000'li yılların başında ise, yeryüzünde 3.2 milyar kişinin kentlerde yaşayacağı hesaplanmaktadır. Birleşmiş Milletlerin kestirimlerine göre, 1980'lerde sayıları 35 olan 5 milyondan kalabalık kentlerin sayısı, 21. Yüzyılın başında 60'ı geçmiştir (Keleş,2008:27).

İnsanlık tarihinde en önemli aşama kuşkusuz "Sanayi Devrimi"dir. Bu devrime gelinceye dek Avrupa'da çok önemli toplumsal ve siyasal olaylar olmuştur. Etkileri büyük olan bu olayların kent görünümüne doğrudan yansımaları olmamıştır. Oysa "Endüstri Devrimi"nin kentleşme üzerinde büyük etkisi olmuştur. Sanayi Devrimi. 16. yüzyılın ikinci yarısının sonlarına doğru İngiltere'de doğdu ve oradan Batı Avrupa ülkelerine de yayıldı (Erkan,2002:46).

Yalın anlamı ile Sanayi Devrimi, küçük zanaat, tezgah ve atölye üretimlerinin yerine yeni teknik buluş ve makinelerde yeni enerji kaynağı buhar gücünün harekete geçirdiği, buharlı gemilerin ve makinenin insan, rüzgar, su, hayvan enerjisinin yerini almasıdır (Talas,1981:29).

Sanayi Devrimi ile birlikte çağdaş sanayi devrimi tekniğinin hızla gelişmesi büyük ve derin toplumsal değişimlere yol açtı. Bu teknik ve toplumsal gelişmelerin işçi sınıfını da oluşturması yeni yaşama ve çalışma koşullarının ortaya çıkması, başka bir deyişle yeni üretim ilişkilerinin yaratmış olduğu yeni

durum kentlerin hızla çoğalmalarına ve nüfuslarının artmasına yol açmıştır (Erkan,2002:46).

Sanayi Devriminin ilk ortaya çıktığı yer olan İngiltere’de sanayileşme ile birlikte kırsal nüfus hızla büyüyen kent merkezlerine yönelmiş ve kentler artık nüfusu barındırmaya yetmediğinden, bir yandan olanca büyürken öte yandan da kent merkezleri daha fazla insanı barındıracak biçimde değişikliğe uğramaya başlamıştır (Karabey, 1981:56).

Sanayileşme öncesi kentleşme ile sanayileşme sonrası kentleşme arasındaki belirgin fark ise sanayileşme öncesi kentleşme, tarımın ilerlemesi ve elde edilen üründe artışının olmasının sonucudur. Oysa sanayileşmenin başlaması ile kentleşme daha başka unsurların etkisinde kalarak gelişmiştir (İsbir, 1986:11).

Genellikle kentleşme ile sanayileşme özdeş kavramlar olmamakla birlikte eş zamanlı süreçler olarak kabul edilir. Çünkü sanayileşmenin ana koşulu orta boyutlu kentleşmeyi getirir. Kentlerde nüfusun artması ve yığinsal üretimin yapılması işçilerin yaptığı işleri farklılaştırır, işlerin farklılaşması ise uzmanlaşmaya yol açarak üretimin artışını sağlamıştır (Erkan,2002:47).

Sanayi Devrimi ile birlikte kentlerin yapısında meydana gelen değişiklikleri şöyle sıralayabiliriz (Begel, 1996:14):

- a) Önceden mevcut olan kent tipine bir başkası eklenmiştir. 19. yüzyılın ürünü olan sanayi kenti.
- b) Kırsal alanlar yakılıp yıkılırken az sayıda kişiyi surların ardında koruma altında kalan müstahkem kent yoktur artık. İmtiyazlı yerleşmelere sağlanan koruma da surlarla birlikte yıkılıp gitmiştir. Savunma bir kenti değil bütün ülkeyi savunmaya yöneliktir.
- c) Hem kentlerin siyasi ayrıcalıkları hem de kentlere karşı siyasi ayrımcılık ortadan kalkmıştır. Kır kent aynı siyasi haklara sahiptir. Kent içindeki siyasi ayrımcılık da kalkmıştır.

d) Siyasi olarak kentler artık sadece yerel özerkliği olan birer idari merkez durumundadırlar. Gerçek siyasi nüfuzları ise bütün bir ülkenin bileşimine, özellikle de kentleşmenin derecesine bağlıdır.

e) Modern kentin sınıf yapısı artık hukuki ayrımlara dayanmaz. Hukuki eşitliğin yanında grup prestiji, statü ve ekonomik koşullar bakımından farklılıkların bulunması, önceden bilinmeyen gerilimler yaratmaktadır.

Ekonomik ve toplumsal alandaki bu değişme ve gelişmeler biyolojik gereksinim kadar, kültürel gereksinimlerin de insan hayatında yer almasına yol açmıştır. Bu değişmeler kentlerin biçimlerini ve toplum yaşamaları bakımından önlemlerini artırmıştır.

2.3. Türkiye’de Kentleşme Olgusu

Türkiye'deki kentleşme olgusu, ülkenin toplumsal ve ekonomik yapısını biçimlendiren temel öğelerden biridir. Yalnız tarımdaki değişmelerin ve sanayileşmenin bir sonucu değil, toplumsal değişme sürecinin de bir göstergesidir. Ayrıca siyasal, toplumsal ve ekonomik yapı üzerinde kendisine özgü etkileri vardır (Kongar, 1998:149).

Türkiye'de kentleşme 1950'lere gelinceye değin yavaş bir tempoda devam etmiştir. Savaş yılları içinde ise özellikle büyük kentlerin savunma zorlukları altında boşaltılmaları, kentsel nüfusta önemli bir artışın olmadığı gözlenir. Cumhuriyetin kurulduğu yıllar ile, II. Dünya Savaşı'nın bulunduğu yıllar arasında kentleşmede görülen hafif canlılık ise devlet eliyle kurulan temel sanayi kuruluşlarına bağlanabilir (Keleş, 1978:28).

Türkiye'de 1950 yılına kadar, nüfusun yaklaşık % 75'i köylerde % 25'i kentlerde yaşamaktadır. Bu oranın 1927'den 1950 yılına kadar devam etmiş olması 23 yıllık dönemdeki sosyal, ekonomik ve siyasal özelliklerinden kaynaklanmaktadır.

Türkiye'de kentleşme 1950'lerden sonra hızlanmaya başlamıştır. Kentleşmenin bu tarihten itibaren hızlanışının nedeni, 1950 yılından sonra yürürlüğe konan yeni ekonomik-sosyal politikalar sonucu olmuştur. Bu yıllarda kentleşmenin

hızlanmasının nedeni yalnızca tarımın makineleşmesinden değil, hızlanan toplumsal değişme sürecinin de bir sonucudur.

Türkiye'de 1955'teki nüfus sayımı sonuçlarında kentleşmenin artışı görülmektedir. Bu yıla kadar nüfusun % 75.8'i köylerde, % 24,2'sinin şehirlerde yaşadığı oranın kentler lehine hızla değişmeye başlamıştır. 1955'de nüfusun % 71.2'si köylerde %28.8'i şehirlerde yaşamaktadır.

Kentlerdeki nüfus artış oranı, hızla devam ederek, 1980 yılında nüfusun %56.1'i köylerde %43.9'u ise kentlerde yaşamaya başlamıştır. Bu oranlar toplumsal yapıdaki değişimi de göstermektedir.

1980' den sonra kentsel nüfusun %50' nin üzerine çıktığı görülmektedir. Kentsel nüfus artış oranı hızla yükselerek 1990' da %59'a, 2000 yılı nüfus sayımına göre de Türkiye'de il ve ilçe merkezlerinde yaşayanların oranı %65' e ulaşmıştır.

2000 nüfus sayımı rakamlarına baktığımızda, Türkiye'deki kentleşmenin gelişmiş ülkelerdeki kentleşme düzeyini yakaladığını görmekteyiz. Bu artışı doğuran, kentlerdeki doğal nüfus artışından kaynaklanmamaktadır. Bilindiği gibi, kentlerdeki doğal nüfus artışı kırsal alandan daha düşüktür. Bunun altında yatan temel neden 1980'li yıllardan sonra Türkiye'deki köyden kente hızlı bir göçün yaşanmakta oluşudur.

Ülkemizde yedi coğrafi bölgeye göre, nüfus artış hızı en fazla olan bölge Marmara Bölgesi, en az olan bölge ise Karadeniz Bölgesidir. 1990 - 2000 döneminde Türkiye' de yıllık nüfus artış hızı binde 18.3 iken, Marmara Bölgesinde 26.61' dir. Bu nüfus artış hızı Türkiye ortalamasından yaklaşık binde 8 daha fazladır. Marmara Bölgesinin doğurganlık oranının en düşük olduğu bölge olduğu düşünüldüğünde bu bölgenin Türkiye' nin diğer bütün bölgelerde yoğun olarak göç aldığı ortaya çıkmaktadır. Marmara Bölgesi ile ilgili diğer bir çarpıcı sonuç ise bu bölgede köy nüfusunun artış hızının da binde 20 gibi yüksek bir oranda olmasıdır. Karadeniz Bölgesinde binde -11, Doğu Anadolu Bölgesinde binde - 6.15 olduğu düşünülürse, Marmara Bölgesindeki köy nüfus oranının artış hızı dikkat çekicidir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ise yıllık nüfus artış hızı olan binde 24.7 ile ülkemizde nüfus artış hızı bakımından ikinci sıradadır. Bu bölgede nüfus artış hızının yüksek olmasında doğurganlık oranının Türkiye ortalamasına göre yüksek olmasının rolü olmakla birlikte, bu bölgeyi kapsayan Güneydoğu Anadolu Projesinin (GAP) bölge dışına göçü azalttığı söylenebilir. Bilindiği gibi, GAP' ın temel hedefleri, Güneydoğu Anadolu Bölgesi halkının gelir düzeyi ve hayat standardını yükselterek, bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını ortadan kaldırmak, kırsal alandaki verimliliği ve istihdam imkanlarını arttırarak , sosyal istikrar, ekonomik büyüme gibi milli kalkınma anlayışı ile ele alınan insan odaklı ve uluslararası platformlarda bu özellikleriyle örnek gösterilen, dünyada uygulanmakta olan kalkınma projelerinin en büyüklerinden birisidir (GAP faaliyet raporu, 1999:24).

GAP bölgesinde yapılan çalışmalarda daha önce bu bölgeden İstanbul, Ankara, İzmir gibi metropoller ile Çukurova yöresine yoğun göç yaşandığını fakat daha sonra bu bölgelere olan göçün yavaşladığını, göç hareketinin bölge içinde yoğunlaştığını göstermektedir. Güneydoğu Anadolu Bölgesi içinde belli çekim merkezleri ortaya çıkmıştır. Bu merkezlerin önde gelenleri Gaziantep, Şanlıurfa ve Diyarbakır kentleridir. Bu kentler bölgenin diğer kent merkezleri ve kırsal kesiminden yoğun göç almaktadır (Erkan,2001:174-175). Bunun sonucunda bölge dışına göç azalmakta ve bölgenin nüfus artış hızı yükselmektedir.

Bölgelerin nüfus artış hızı sıralamasında Akdeniz Bölgesi binde 21.6 ile üçüncü sırada, Ege bölgesi ise binde 16.4 ile dördüncü sıradadır. Karadeniz bölgesi ise yıllık nüfus artış hızı binde 3.6 ile en düşük düzeyde olan bölgedir. Türkiye' deki yıllık nüfus artış hızının binde 18.3 olduğu düşünüldüğünde bu bölgenin Türkiye' de en çok göç veren bölge olduğu ortaya çıkmaktadır (Erkan,2002:88).

Türkiye'de kentleşme süreci hızlı bir seyir takip etmektedir. Bu tür bir gelişim az gelişmiş ülkelerin bir sorunudur. Aslında Türkiye'de ki sosyo-ekonomik gelişmeler içinde "kentleşme" olgusu oldukça yeni sayılır. İster ekonomik olarak izah edilsin, isterse sosyolojik olarak izah edilsin kentleşme 1950'lerde başlayıp gelişen bir olay olmuştur (Eş;Ateş,2004:216).

Türkiye'de kentleşme, gelişmeyi yeterli ölçüde sağlayan bir süreç olarak gelişmemiştir. Bu nedenle göçle kente gelen insanlar, kentleri, kültürel, ekonomik, politik yönden zorlamaktadırlar. Böylece sorunlu kentler ortaya çıkmaktadır.

Türkiye'de ki kentleşme sanayileşme ile yakın ilişki içinde olmasına rağmen, sanayileşme ile orantılı bir biçimde olmadığı ve sanayileşmenin doğurduğu ihtiyaçları uygun olmadığı içindir ki sağlıklı ve düzensiz bir şekilde olmaktadır (İşbir,1986:30). Gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin özelliklerinden biri de "kentleşmenin sanayileşmeden daha hızlı bir tempoyla olması" dır. Bunun sonucu olarak Türkiye'de birkaç merkez diğer bütün kent ve bölgelerden daha fazla büyümüştür. Bu birkaç merkezin ani olarak ve dengesiz büyümesi, hizmetlerin yetersizliğine ve kentsel organizasyonların yeterli ve zamanında kurulmaması gibi meselelere sebep olmuştur.

Türkiye kentleşmesinin temelindeki göç tek yönlü göç olmaktadır. Önceleri erkek iş gücü transferi ve ya göçü şeklinde başlayan kırdan-kente gelip yerleşme, daha sonra aile fertlerini de getirme şekline dönüşmekte ve devamlılık göstermektedir.

İster tek yönlü olsun, ister devri olsun, Türkiye'deki bu iç göç ve kentleşme hareketi çeşitli merkezlerde bazı sebeplerin işlemesi sonucu ortaya çıkmaktadır. Türkiye koşullarında kentleşmenin nedenlerini şu ana başlıklar alanda toplayabiliriz.

İtici Nedenler; Tarıma yeni teknolojilerin girişi, toprak yetersizliği ve toprakların miras yoluyla parçalanması, entansif tarıma geçiş, nüfusun artışı, olarak sıralanabilir. Bu sayılan sebeplerden dolayı kır barındırdığı nüfusu kentlere doğru itmiştir.

İletici Nedenler; Haberleşme ve ulaşım olanaklarının hızlı artması ve gelişmesi sonuca, kırdan kente doğru göç hızlanmıştır. Mal ve hizmet üretiminin ve değişiminin belli merkezlerde toplanması süreci de, kırdan kente göçü hızlandıran bir diğer etmen olmuştur.

Çekici Nedenler; İş olanakları sağlayan sanayi ve iş piyasaları genellikle belirli iş merkezlerinde çoğalmıştır. Bu belirli iş merkezleri ise genellikle büyük şehir (İstanbul, Ankara, İzmir, Adana vb) ve onun civarında yer almışlardır. Bu nedenle kırdan bu yerlere doğru bir göç hareketi yaşanmıştır. Ayrıca kentte elde edilen gelirin yüksek oluşu, kent yaşamının daha renkli oluşu, eğitim olanaklarının üstünlüğü de çekici nedenlerdendir.

Siyasal Nedenler; Devlet tarafından benimsenen ve uygulanan ekonomik ve sosyal politikalarda kentleşme üzerinde etkilidir. Ayrıca 1984 yılından sonra Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan terör hareketleri de kentlere göçü hızlandırmıştır (Eş;Ateş,2004:218).

2.3.1. Kentleşen Köylüler

Kentleşme; kırdan köçülme ve kentte yoğunlaşma nedeniyle, kırdan kente göçen nüfusun ekonomik ve sosyal bakımlardan, kırsal özelliklerinden arınarak kentin özelliklerini kazanma süreci olarak tanımlanabilir (Kartal,1983:94). Kentleşme, kente göç ile birlikte başlayan nüfus dinamiğinin kentin belli bir kesiminde kararlılık kazanmasına kadar olan süreçtir. Bu süreç, kente göç eden nüfusun yeni koşullara uygun ilişkiler biçimi geliştirerek kentin bir ögesi olma, kente uyum sağlama ve kentle bütünleşme sürecidir (Erkan,2002:20).

Bu süreçte kente göçen köylüler zaman içinde kentleşmekte, kente özgü davranış ve yapıları benimsemektedir. Fakat, bu süreç hemen gerçekleşmemekte, zaman içerisinde uzun bir geçiş döneminden sonra olgunlaşmaktadır.

Kentleşmenin iki yönü bulunmaktadır:

a) Ekonomik yönü: Ekonomik bakımdan kentleşme, kişinin geçimini tamamen kentte ya da kente özgü işlerde sağlamasıdır. Burada kırsal ve kent kaynaklarını kullanım, kırdan ve kentte mülkiyet elde etme ve mülkiyeti elden çıkarma ve kırdan kente ve kentten kırsal kaynak aktarma biçimleri ekonomik değişimin yönünü gösterir.

b) Sosyal yönü: Sosyal bakımdan kentleşme, kırsal kökenli insanların çeşitli konularda kente özgü tavır ve davranış biçimlerini, sosyal ve tinsel değer

yargılarını benimsemesidir. Kentte kalış süresine göre sosyal ve tinsel değerler düzeninde, çeşitli davranış ve tavırlarda çözülme, dışlama ve özümseme biçim ve dereceleri kentleşmenin sosyal yönünü gösterir (Kartal,1983:92).

Kentlileşmenin gerçekleşmesi için gereken aşamalar vardır. Bunların ilki, kente gelen nüfusun, burada karar kılmasıdır. Kentte kalıcı olmayı düşünmeyen kişilerin, kentli olma, kentli davranış kalıplarını sahiplenme gibi bir gayret ve arzusu olmayacaktır. Kentte karar kılınması için ise, kişilerin gelecekleri açısından kentin onlara ümit vaat etmesi gerekmektedir. Geleceğinin köyünde değil, geldiği kentte olduğuna inanan kişiler, kendilerini kent ile bütünleştirme ihtiyacını hissetmeye başlarlar.

Kentlileşmenin bir başka aşaması da ekonomiktir. Kişinin kentte yaşamasını anlamlı kılacak bir iş sahibi olması ve bu işin de kentli tarafından olumlu görülmesi gerekmektedir. İşportacılık, değnekçilik ve benzeri işler, kişinin kentle uyumuna engeldir.

Bireylerin kentlileşebilmesinin önemli unsurları arasında eğitim ve kültür düzeyi de yer almaktadır. Bunlarsa uzun bir süreç sonunda elde edilebilen özelliklerdir. Dolayısıyla özellikle ilk nesillerde kentlileşmeyi beklemek gerçekçi bir yaklaşım değildir.

Bireyin, kente özgü davranış kalıplarını edinmesi, kentlileşmenin son aşamasıdır. Bu aşamada da bir nesilde gerçekleşemeyecek kadar uzun bir süreç gerekmektedir. İnsan davranışları alışkanlıkları sonucu edinilir ve bu edinimler de değiştirmek de çok zordur.

Bireyin kente özgü davranış kalıplarını edinmesi, kültürel ve sosyal dünyasında kente özgü gelişmelerin yaşanabilmesi için, sosyal aktivitelere dahil olması önemli bir unsurdur. Kentler bireysel ilişkilerin değil örgütlü birlikteliklerin alanıdır. Bu alanda yer alamayan birey, kendini dışlanmış hissetmeye ve buna karşı savunma mekanizmaları geliştirmeye başlar. Bu ise, kentleşmenin önündeki en önemli engellerden birisidir.

Kentlileşme, özellikle kırsaldan gelen nüfus açısından uzun bir süreci ve hatta birkaç nesil geçmesini gerektirdiğine göre, kentlileşmeden önce kentlilik bilincinin kazanılmasına önem verilmesi gerekmektedir. Kentlilik bilinci, kişinin kendini kente karşı sorumlu ve kenti de kendisine ait hissetme durumudur. Bu bilinç, kentlileşme sürecini hızlandıran bir olgudur (Kaya,2003:142).

Göç edenler yerleşme, iş bulma ve kentte varolmayla ilgili problemlerini kendi çabalarıyla ve tesadüflerle çözmek durumunda kalmaktadırlar. Bu nedenle özellikle düşük gelir gruplarında akrabalık, hemşerilik, komşuluk ilişkileri gibi birincil ilişkiler sürmektedir. Kırdan kente göç edenlerin kente uyum sağlayacak donanımları (eğitim, uzmanlaşma, işbölümü, barınma imkanı) olmadığı gibi, göç ettikleri yaşam alanlarını tanımamakta ve bir uyum sorunu yaşamaktadırlar. Bu nedenle göç edenler kendi uyum stratejilerini de oluşturmak zorunda kalmaktadır. Bu süreçte çeşitli şekillerde etkili olan patronaj ilişkisi oluşturmaktadır. Bu ilişki içinde patronaj, onlara, çeşitli ekonomik, sosyal, siyasal faydalar sağlamıştır. Bu ilişkinin ilk aşaması, ailenin en yaşlısı başkanlığında aile-akraba işbirliği; ikincisi, kente daha önce yerleşmiş daha kapsamlı ve örgütlü patronlar ve hemşerilerden oluşabilen bir patronaj; üçüncüsü ise, siyasal parti temsilcileri aracılığıyla daha geniş kapsamlı siyasal parti patronajı ve nihayet Türkiye'de yaşanan siyasal tıkanma neticesinde yaşanan cemaat patronajı oluşturmaktadır (Kıray,1998:185). Bu süreçler zamanla ihtiyaca cevap veremedikleri hallerde yerlerini diğerine bırakarak ya silinmişler ya da etkileri zayıflayarak devam etmiştir.

Kır insanından kent insanına dönüşümün ara döneminde, kentlileşme çabası içindeki insanların hem kır hem de kent insanı özelliklerini bir arada; fakat, kişiden kişiye,eğitim durumuna ve kentte kalış sürecine bağlı olarak farklı oranlarda bulundurulur.

Kente gelen kişi kırsal alanla bütün bağlarını kopartmasa bile artık kentlidir. Çeşitli konulardaki düşünce ve davranışları değişmektedir. Yeni bir çevreye girmekte, yeni bir toplumsal konum ve statü elde etmektedir. Kente göç, bireyin çevresini değiştirmesine, yeni ve daha üst bir sosyal statü kazanmasına, meslek ve gelir düzeyinde değişikliğe, yani onun yaşadığı tüm toplumsal ilişkilerinde değişimlere bireysel ilişkilerinde farklılaşmalara yol açmaktadır. Kentlileşme

olarak tanımlanan bireyin değer ve tutumları iki aşamada değişime uğramaktadır. Kentsel ortamda önce geleneksel tutum ve eski alışkanlıklar etkisini yitirmekte, ikinci aşamada ise, yeni kültür ve ortamındaki davranış kalıplarını ve tutumları öğrenip benimsemektedir. Kentlileşme bu açıdan kentleşmenin toplum içinde en somut değişme olması yanında bireydeki en önemli değişmeyi göstermektedir (Özer,1994:303).

Köyden kente daha iyi iş, daha iyi ev, daha iyi sosyal ve kültürel çevre edinmek için göç edenler, kentlerin bu oranda göçe hazır olmayan sosyal alt yapısında bu özlemlerini gerçekleştirecek araçları bulamamaktadırlar. Bunun sonucu olarak kentleşme ve kentlileşme gerçekleşmemektedir. Diğer bir ifade ile ne tam köylü ne de tam kentli olabilen göç edenler, anomi ve yabancılaşma olasılığı ile karşı karşıya kalmaktadırlar (Bayhan,1997:180). Kırsal alandan gelenler kentleşme süreci içinde yeni toplumsal ilişkilerin etkisi altına girmektedir. Köyden kente olan demografik hareketlilik, kent dediğimiz fiziki mekanın oluşmasını sağlasa bile; bu hareketliliğin öznesi olan insan eğer, yaşam şekline yabancı kalırsa, köylü kimliğini sadece kente taşımış olmaktadır (Sezal,1992:23).

2.3.2. Kentlileşemeyen Köylülerin Etkisiyle Köyleşen Kentler

Kentlileşememe sorunu iç göçlerin yol açtığı önemli bir sorundur. İç göçler sonucunda hızlı ve birdenbire bir yığılma sürecini yaşayan kentlerimiz, çok yoğun gelen bu göç dalgalarını aynı hızda emememiştir. Özellikle kırsal alanlardan gelen, çaresiz, tarımsal üretimden başka bilgisi olmayan, eğitimsiz, kalabalık bu insanlar, geldikleri kentlerde kendilerini yabancı hissetmekte, ya topluma uyum sağlamamakta ya da bunun için çok uzun bir sürenin geçmesi gerekmektedir.

Kentleşmenin iki boyutu bulunmaktadır; birincisi ekonomik açıdan kentlileşme, ikincisi ise sosyal bakımdan kentlileşmedir. Ekonomik olarak kentlileşme, kişinin geçimini tamamen kentte ya da kente özgü işlerde sağlamasıdır. Sosyal olarak kentlileşme de ise kişi kente özgü davranış biçimlerini sosyal ve tinsel değer yargılarını benimsemektedir (Kartal,1983:92) Kente gelen kişi memleketiyle bağlarını kopartmasa bile artık kentlidir. Kente ait değer yargılarını, tutum ve davranışları benimsemeleri gerekmektedir.

İç göçle birlikte sosyal yapıda bir takım değişimler meydana gelir. İç göçle birlikte aile yapısında da önemli değişimler yaşanmaktadır. Geleneksel geniş aile parçalanmakta, geleneksel hemşeri, akraba dayanışması ve kurumları yerini formel yapılara ve kurumlara bırakmaktadır. Ayrıca göç veren yerler erkek ağırlıklı, çalışabilecek durumda olan nüfuslarını kaybetmektedir. Böylece cinsiyet oranlarında dengesizlikler ortaya çıkmaktadır (Öztürk, 2007: 260).

Türkiye'de son dönemde, metropollere göç edenlerin yaşadıkları kültürel şoku aşabilmek ve kentte tutunabilmek için çeşitli çözümler ürettikleri görülmektedir. Bunun en somut örneğini hemşeri dernekleri adı altında yapılan organizasyonlarda görüyoruz. Kente gelenler iş, konut bulabilmek, ekonomik, sosyal sorunlarını azaltmak ve kültürel kimlikleri korumak için bir araya gelerek, dernek ya da vakıf benzeri örgütlerin çatısı altında hemşeri dayanışmasını sergilemektedirler.

Hemşerilik genellikle aynı yerleşim yerinden (aynı köy, aynı ilçe, aynı il, aynı bölge vb.) gelmiş olanların birbirlerine atfettikleri sosyal bir statüdür. Hemşerilik ilişkilerinin "akrabalık" ile "arkadaşlık", birincil ilişkiler ile ikincil ilişkiler arasında bir yerde olduğu kabul edilmektedir. Bu ilişki niteliği gereği birincil ilişkilere (aile üyeleri, akrabalarla olan ilişkilere) daha yakındır. Bu ilişki türü tam anlamıyla akraba ilişkisi değil fakat bir bakıma "akrabamsı" ilişkilidir.

Hemşerilik kentleşme sürecinde bir akrabamsı sistem olarak tezahür etmektedir. Hemşeriliği işlevsel ve kullanışlı kılan ise akrabamsı bir ilişki biçimi olarak onun esnekliğidir. Çünkü akraba ile arkadaş arasında duran bir kavram oluşu sayesinde birincil ilişkilere alışkın göçmenin yabancı ile karşılaşmasında aşina ara bir ilişki biçimi olarak işlerini kolaylaştırır (Tekşen, 2003: 66).

Hemşerilik ilişkileri kalkış noktasında olmayan daha çok kentlerde gelişen bir ilişkidir. Dayanımcı, aidiyet duygusunu üreten "hemşeri" sonradan elde edilen, atfedilen bir statüdür. Göç edenler geldikleri yerde birbirlerine hemşeri olarak bakmazlar ancak yeni geldikleri kentlerde "biz" ve "öteki" ayrımında hemşeriliği "biz" duygusunu güçlendirmek için değerlendirirler.

Hemşeri grupları sosyal sınıf veya sosyal tabaka değildir. Farklı sosyal sınıf veya tabakadan bireyleri içerir. Ancak ilişkilerin yoğunluğu benzer sınıf veya tabakadan olanlar arasında daha güçlüdür, hemşeri grupları etnik grup da değildir. Etnik grup soy, ırk, kültür, inanç ve tarih birliği vb. gibi ortak paydaların birçoğunda birleşen bir kategoridir, fakat hemşerilik böyle bir birlikteliği zorunlu kılmaz, hemşeri grubu "alt-kültür grubu"na daha yakın durmaktadır. Alt-kültür grubu ortak kültürden kısmen farklılaşan fakat bütünle de uyumunu koruyan -hiç olmazsa karşıt-kültür grubu gibi çalışmayan - gruptur (Tekşen, 2003: 57-61).

Kente göç edenlerin kentin değişik yerlerinde yaşayan hemşerileriyle ortak bir mekanda bir araya gelerek bir çok paylaşımın yanı sıra, kentin yarışmacı ortamına karşı bir dayanışma ağı oluşturmalarında hemşerilik dernekleri önemli olmaktadır. Diğer bir deyişle bu dernekler, kentlerde birer baskı grubu haline gelebilen hemşeri gruplarının mekanı olmaktadır (Bal,2006:107).

Göç olayının maddi planda yarattığı sorunlar, karmaşalar ve sonuçlar bir dinamizm kaynağı olmakla birlikte kaosu ve çöküşün de sebebi olabilmektedir. Aslında göçün en önemli neticesi, onun birey ve toplumsal davranışlar, tutumlar ve eğilimlerde meydana getirdiği köklü değişimler ve dönüşümlerde gözlenebilir.

İnsan davranışlarının, içinde yaşanan toplumsal ortamdan bağımsız olmadığı, mevcut şartların büyük bir etkisinin bulunduğu, toplumsal ortamın değişmesiyle birlikte davranış şekillerinde de önemli değişmelerin ortaya çıktığı açık bir husustur (Dursun,2002:31). Kent, insanı zorlu bir hayatı yaşamaya davet ediyor (Özdenören,1998:81). Gerçekten de köyden şehre gelen insanın davranışlarında, eğilimlerinde ve tutumunda nasıl köklü değişmelerin meydana geldiğini günlük gözlemlerimizle tespit etmek mümkündür. En basitinden şehirli insanın yürüyüşü ile köyden daha dün gelen insanın yürüyüşü bile farklılık göstermektedir. Şehir insanı düzgün mekanlarda ritmik yürüyüşe alışkındır; adım atışları belli bir ritme tabidir, adımları belli ölçüler içindedir, adımlarında bir düzensizlik göremezsiniz. Köylü insanın adımları düzensiz, ritimden yoksun, ölçsüz ve daha hesaplıdır. Çünkü onun adım atışları düz bir mekanda değil düzensiz bir yerde cereyan etmektedir. Attığı her adımda ayağını nereye basacağını hesaplayarak, ölçerek ve emin olarak atmaktadır. Bundan dolayı vücudu tabiat şekillerine ve şartlarına

uygun şekilde hareket kazanmıştır. Mevcut tabiat şartları adeta köylü insanın davranışlarını belirlemekte, onu belli şekillerde davranmak zorunda bırakmaktadır.

Köylük mekanlarda yaşayanlar doğal ortamda ve hayatın gerçekliğiyle iç içe yaşamaktadırlar. Bundan dolayı da onların davranışlarında hayat neyi gerektiriyorsa onlar yapılmaktadır.

Oysa ki şehir insanının davranışlarında tam tersi bir form egemendir. Şehir bir tasarımın, aklın ve hesabın ürünü olarak ortaya çıkmaktadır. Caddeler, sokaklar, binalar, yollar, kaldırımlar, ağaçlandırmalar, parklar, eğlence yerleri, dinlenme yerleri ve alışveriş merkezleri hepsi birer tasarım ürünüdür. Bütün bunlar insan aklının ve çabasının bir başarısıdır. Şehir insanı için ayrıntılar, "medeni" ritüeller, adap, erkan, yapmacıklık ve anlamsız denilecek davranış formları çok önemlidir. Kişinin kendisinin bir davranışı anlamlandırması o kadar önemli değil, muhataplarının, başkalarının, daha doğrusu şehirlilerin onu nasıl gördükleri, nasıl bir anlam formuna yerleştirdikleri önemlidir. Şehirler her şeyden önce en yüksek düzeyde ekonomik iş bölümünün gerçekleştiği mekanlardır. Şehir hayatının doğayla yaşam mücadelesi, insanlar arası bir kazanç mücadelesine dönüşmüştür. Çünkü uzmanlaşma sadece kazanç için bir rekabetten değil fakat aynı zamanda temelde, satıcının ayartılan müşterinin yeni ve farklılaşmış ihtiyaçlarını celbetmeye çalışması gerektiği gerçeğinden kaynaklanır. Henüz tüketilmemiş bir gelir kaynağı ve kolaylıkla değiştirilemeyecek bir fonksiyon bulunması için birisinin hizmetlerinde uzmanlaşması gerekir. Bu süreç kamu ihtiyaçlarının fazlasıyla çeşitlenmesini, seçkinleşmesini dolayısıyla farklılaşmayı teşvik eder ki, bu da kaçınılmaz olarak bu toplum içinde gelişen farklılıklara yol açar (Aydoğan,2000: 180).

Kentlerin hızla gelişmesi ile paralel olarak, tanıyan insan birliktelikleri ortadan kalkar. Herkes kendi iç dünyasında özel bir yaşam biçimi geliştirir. Mahalleler, aşırı büyüme ile anlamını kaybeder. Artık birbirini tanıyan mahallelinin yerini, komşusunu bile tanımayan insan tipi alır. Kazanç ve refah düzeyini yükseltmek, birinci öneme sahip amaç olduğundan, insanların hayatı evlerinden ve arkadaş mekanlardan çok iş yerinde geçmeye başlar. Akraba ve komşuluk yerini iş

arkadaşlığına bırakır. Fakat burada da samimi dostluklar yerine rekabet hakimdir. Bu da ilişkilerde güvensizliği doğurur. Kentli insanın ilişkileri sürekli bir güvensizliğe dayalı yüzeysellik taşır. İş dünyasının ağırlığı altında evlere çok az zaman ayrılmakta ya da hiç ayrılmamaktadır. Evler, huzur ve birliktelik mekanları olma vasfını kaybeder. İnsanlar aynı evin farklı odalarında bireysel yaşamlarını sürdürürler.

Kent kültüründe, insanın yaşadığı kente ait sorumluluk hissi çok düşüktür. Kenti ancak kendi çıkarı söz konusu olduğunda koruma eğilimindedir. Kente karşı işlenen suçlara karşı ilgisizdir. Tepki duysa bile bunu aleni yapmaz. Kentli insanların davranış kalıplarında siyasetin önemli etkisi vardır. İlişkiler, siyasi kimlikler çerçevesinde yoğunlaşır. Aralarında duygu ya da duyarlılık bağları olmayan bireylerin birbirlerine çok yakın bir biçimde yaşayıp beraber çalışması, rekabetin, ilerleme güdüsünün ve karşılıklı sömürünün artmasına yol açar. Bireylerin sorumsuzca davranmasını önlemek ve olası bir düzensizliğin önüne geçmek için biçimsel denetime başvurma eğilimi vardır. Saat ve trafik ışıkları, kentsel dünyadaki toplumsal düzenimizin birer simgesidirler. Aralarında büyük toplumsal farklılıklar bulunan insanların birbirleriyle sürekli yakın fiziksel ilişki kurmak zorunda kalmaları, birbirlerine bağımlı olmayan çok sayıda insanın durumunu ortaya koyar ve kentteki diğer olanaklara başvurulmadıkça yalnızlığın artmasına katkıda bulunur. Kalabalık bir yerde yaşayan insanların çok sık hareket etmeleri türlü anlaşmazlıkların çıkmasına ve bireylerin sinirli olmasına yol açabilir. Yoğun nüfuslu alanlarda yaşanmak zorunda kalınmasının getirdiği hızlı tempo ve karmaşık teknoloji bu tür kişisel öfkelerden kaynaklanan gerilimi daha da artırır (Duru;Alkan, 2002:94).

İnsan en tarafgir özellikleri, metropole özgü tuhaf konuşma, geçici heves ve aşırı özentisi gibi aşırılıkları benimsemeye zorlanır. Bu aşırılıkların anlamı bu tür bir davranışın muhtevasında değil fakat onun "farklı olma", "ön planda" yer alma, yoğun ve çarpıcı bir biçimde karakteristik görünme arzusu ve böylelikle alakayı celbetme beklentisinde gizlidir (Aydoğan,2000:181).

Şehir, bir ölçüde taşranın en zeki insanların çoğunu cezbeden bir etkiye sahiptir. Şehirde doğum oranları düşerken evlilik ve ölüm oranları yükselir. Ahlaki

ölçülerin şehirde zayıflaması muhtemeldir. Pek çok suç, özellikle şehir yaşamıyla birlikte anılır. Kalpazanlık, yalancı şahitlik, zimmet, irtikap ve dolandırıcılık özellikle kente ait suçlardır (Aydoğan,2000:96).

2.3.3. Kentleşme ve Gecekondulaşma

Gecekondu, kırsal alanlardan kentlere göç eden nüfusun, kentlerdeki konut arzının eksikliği karşısında, barınma gereksinimlerini düşük gelir nedeniyle en ucuz yoldan giderebilmek için buldukları çözüm yoludur. Gecekondulaşmanın temelinde göç ve ona bağlı olarak da kentleşme olguları yer almaktadır (Akgür,1997:78).

Kente gelen bu yeni grupların kentte varlıklarını kabul ettirmesinden ve kentin fırsatlarından yararlanmaya başlamasından sonra gecekondu olgusunun nitelik değiştirmesi hızlanmıştır. 1970'li yıllarda iki yönlü bir gelişme gerçekleşmiştir. Bir yandan var olan gecekondu mahalleleri, kentsel hizmetlerden yararlanmayı sürekli artırmakta, sağlanan güvenceler gecekonducuların konutlarını büyütmesine, çok katlı hale getirmesine, yapı kalitesini geliştirmesine yol açmaktadır. Öte yandan gecekondu, kente gelenlerin geldiklerinden kısa bir süre sonra, kendi emekleriyle gerçekleştirebildikleri derme çatma bir konut olmaktan çıkmıştır. Artık kente yeni gelen bir köylü ancak bir gecekondu kiracısı olabilmekte, gecekonducularda kiracı olarak oldukça uzun süreler yaşadktan sonra bir gecekondu sahibi olabilmektedir. Gecekondu yapımı yarı piyasa ilişkileri, yarı mafya türü güç ilişkileri içinde gerçekleştirilmektedir. Bu yeni ilişkiler gecekonducuların maliyetini artırmıştır. Ama bu ilişkiler gecekonduya meşruiyet sağlamasa bile ona güvence sağlayabilmektedir. Artık gecekonducular hazine toprakları üzerinde değil, hisseli mülkiyet statüsüne sahip, mafya türü güç ilişkileri içinde parsellenmiş, hiçbir hukukî geçerliliği olmayan ama üzerinde yapı yapma güvencesi şu ya da bu şekilde sağlanmış bir parsel üzerinde yapılmaktadır. Bir anlamda gecekondulaşma, modernitenin meşruiyeti dışında ortaya çıkmış bir tür planlama içinde gerçekleşmektedir. Bu gayri resmi planlama, mafya türü gücün zorlamasıyla, büyük itirazlar olmadan uygulanmaktadır. Tabii ki böyle bir zor düzeninin moderniteyi temsil eden devlet bürokrasisi içinde yandaşları olmadan varlığını sürdüreceği düşünülemez. Kente yeni gelenlerin modernite dı-

şında emrivakilerle kurduğu yeni düzen sadece modern dışı alanda kalmamakta, modernin içine sızarak onu değişik bakımlardan tahrip eder hale de gelmektedir.

Artık yapılan gecekonduların niteliği de çok değişmiştir. Gecekonduların oldukça büyük oranı çok katlı hale gelmiştir. Bu çok katlı hale geliş değişik süreçlerin birlikte işleyişiyle ortaya çıkmıştır. Bu süreçlerden biri, gecekondu sahiplerinin para biriktirdikçe, gecekondularına yeni katlar eklemesi yoludur. Bir diğeri ise, kentin imarlı kesimi içinde, bir arz süreci olarak, spontan olarak gelişmiş bulunan yap-satçılığın, çok katlı gecekondu mahallelerinin de oluşmasında işlemeye başlaması olmuştur. İkili yapısı oldukça kemikleşmiş kentte adeta iki ayrı konut pazarı oluşmuş bulunmaktadır. Gecekondu alanlarında uzun yıllardır yaşayanların birikimleri olmaya başlamıştır. Bu birikimlerini kentin modern kesimlerine değil gecekondu bölgelerine gecekondu yaptırarak değerlendirmeye başlamışlardır. Yatırım olarak yapılan bu gecekondu kiralık konut arzında önemli bir paya sahip olmuşlardır.

1970'li yılların sonuna doğru gecekondu yapımında yeniden bir nitelik değişmesi ortaya çıktı. Kente yeni gelenlerin, kentte kısa sürede gecekondu yapabilmeleri büyük ölçüde olanaksız hale gelince, gecekondu yapımı şiddet kullanabilen radikal siyasal gruplar tarafından örgütlenmeye başladı. Özellikle yeni gecekondu alanları şiddet kullanan radikal grupların himayesi altına girdi. Buralarda artık mafya gücü değil, bu grupların gücü egemen olmaya başladı. Artık onlardan para değil, gecekondu yapmalarına olanak verilmesi karşılığında radikal ideolojilere sadakat talep ediliyordu. 1980 müdahalesi sonrasında gecekondu alanlarında bu parçalanma zaman içinde yok oldu. Ama aynı model bir ölçüde değişik tarikatlar tarafından sürdürüldü.

Gecekondu sanayileşme için gerekli olmasına karşın, sanayileşmenin yarattığı istihdam kente yeni gelenlerin sayısı karşısında yetersiz kalıyordu. Bu durumda gecekondu yaşayanların kente uyumunun anlaşılabilmesi, büyük ölçüde kentsel alandaki istihdamın niteliğinin tanınmasına bağlı hale geliyordu.

Üzerinde durulması gereken önemli bir konu da kente gelenlerin geçirdiği kültürel dönüşümdür. Türkiye yaşanan bu olgunun bir yönüne ilişkin olarak nasıl bir

gecekondu terimini ürettiyse, kültürel dönüşüm yönüyle ilişkili olarak kentlileşme terimini de geliştirmiştir. Ama bu terimi üretenler halk değil elitlerdir. Avrupa ülkelerinin kentleşmesi sırasında ise böyle ayrı bir sözcüğe genellikle gereksinme duyulmamıştır. Bu ülkelerde kentleşme sözcüğü hep kentlileşmeyi de kapsayan bir anlam içerecek biçimde kullanılmıştır. Türkiye'de yaşanan kentleşme deneyimi sırasında, kente gelen köylülerin kısa bir sürede kültürel bir dönüşüm geçirerek, kentli değerleri benimseyemediklerini kavrayınca, bu kültürel dönüşümdeki gecikmeyi anlatabilmek için, kentlileşme terimine de gereksinme duyulmuştur. Muhtemelen Avrupa'da kentleşme Türkiye'ye göre çok daha az hızla yaşandığı için böyle bir sözcüğe gereksinme ortaya çıkmamıştır.

Kente gelen bu göçmenler artık kentteki köylülerdir. Eski kentliler onların kente gelmesini engelleyememiş, onlar kente gelmişlerdir. Şimdi eski kentliler onları kavramsal olarak yarattıkları sanal köylere hapsedmek istemektedirler. Onların kentte bulunurken özgün bir kültür yaratabileceğini kabul etmemekte ve belli bir gecikmeyle de olsa moderni temsil eden eski kentli kültürünü benimseyeceklerini beklemektedirler. Bu benimsemenin gerçekleşmediği görüldüğünde de yaşanan pek çok sorunun kaynağı olarak köylülükten kurtulamamak gösterilmektedir. Bu düşünce en sofistike ifadesini Doğan Kuban'ın son yıllardaki yazılarında bulmuştur (Kuban, 1999: 319-331).

İlk gecekondu araştırmalarının çoğunda hep gecekonducuların hangi konularda ne kadar kentlileştikleri araştırılmıştır. Bu araştırmalarda ilk dönüşümlerin tüketim kalıpları içinde ortaya çıktıkları açıklık kazanmıştır. Kentte yerleşme yollarını bulmuşlardır ve siyasette kayırmacılık yoluyla da olsa isteklerini yerine getirebilmektedirler. Kentin fırsatlarından yararlanabilmektedirler. Gecekonducuların kent mekanına iyice yerleşmeleri karmaşık bir ekonomik sektör niteliğini kazanması sadece yapı alanında kalmamaktadır. Piyasa mekanizmasının sağladığı demokratiklik içinde müzik alanında ilginç bir başka spontan gelişme ortaya çıkmıştır. Bu kesimin duygularına tercüman olmak için gelişen arabesk müzik, aynen gecekondu olgusunda olduğu gibi, başlangıçta modern kesimin temsilcisi olan devlet medyası tarafından dışlanmasına karşın, piyasa mekanizması içinde etkili olmuş ve zaman içinde kendisi de bazı dönüşümler

geçirerek meşruiyetini kabul ettirmiştir. Gecekonduyunun imar konusundaki emrivaki yaratma özelliği gecekondu bölgelerinde kalmamış, tüm kent alanında geçerli hale gelmiştir. Bu konuya kültürel etkileşim kuramları çerçevesinde bakıldığında bu sonuç çokta şaşırtıcı değildir. İki kültürün etkileşmesi sözkonusu olduğunda her ikisinde de belli dönüşümler olması beklenen bir şeydir (Tekeli,2007:470).

2.3.4. Yoksulluk Kültürü

Yoksulluk kültürü, insanların, özellikle gecekonduya yaşayanların ileriye dönük beklentilerinin olmayışı, gün bulup yemeleri, kalabalık halinde yaşayış, tenhaliğin olmayışı, sık sık iş değiştirme, aşağı seviyede ücretle geçinme, evlerde yedekte yiyecek stokunun olmayışı, ele para geçtiğinde har vurup harman savurma eğilimi, evlerdeki eşyaları sık sık rehin verme, yaygın fiziksel şiddete başvurma, istikrarsız aile yapısı biçiminde belirlenebilir. Bu nedenle, yoksulluk kültürünü doğrudan yoksulluktan ayırmak gerekir. Yoksulluk kültürü, Standart Toplum'dan bir sapmadır, tıpkı alkolizm, fuhuş, ilaç alışkanlıkları yanında etnisiti bilincine dayalı ayrımcılık ve benzeri etkenler gibi.

Bir ülkede eğer yoksulluk kültürü var ise, bunun yansıması olarak da zenginlik kültürü kaçınılmazdır. Bu nedenle, kent-gecekondu bütünleşmesi sürecinin özünün kavranabilmesi için, Türk toplum yapısının tarihsel gelişim çizgisinin izlenmesi gerekir (Türkdoğan,2002:461).

1950'lerden sonra köy ve kasaba hususiyetini devam ettiren gelenekli tarihi yapımızla, kentleşme süreci içine itilmiş modern toplum kuruluşları arasına sıkışmış getto kültürünü oluşturan gecekondu kuşağıyla karşı karşıya gelinmiştir. Gecekondulaşma, aslında her iki kuruluşla uyum sağlama niteliğini zamanla kaybettiği için “geçişli” diyebileceğimiz bir kimliği yansıtmaktadır. Bu geçişli durum, yani kırık hayat tarzına alışık olan insanların kent hayatının dinamik yapıyla uyum sağlayamayışı, bir takım yan-kültür alanlarının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Buna bağlı olarak suçluluk, fuhuş, alkolizm, uyuşturucu madde alışkanlıkları, intiharlar, akıl hastalıkları ve benzeri toplumsal bozukluklar, devyant davranışlar yoğun bir biçimde karşıt-kültür alanlarının ortaya çıkmasını

hızlandırırılar. Bir yan kültür alanı olarak, gecekondulaşma yoğunluk kazandıkça, karşıt-kültür alanlarının oluşması da o nisbette güçlenir. Ülkemiz bugün bu çizgiyi izlemektedir. Nitekim, 1970'de Marmara bölgesinde kentleşme oranı % 52.4 iken, 1975'de bu oran % 54.7'ye yükselmiştir. Aynı şekilde, bu oran Güney-Doğu Anadolu'da % 23.0'dan % 29.6'ya; Doğu Anadolu'da % 22.3'den % 31.1'e; Karadeniz bölgesini de % 17.2'den % 25.6'ya; İç Anadolu'da % 36.1 'den % 45'e ve Ege Bölgesinde % 34.1'den % 44.6'ya yükselmiştir. Bu hızlı nüfus artışı kırsal alanlardaki toprak yetersizliği, geçim sıkıntısı ve kent yaşantısına özlem gibi itici ve çekici etkenlerden meydana gelmiştir.

Hauser'e (1964, UNESCO) göre: "Kırsal yörelerden kentleşmiş bir topluma geçiş, sosyal hayatın bir cephesinde büyük çapta değişiklik meydana getirir. Şehir kavramı, sadece fiziki çevrenin değişmesi, ihtiyaçların yeni şekiller alması değildir, onun da ötesinde şehirleşmenin kültürel yapıyı, davranış biçimlerini, hatta insanın mahiyetini etkilemiş olmasıdır." Böylece kentleşme, iktisadi ve fiziki açıdan bir yerleşme biçimi olmakla kalmıyor, aynı zamanda kendine has bir hayat tarzı ve kültür de yaratmaktadır. Gecekondulaşma bu tür bir gelişimin bir ürünüdür.

Şehre göçedenler, başlangıçta kendi köyünden gelmiş akraba ve tanıdıklarının yanlarına yerleşmekte ve zamanla yavaş yavaş şehir hayatıyla ilişkilerini kurmaya başlamaktadırlar. Bu oluşum, şehir yörelerinde gecekondulaşma kuşağının sürekliliğini sağlar. Köylerin boşalması dediğimiz süreç de budur.

12 Eylül öncesi ülkemizde cereyan eden terör ve anarşik olayların ağırlık merkezi, daha ziyade gecekondu alanlarına yöneliktir. 12 Mart 1971'den sonra kır gerillası bir dönüşüm yaparak şehir gerillası taktiğini uygulamış ve şehirlerin kuşatılması stratejisi gecekondu kolonileşmeleri yoluyla gerçekleştirilmiştir.

Kentleşme ve sanayileşme, aslında birbiriyle içten bağlantılı sosyal dinamiğin iki unsurudur. Sosyal ilerleme ve değişme bu oluşumun bir ürünüdür. Batı ülkelerinde 19. yüzyılın ilk başlangıcında ortaya çıkan sanayi hareketleri, aynı anda kırsal yörelerden büyük göçlerin kent merkezlerine yığılmalarına yol açmış, yüzyıl içinde kentleşme -sanayileşmeye uygun olarak- en yüksek seviyeye

ulaşmıştır. Bu gelişme, sanayileşme ile kentleşme arasındaki gerçek uyumu da bize göstermektedir. Oysa, son yıllarda az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkelerde bu iki unsur arasındaki ilişki farklı bir yöne itilmiş, giderek toplum yapısında uyumsuzlukların ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Hızlı nüfus artışı ve toprak yetersizliği, büyük çapta köylü kitlelerinin ana kent merkezlerine göç etme imkanlarını hazırlamıştır. Ancak bu ana kentlerin yeterli ve güçlü olanaklarının bulunmayışı nedeniyle bu işsiz ve güçsüz insanlar, kendilerini barındıracak ucuz konut ve yaşama sahalarına hücum ederek, aynı şartlarda bulunan kimselerin kentlerin sefalet çevrelerinde kolonileşmelerini sağlarlar.

Gecekondulaşma, sanayileşme ile kentleşme arasındaki uyum veya kültürel dengenin sağlanmayışı nedeniyle meydana geldiği için, çoğu kez, büyük kentlerde yaşayan insanların yarısına yaklaşan bir kesimi, gelir azlığı ve geçim güçlükleri nedeniyle sefalet kuşakları veya "ghetto kültürleri" oluştururlar. Bu insanlar, yaşadıkları fiziki ve sosyal çevre ile aynı tutum ve hayat biçimlerini paylaştıkları için, toplumun egemen veya geniş kültüründen saparlar ve zamanla kendilerine has bir yan kültür alanını teşkil ederler. Bu yan kültür alanı, genellikle yoksulluk kültürü olarak ifade edilmektedir.

Gecekondularda yaşayan bu kitlelerin içine girdiğimizde ekseriyeti bir veya iki odalı evlerde, 5-6 kişinin birarada hayat sürdüğü geniş ailelerle karşılaşırız. Çoğu, gün bulup gün yiyen, sürekli geçim peşinde koşan, içki, kumar, kavga ve öldürme olaylarının eksik olmadığı bu gecekonduarda ortaya çıkan "yoksullaşma süreci", zamanla "Egemen kültür" den sapmalara ve yeni bir takım kültür adacıklarının toplum katlarında teşekkülüne yol açarlar ki, bu da sağlıklı bir toplum için en büyük kamburu oluşturur.

Yoksullaşma veya sosyolojik tabiriyle yoksulluk-yan kültürü günümüz sosyal antropoloji alanında önemli bir yer tutar. İlk defa Oscar Lewis (1959) "The Five Families" adlı eserinde, yoksulluk-yan kültürünü, kendisinin ifadesiyle "Yoksulluk Kültürü"nü ileri sürmüştür. Lewis, bu incelemesinde, Batı toplumuna ait 70 kadar yan-kültürün (sub-culture) iktisadi, sosyal ve psikolojik özelliklerini sıralamıştır. İktisadi bakımdan yoksulluk kültürü, Lewis'e göre, yaşamak için sürekli mücadele, aşağı seviyede ücretler, işsiz ve aylaklar, ustalığa dayanmayan

ve ihtisaslaşmamış meslekler, sık sık iş değiştirmeler, düşük satın alma gücü, evlerde yedekte yiyecek-içecek yokluğu, ele para geçtiğinde har vurup harman savurma temayülü, hemen hiç denilecek ölçüde tasarruf imkânı ve sık sık evlerdeki eşyayı rehin verme durumunda kalma gibi tutum ve davranışlardan ibarettir.

Yoksulluk kültürünün sosyal ve psikolojik yönü ise daha ziyade kalabalık mahallelerde yaşama, tenhaliğin olmayışı, sürü hayatı, alkolizm oranının yüksekliği, sık sık fiziki şiddete başvurma, çocuklar için bedeni cezalar, cinsi hayata erken yaşlarda başlama, serbest cinsi ilişkiler, evlenmede istikrarsızlık, kocaların aileyi terketmelerinin yüksek oranda oluşu, "ana merkezli" aile gruplarının hâkimiyeti, otoriter olma duygusunun yüksekliği ve ideal olarak aile dayanışması üzerinde olan etkinliklerin güçlü olmasından ibarettir.

Lewis'in, bilhassa önemli olarak gördüğü hususiyetler arasında "kenarda kalma", bir şeye "ait olamama" duygusu, toplum müesseselerine, hükümet ve siyasi kuruluşlara karşı tenkitçi tutumlar, bilhassa güvensizlik ve umutsuzluk tenkitleri burada zikredilebilir.

Lewis'e göre, yoksulluk-yan kültürü umumiyetle bölge, köy, şehir ve millet farklılıklarından doğmaktadır. Farklı milletlerde yoksulluk-yan kültürünün mevcudiyeti, muhtemel bir gelişmeyi ortaya çıkarır. Bunlara ilâve olarak Lewis, yoksulluk-yan kültürünü, toplumda refah ve mülkiyetin denetimsiz bir şekilde yığılmasını teşvik eden egemen sınıftaki değerler sisteminin varlığına, yukarı doğru sosyal ve ekonomik hareketliliğin alabildiğine hızlanmasına ve aşağılık duygusu sonucu, düşük iktisadi statünün varlığına dayandırır (Lewis,1971:69).

Görülüyor ki, bu özellikleriyle, bir yan-kültür alanı olarak yoksulluk kültürü, "yoksulluk"tan farklıdır. Çünkü, yoksullar/yoksul kimseler sınıf bilincine vardıklarında, ticari işlerde faal rol oynadıklarında ve dünya hakkında "milletlerarasıcı" (enternasyonalist) yani milli olmayan bir görüş kazandıklarında, hala yoksul olmalarına rağmen, yoksulluk kültüründen uzaktırlar. Bu sebeple, Lewis, ihtilal sonrası Küba gibi sosyalist ülkelerde yoksulluk kültürünün var olmadığına inanmıştır. Bu ülkede, gecekondü hayalı,

blok komiteleri, eğitim komiteleri ve siyasi parti komiteleriyle yüksek seviyede kaynaştırılmıştır. Halk, insanlığın umudu olarak, yüceltilmiş, silâhlendirilmiş ve iktidar için bir hedef haline getirilmek suretiyle, ihtilalci bir doktrine itilmiştir. Kısacası, bir ülkede, halk tabakaları bir güven duygusuyla militanlaştırıldığında, yoksulluğun bulunmasına rağmen yoksulluk kültürüne raslanmaz. O halde, Lewis'in ifadesiyle yoksulluk kültürü, her türlü radikal hareketlere ve militanlaşmaya karşıdır. Bu hususiyetinden ötürü, yoksulluk kültürünün milli veya temel kültürle kaynaşması, bütünleşmesi güçleşir.

Böylece, yoksulluk kültürü, "yoksulluk" tan farklı olarak sosyal kültür alanı içinde, fertlerin ortak değer ve inançlarını yansıttığı için nesilden nesile özelliklerini devam ettirebilir. Bu sebeple, "yoksulluk kültürü"nü yoketmek, "yoksulluğu" yok etmekten zordur. O halde, yoksulluk kültürü büyük şehir merkezlerindeki en yoksul köylülerle en yoksul işçilerin yaşayış biçimlerini ortaya koyar.

Gecekondulaşma bir yan-kültür alanı olarak egemen kültür içinde yer almaktadır. Bir yan-kültür kavramı da, geniş bir toplum içinde bir grupta yaygın bulunan öğrenilmiş inançlar, tutumlar, değerler ve düşünce biçimlerinin bir kanşımıdır. Bu özellikler (kültür unsurları), grup hayatının ayrıntılarıyla yansıtılan ve semboller ve düşünce tarzlarında belirirler.

Yoksulluk kültürü içinde geliştiği toplumun standart norm ve ortak değerleriyle birleşmiş olmaktadır. Lewis, yoksulluğu yaratan etkenin bizzat yoksulluk kültürü olduğu tezini savunmuştur. Yani yoksulluk kültürü kendi kendini devam ettiren bir süreçtir. Öyle ki, zamanla altı ve yedi yaşına gelen gecekondu çocukları ekseriya içinde bulundukları yan-kültürlerinin temel değer ve tutumlarıyla sömürülürler (Türkdoğan,1996:115).

2.4. Günümüz Kentleşmesi

Kentleşme az gelişmiş ülkelerin özellikle yakın dönemde içine girdiği değişme sürecinin en belirgin yönü ve aynı zamanda bu değişimin temel güdülerinden biridir. Azgelişmiş ülkelerle yapısal benzerlikler gösteren günümüz Türkiye'si de hızlı kentleşme hareketlerine maruz kalmıştır. Geleneksel ilişkilerin çözülmesine

paralel olarak hız kazanan kentleşme süreci, toplumun yeniden biçimlenmesi doğrultusunda gelişirken çeşitli sorunların da kaynağını oluşturmuştur (Sencer, 1979:36;Durugönül, 1997:97).

Kentleşme ile sosyo-ekonomik gelişme arasında doğrudan bir ilişki vardır. Sanayileşmiş ülkelerde sanayinin kentlerde yarattığı çekim, kırdan serbest bıraktığı iş gücü ile dengedeysen, Türkiye gibi azgelişmiş ülkelerde kentin çekim gücüyle kırdan serbest bırakılan işgücü arasında ciddi bir dengesizlik vardır (İmar ve İskan Bakanlığı, 1973:55). Bu dengesizlik kentleşmenin düzensiz ve sağlıklı biçimde gerçekleşmesinin de temel nedenlerinden biridir (Görmez, 1991:6).

Türkiye'de kentleşme büyük kentlerin daha çok büyümelerine neden olmuştur. 100.000 ve daha fazla nüfuslu kentlerin nüfus sayısı 1950'de 5'ten 1985'de 35'e ve 1990'da 43'e, nüfus toplamalarının kentsel nüfus içindeki payı ise, aynı tarihlerde %43,8'den, %64'e ve %67'ye yükselmiştir. Orta büyüklükteki kentlerle kasabaların kentsel nüfus içindeki paylarında ise sürekli bir azalma görülmektedir.

Nüfusun bir yandan büyük kentlere göç etmesi diğer yandan da kentlerin çevrelerine doğru kaçması, kapitalist ülke kentleşmesinin tipik eğilimi olarak bilinmektedir.

Demir (1997:163) banliyöleşmeyi şu şekilde tanımlar:

Banliyöleşme en genel anlamda, kent içinde yoğunlaşan nüfusun desantralizasyonunu; diğer bir ifadeyle, kentsel nüfusun ve faaliyetlerin kentin kenarlarına ve yakın/uç alanlarına yerleşmesidir. Bu süreçle birlikte, kentin çevresinde ve yakın/uç alanlarında yeni yerleşim demetleri oluşur ve bunlar banliyö (altkent) olarak adlandırılır.

Sanayi, eğitim ve kimi hizmet sektörleri gibi şehrin dışına taşmış diğer yerleşmiş birimleri de banliyö olarak kabul edilmesine rağmen, banliyö denildiğinde genellikle konut yerleşmeleri akla gelir.

Ülkemizde de özellikle varlıklı ailelerin durumları banliyölere yerleşmelerine izin vermektedir. Özellikle Ankara, İstanbul, İzmir gibi yerlerde bu eğilim açıkça gözlenebilmektedir. Benzer şekilde dar gelirli kesimlerin büyük çoğunluğu da

ucuz toprak bulabilme, imar denetiminden kaçabilme kolaylığı gibi nedenlerle kentlerin çevrelerine, gecekonduya yönelmektedir.

Türkiye'de kentleşmenin bir diğer özelliği de bölgeler arasındaki farklılıklardır. Çeşitli bölgeler arasında, hem büyük kentlerin dağılışı hem de genel olarak kentleşme durumu ve hızı bakımından büyük farklılıklar bulunmaktadır. Nüfusu 100.000'den fazla olan kentlerin çoğunluğu Samsun-Adana arasındaki çizginin doğusunda yer almasına karşılık, bunların büyük kentler içinde en küçükleri olduğu görülmektedir (Keleş, 1993:46).

Bölgesel farklılıkların nedeni ülkenin coğrafya, tarih ve ikliminden kaynaklanır. Ülkenin batısı avantajlı topografya, yağış miktarı nedeniyle dağlık doğudan daha üretkendir. Liman ticaretinin de etkisiyle gelişmiş olan batıya doğudan göç olmaktadır (Danielson-Keleş1985:35). Kamu hizmetleri ve yatırımları açısından da, Türkiye'de doğu ile batı arasındaki fark yüksektir. Böylece büyük kentlere yönelen göçün önemli bir nedeni bölgeler arasındaki kaynak, gelişme ve hizmet dengesizlikleridir. Önemli bölgesel farklılıklar bütün çabalara rağmen hala devam etmektedir. Bu dengesizlikler giderilmedikçe yan feodal ilişkilerin de zayıflamasıyla kente olan göçler durmayacaktır (Keleş-Ünsal 1982:28).

Türkiye'deki bu bölgesel farklılıkların göç yoluyla kentlere taşındığı görülür. Doğu ile Batı arasındaki kültür, eğitim, sağlık, gelir ve istihdam koşullarındaki farklılıkların, kentlerde imarlı alanlarla gecekondu bölgeleri arasında yaşandığı görülmektedir (Keleş-Ünsal, 1982: 29).

10.000'den fazla nüfuslu yerlere "kent" adı verilirse, Türkiye'nin kentleşme düzeyinin 1997'de % 64.6, 2000 yılında % 65.01 olduğu görülür. Kentlerde yaşamakta olan nüfus miktarı 44 milyon dolaylarındadır. Kent tanımında nüfus ölçütü yerine "yönetmel statü" ölçütü kullanılır, il ve ilçe öteklerinde yaşayan nüfusa "kentsel nüfus" denilirse, bu anlamda da kentleşme düzeyinin % 65'i geçtiği anlaşılır. Bu kentleşme düzeylerinden her ikisi de, az gelişmiş ölkelerden birçoğunun kentleşme düzeylerinden yüksek, bununla birlikte, sanayileşmiş ve gelişmiş ölkelerden hemen hemen tümünün % 75'in üzerine çıkmış bulunan kentleşme düzeylerinin altındadır.

Kentsel nüfusun genel nüfustan daha hızlı artmakta olması gerçeği, bu sürecin daha kısa dönemler içinde incelenmesi sonucunda da gözlemlenebilmektedir.

Ülkemizde kent sayısı da sürekli bir artış içindedir. 1927'de 66 olan kent sayısı, 1950'de 102'ye, 1960'ta 147'ye, 1970'te 238'e, 1980'de 320'ye, 1985'te 380'e, 1990'da 424'e ve 1997'de 453'e yükselmiştir. Bu sayı, 2000 yılında 470'i geçmiştir. Kent sayısının artması, küçük kasabaların, nüfusu 10 bini aşmış yerleşim yerleri kümesine geçmeleri yoluyla olmaktadır. Bunlardan bir bölümü, çok yavaş olan gelişme süreçleri içinde uzun sürede "kent" haline geldikleri halde, bir bölümü de türlü sanayi etkinlikleri için kuruluş yeri olarak seçilmeleri sonucunda gösterdikleri hızlı bir gelişme ile kısa bir sürede "kent" olmaktadır (Keleş,2008: 61).

1980 sonrası dönemde, serbest piyasa ekonomisi, rant ekonomisi, özelleştirme gibi kavramlarla tanışılmıştır. Bu durum, hızı farklı olmak üzere sosyal sınıflar arasında dikey hareketliliği beraberinde getirmiştir. Dikey hareketlilik bir noktada yatay hareketliliği de desteklemiştir. Bu dönemde türedi işlerde çalışanların oranı, hem vasıf ve eğitimlerine göre iş imkanı olmadığı, hem de iş imkanlarının teknoloji yoğun yatırımlara doğru kaydığı için kendilerine göre iş bulamamaları nedeniyle artmıştır.

Ayrıca bu dönemde nüfusun kent-kır dengesi kent lehine dönüşmüştür. 1980'lerde % 45 civarında olan kentleşme oranı 2000 yılına gelindiğinde tamamen kent lehine dönmüş ve % 65 olmuştur. Bunda, kentsel alanlardaki eğitim, iş, kariyer imkanlarının fazla olması, sosyal hayatın cezbedici yapısı, kademeli göçlerin azalması gibi nedenler etkili olmuştur. Ayrıca kentten-kente göçün ağırlığı giderek artmış ve %60'lara yaklaşmıştır. Yine bu dönemde büyük kentler tek çekim merkezi olma özelliklerini kısmen kaybetmiştir. Göçlerin yönü gelişme potansiyeli olan bölgesel merkezlere kaymıştır.

Bu dönemde ortaya çıkan başka bir olgu, ülkemizin G. D. Anadolu Bölgesi'nde ortaya çıkan terör kaynaklı göç olgusudur. Birdenbire ve insanların kendi istekleri dışında gelişen bu göç olgusunda, köyler boşalmış, kentsel alanlara çok yoğun bir nüfus akımı olmuştur (Öztürk, 2007: 256).

Türkiye'de ki kentleşme sanayileşme ile yakın ilişki içinde olmasına rağmen, sanayileşme ile orantılı bir biçimde olmadığı ve sanayileşmenin doğurduğu ihtiyaçlara uygun olmadığı içindir ki sağlıksız ve düzensiz bir şekilde olmaktadır (İsbir,1986:30). Gelişmekte olan ülkelerde kentleşmenin özelliklerinden biri de "kentleşmenin sanayileşmeden daha hızlı bir tempoyla olması" dır. Bunun sonucu olarak Türkiye'de birkaç merkez diğer bütün kent ve bölgelerden daha fazla büyümüştür. Bu birkaç merkezin ani olarak ve dengesiz büyümesi, hizmetlerin yetersizliğine ve kentsel organizasyonların yeterli ve zamanında kurulmaması gibi meselelere sebep olmuştur (Es;Ateş,2004:217).

2000 yılında yapılan nüfus sayımına göre kent nüfus oranı kırsal nüfusunun iki katına yaklaşmıştır. 1960 yılına kadar kent nüfusunun 3 katı olan kır nüfusu bu sayımda kent nüfusunun yarısına düşmüştür. Bu düşüş doğaldır ki devam edecektir.

Ülke genelinde nüfus artış hızının 1960'a kadar yükseldiği ve bu tarihten sonra düştüğü gözlenmektedir. Özellikle 2000 yılı sayımında en düşük düzeyde bir artış olmuştur. Bu demografinin ve sosyolojinin yasalarına uygun bir gelişmedir. Bir toplum tarım toplumundan endüstri-kent toplumuna geçiş sürecini yaşıyorsa ve ekonomik iyileşme yaygınlaşıyorsa nüfus artış oranı düşer. Gelişmiş endüstri toplumlarında nüfusun kendisini yenileyemeyecek kadar azalması bu durumla ilişkilidir.

Toplam nüfus artış hızı 1960 da, kent nüfus artış hızı ise 1985 yılında tepe noktasına ulaştıktan sonra azalma eğilimi göstermeye başlamıştır. Kent nüfus artış hızı 1980-1985 arasında (5 yılda) 2 kat artmıştır. Kent nüfus oranında 1980 yılından sonra görülen hızlı artış göç faktörünün yanı sıra 1980 den sonra idari bölünüş yapısındaki değişiklikler nedeniyle bazı bucak ve köylerin ilçe olmasıyla da ilgilidir. Böylece kent sayılan bu yerleşimler kent nüfusunun artmasına neden olmuştur.

Yıllık nüfus artış hızı 1990-2000 arasında kentlerde binde 26.81 iken köylerde binde 4.21'dir. 2000 yılında kent nüfusu (il+ilçe merkezlerindeki nüfus) 44 006 274, köy nüfusu 23 797 653 dür.

Türkiye'de yıllık kentleşme hızı en yüksek noktasını 1980-1990 döneminde yaşamış bu tarihten sonra düşme eğilimi göstermiştir. Yıllık nüfus artışı ile karşılaştırıldığında kentleşme hızı her zaman 2 katın üstünde olmuştur.

Kentleşme sürecinde kırsal nüfusu azalırken kent nüfusu yükselmekte ve bununla birlikte kentsel yerleşimler (il ve ilçe sayıları) artmakta ve nüfus yoğunluğunda artış gözlenmektedir (Bal,2006:79).

Türkiye'de kentleşme olgusu coğrafi bölgelere göre farklılık göstermektedir. Endüstrileşmenin olduğu bölgeler nüfusu toplarken diğer bölgeler nüfus kaybına uğramaktadır. Bölgeler arasında en yüksek düzeyde kentleşme Marmara bölgesinde gerçekleşirken, en az kentleşme Karadeniz'de görülmektedir. Karadeniz'in göç veren bir bölge olması bu sonuca yol açmaktadır. İç Anadolu bölgesi son dönemde gösterdiği artışla kentleşme düzeyi bakımından ikinci sırayı almakta ve Ege bölgesinden önce gelmektedir.

Kentleşme düzeyi ile nüfus artış hızı arasında anlamlı bir ilişki vardır. Karadeniz bölgesi kırsal nüfus artış hızının en düşük düzeyde olduğu bölgedir. Bu bölgeyi Doğu Anadolu izlemektedir. Marmara ve Akdeniz bölgesinde kırsal ve kentsel nüfus artışlarında görece bir denge bulunmakla birlikte diğer bölgelerde bu kırsalın aleyhine gelişmektedir. Tüm bölgelerde kent nüfusu kırsaldan fazladır. Bu tablonun böyle gerçekleşmesinin temel nedeni köyden kente göç olgusudur.

2000 yılı itibarıyla bölgelere göre kent nüfusun toplam içindeki oranı (% olarak) şöyledir: Marmara :79, Ege: 61, Akdeniz: 60, İç Anadolu : 69, Karadeniz: 49, Doğu Anadolu : 53, Güney Doğu Anadolu : 63 (Bal,2006:83).

2.4.1. Metropol (Merkez Kent), Banliyö (Uydu Kent, Alt Kent, Çevre Kent), Köy Kent (Tarım Kent, Merkez Köy) Ayrımı

Metropol(Metropolis);Bu terimin kökeni, anne ve şehir anlamında kullanıldığı Antik Yunan'dır. Geniş kent merkezleri ve onları çevreleyen banliyöleri kapsar ve çoğunlukla başkentlere ithafen kullanılır (Marshall,1999:499).

Tolan (1991:162) metropollerin, belirli bir coğrafi, ekonomik, toplumsal, kültürel, yönetsel, siyasal organizasyon ve kontrol sisteminin mekanda odaklaşma noktası

olduğunu söyler. Metropol, karar mekanizmaları aracılığıyla, çevrenin çeşitli alanlarındaki gelişmesini denetleme fonksiyonunu yerine getirir. Ülkenin dış dünya ile ilişkilerini kendi süzgecinden geçirerek çevresine yayma fonksiyonuna sahiptir.

Banliyö sözcüğünün kökeni “kent kontrolü altında” anlamına gelen Latince “sub urbe” terimine aittir. Banliyöler konforları ve geçimleri için kent merkezlerine bağımlı olan küçük ev konut semtleridirler. Günümüzde, bu kelime büyük bir kente bitişik olarak yapılmış herhangi bir alanı belirtmede kullanılmaktadır (Giddens,2000:512).

Uydu kentler, metropol (büyük kent) çevresine kurulmuş ve tamamı bir arada bir bütün meydana getiren alanlardır. Bu alanlar, kendi içlerinde bir bütün olmakla birlikte, kente bağımlı durumdadırlar. Başta ulaşım ve su olmak üzere genellikle bir çok altyapı hizmetleri metropol kent tarafından karşılanmaktadır.

Uydu kentler, metropol kentlerin karşılaştıkları sorunları çözme yollarından biri olarak ortaya çıkmıştır. Kent merkezindeki yoğunlaşmayı çevreye yaymak dolayısıyla merkezin yükünü azaltmak projesidir. Bunu yaparken uydu kentlerin planlı ve imarlı olmasına dikkat edilmektedir. Bu nedenle uydu kentler, gecekondu bölgelerinden kesin olarak ayrılmaktadır. Örneğin İstanbul Halkalı’ da Emlakbank tarafından yapılan yerleşim yerleri uydukenttir (Erkan,2002:28).

Banliyöleşmenin sonucunda metropollerin çevresinde oluşan kenar kentler ve diğer tür banliyö bölgeleriyle kent merkezleri arasındaki ulaşım ağı, bu bölgeler açısından önemli rol oynamaktadır. Ayrıca, gelir seviyesi yüksek toplum kesimleri açısından otomobil sahipliğinin, banliyö yerleşmeler ve kent merkezleri arasındaki ulaşımında işlevselliğini devam ettirdiği görülmektedir.

Banliyöleşmeyi teşvik eden belli başlı faktörleri aşağıdaki şekilde sıralamak mümkündür.

-Tren ve metro gibi yeni hızlı ulaşım vasıtalarının kullanılması, otoyol ulaşım ağının gelişmesi ve otomobil sahipliğinin yaygınlaşması.

-Kentsel mekanın merkezinde yoğunlaşmadan kaynaklanan yüksek vergi oranları.

- Düşük kaliteli kamu okulları
- Düşük kalitede çevre şartları (gürültü, hava kirliliği vs.)
- Hayat kalitesinde düşme
- Irki ve etnik gerilimler
- Sunî çevrede yaşamının doğal bir çevrede yaşamaya doğurduğu özlem
- Suç oranlarındaki yükseklik (Taşdelen,2007:398).

Köy kent projeleri kırsal alanların bir kalkınma modeli olarak algılanmaktadır. Resmi kaynaklarda "köy-kent" in tanımı, kırsal kesim nüfusunun oluşturduğu, toplumsal ve ekonomik gereksinimlerini karşılayacak biçimde donatılmış kırsal yerleşim birimi olarak geçmektedir. Kırsal alanlardaki dağınıklığı toplulaşmaya dönüştürerek kırsal ve kentsel yaşam biçimlerini birleştirme düşüncesinden yola çıkılarak oluşturulan köy-kent projeleri, kırsal alana götürülen hizmetlerde etkinlik sağlama, sanayileşmeyi kırsal alanlara yayarak işsiz ve gizli işsiz nüfusun bir bölümüne iş olanakları sağlama, büyük kentlerdeki sağlıksız kentleşmenin sakıncalarını giderme, büyük kentlere göçü önleme, bölgesel gelişmişlik farkını azaltma, buna bağlı olarak da ikili yapı sorununu ortadan kaldırma amacını gülmektedir.

Bilindiği gibi, özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde kırsal yerleşmeler çoğunlukla dağınık bir görünüm sunmaktadır. Halkın büyük çoğunluğu mezra denilen, tek-tük konutların oluşturduğu, geniş alanlara dağılmış, küçük ve birbirine uzak köy-altı yerleşim birimlerinde yaşamaktadır. Mezralardaki insanlar uygarlığın sağladığı olanaklardan, sağlık ve eğitim hizmetlerinden, iş olanaklarından yoksun, ulaşım güçlükleri içinde ve güvenlik içinde olmadan, güçlüklerle dolu bir yaşam sürdürmektedirler.

İşte sözü edilen proje, bu tipteki kırsal yerleşimin yeniden düzenlenip, yöre insanların daha güvenli, daha kazançlı bir düzen içinde ve daha yaşanabilir bir ortamda yaşamalarını olanaklı kılmayı amaçlamaktadır.

Projeye göre, bu mezralardan aynı yörede olanların olabildiğince orta yerlerinde toplu yerleşmelerin merkezlerinin kurulmasıyla, hem hizmet götürülmesi hem de güvenliğin sağlanması kolaylaşacak, yepyeni ekonomik olanaklar sağlanacaktır. Bu köy-kentlerden mezralara gidiş-geliş daha kolay olacak, isteyen köy-kentte yerleşip tarlasına, işine gücüne gidip gelecek, isteyen de mevrada kalıp, köy-kente gereksinimlerini karşılamak için gelecektir.

İlk olarak 1970'lerde ortaya atılan bu proje dağınık biçimdeki köy ve köy-altı yerleşmelerin toplu hale getirilerek "küçük kentler" biçiminde çağdaş anlamda yerleşmelere dönüştürülmesini hedef almaktadır (Akgür,1997:130).

Köykent yaklaşımı 1969 yılı seçim bildirgesinde yer almış, daha sonra da bu dönemde kurulan Köy İşleri Bakanlığı tarafından benimsenerek geliştirilmiştir. Bakanlığın 1973 yılında yayımladığı bir raporda, köykent yaklaşımının amacı üç madde halinde özetlenmiştir;

(1)Az sayıda personel ve az yatırımla, en kısa zamanda kırsal kesim nüfusunun tüm gereksinmelerinin karşılanması,

(2)Hızlı nüfus artışının ortaya çıkardığı fazla nüfusun bir bölümü ile işsiz nüfusun köykentlerde İş olanaklarına kavuşturulması,

(3)Böylece, İş olanaklarına kavuşturulan kırsal nüfusun kentlere akımı sonucunda büyük kentler civarında oluşacak nüfus yığılmalarını engelleyerek, sağlıklı kentleşmenin sağlanması(Erdönmez,2005:38).

2.4.2. Mutenalaştırma

1964 yılında İngiliz bir sosyolog tarafından üretilen bu terim "Gentrification" düşük kira getiren bir mahallenin, inşaat ve geliştirme projeleriyle, yüksek kira getiren bir bölgeye dönüştürülmesi anlamına gelir. Bu dönüştürme sırasında varlıklı grupların yerleşmesiyle bölgenin demografisi değişir (Tok,2008:Radikal).

Büyük kentleri çepeçevre saran banliyöler, 1960'lı yıllarda kent merkezlerinde yer alan yeni gelişmeler, bir takım avantaj ve imkanlar ortaya çıkarınca, kent merkezlerindeki konut alanlarına yönelik tersine bir sürecin başladığı gözlenmiştir. Bu yıllarda yeni orta sınıflar, Londra'nın merkezinde yer alan işçi sınıfının ve

fakir alt sınıfların yoğunlukla oturduğu eski kent içi alanlardaki meskenleri, satın alıp bunları restore ederek standardı yüksek ve lüks meskenlere dönüştürmeye başlamışlardır. Bu gelişmeyi tanımlamak üzere, gentrification tabirini ilk defa Ruth Glass kullanmıştır. Bu süreçle birlikte, daha üst sınıflardan gelen yoğun talep üzerine bu bölgelerde kiralar yükselmiş ve evler pahalalmıştır. Alt sınıflar için bu mesken bölgeleri pahalı hale gelince buraları terk etmek zorunda kalmışlardır. Yeni bir sosyal hareketliliğe maruz kalan bu kent içi mekanlar, yeni bir sınıfsal ve mekansal ayrışmayla birlikte mülkiyet yapısında değişime maruz kalmıştır. Gentrification tabiri Türkçede üç kavramla karşılanmaktadır. Bu kavramlar "soylulaştırma", "mutenalaştırma" ve "seçkinleştirme"dir.

Mutenalaştırma sürecinde düşük gelirli grupların yaşadıkları alandan taşınmak zorunda kalmaları gönülsüz bir yer değiştirme olduğundan olumsuz yönlerine de dikkat çekilmektedir. Ayrıca, bu yer değiştirmeye rağmen, komşuluk ilişkileri her zaman farklı gelir grupları arasında gelişim göstermemiştir. Bu süreç, farklı gelir grupları arasında komşuluk ilişkilerinin gelişmesine yol açmıştır. Bu durum, kentten kente mutenalaştırmanın farklı özellikler gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Orta sınıfların yerel altyapı, çevre ve diğer hizmetlerle ilgili beklentilerinin büyük ölçüde karşılanması, ve yaşama tarzlarına ilişkin değer ve normlarla yüklü ilişkiler ağının sürdürülebilirliği, mutenalaştırma sürecinin en temel dinamikleri olarak görülebilir.

Büyük şehir merkezlerinin gürültülü, pis ve yoğun atmosferinden bir kaçış yolu olarak üst gelir gruplarının şehir dışına doğru yeni konut alanlarına yerleşmeleri, seçilmiş korunaklı mesken alanlarında ikamet etme, kapalı ya da uydu yerleşmelerin ortaya çıkması şeklinde bir tür banliyöleşme yaşanırken, daha sonra, şehir merkezinin imkan ve avantajlarından mahrum kalma, öncelikle orta sınıfları şehir merkezindeki eski ve köhne mesken alanlarına yöneltmiştir.

Şehir dışında banliyöleşme ve kapalı mesken bölgeleri oluşturma kamuya kapalılık ve derinleşen güvenlik ihtiyacından kaynaklandığı vurgulansa da, bu mesken alanları sadece güvenlik ihtiyacından değil, aynı zamanda değişen kültürel sermayenin yaşama tarzı yoluyla ifade edilmesi ihtiyacından kaynaklanmaktadır. Özellikle uydu yerleşmeler ya da kapalı mekanlar da

komşuluk ilişkileri aynı sınıf mensupları arasında sürdürülürken, toplum katmanları arasındaki uçurum ve soysal mesafe korunmakta ya da artmaktadır. Halbuki mutenalaştırma sonucunda, kapalı bir ortak mekan söz konusu olmadığı için farklı gelir gruplarından ya da sınıflardan aileler arasında komşuluk ilişkilerinin gelişme imkan ve fırsatları mevcuttur. Bu durum üst ve alt gelir gruplarının kamuya daha açık bir sosyal çevrede yan yana ve iç içe yaşama olgusunu beraberinde getirebilmektedir.

Mutenalaştırma süreci Türkiye'de 1980 sonrası dönemde ve belirgin olarak İstanbul kent mekanında görülmeye başlandı. Özellikle Kuzguncuk, Ortaköy, Arnavutköy gibi semtlerde ortaya çıktı. 1990'lı yıllardan itibaren İstanbul'un bir çok tarihi semtinde, tarihi dokuyu ve kimliği belli ölçüde muhafaza eden yapılar ortaya çıkmış ve bugün bu semtlerde geleneksel mimari kimliği yansıtan estetik görüntüye sahip evlerin sayılarının giderek arttığı görülmeye başlanmıştır. Ancak, İstanbul başta olmak üzere büyük şehirlerimizde bu gelişmeye paralel olarak Banliyöleşmede devam etmektedir. Şehirlerin çevresinde yer alan gecekondu yerleşim bölgelerinden farklı olarak kalitesi yüksek dışa kapalı konut alanlarının ortaya çıktığı gözlenmektedir.

Üsküdar Kuzguncuk'ta mutenalaştırma süreci, 1980'li yıllarda bir grup sanatçı ve mimarın öncülüğünde başladı. Kuzguncuk'ta mutenalaştırma, İstanbul'un ilk örneklerinden biridir. Kuzguncuktaki Güzelleştirme Derneği'nin, bir sivil toplum kuruluşu olarak önemli bir yeri olduğu söylenebilir. Sadece Kuzguncuk'ta değil, İstanbul'daki mutenalaştırmanın apartman ölçeğinde görülen, dikey ve kesitli bir mutenalaştırma olduğu ifade edilebilir. Geçmişte daha ziyade Musevi, Rum, ve Ermeni azınlıkların oturduğu bir semt iken, bunların burayı terk etmelerinden sonra, sanatçı ve mimarlardan oluşan küçük bir grup, mevcut meskenleri tarihi dokuya uygun restore ederek semte yeni bir kimlik kazandırmışlardır.

Sanayi ülkelerinin şehirlerin çevrelerinde banliyöleşme yaygın görülen bir olgu iken, sanayileşmekte olan ülkelerde ise şehirlerin çevrelerinde yer alan gecekondu tipi yerleşmeler, bir sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi farklılığının başlıca göstergesidir. Ancak, ülkemizde, köyden şehire göç süreci sonucunda, nüfusun yüzde 70'inden fazlasının kentlerde yaşar hale gelmesinden sonra,

gecekkondulaşma süreci eski hızını ve yaygınlığını kaybetmiş, yerini sanayileşmiş ülkelerin kentlerine özgü gelişmelere bırakmaya başlamıştır. Bu yeni süreçler banliyöleşme ve mutenalaştırmadır. şehir mekanının artık içinde kalmış olan eski gecekkonu mahalleleri kentsel dönüşüm projeleri çerçevesinde standartları yeni konut alanları haline gelirken, bazı gecekkonu mahalleleri ise, kendiliğinden bir szlme süreci yaşayarak yeni konut alanlarına dönüşerek kentle bütünleşmişlerdir.

Günümüzde Türkiye'nin bazı büyük kentlerinde olduğu gibi İstanbul'da gözlemlediğimiz banliyöleşme, son elli yıllık süreçte şehirlerimizin maruz kaldığı gecekkondulaşma olgusundan farklıdır. şehrin dış mekanında apartman blokları şeklinde imar edilen modern uydu yerleşmelerin yanı sıra, aynı zamanda konak vb. türde standartları oldukça yüksek konut alanları da inşa edilmektedir. Diğer taraftan, İstanbul'da, Cihangir, Asmalımescit ve Kuzguncuk örneklerinde olduğu gibi, 1980'li yıllardan sonra şehrin köhneleşmiş eski konut alanlarının ıslahına yönelik mutenalaştırma sürecinin yaşanmaya başlaması, diğer dünya metropollerinde olduğu gibi ülkemizde de özellikle İstanbul rneğinde grldğı üzere, kentsel mekanda merkez-kaç ve merkez-çekim süreçlerinin birlikte etkili olduklarını göstermektedir (Taşdelen,2007:403).

Mutenalaştırma, özünde bir yerinden etme süreciydi. Sınıfsal ve sosyoekonomik bir değişim ve dönüşümün meknsal yansımasıydı. Kaybedenlerinin refah devlet politikaları ile desteklendiği sürece nispeten "yerel" olarak kalan bir sorundu. Her ne kadar konut sorunu tedarik edilse de, yerinden edilenlerin kaybı sadece fiziksel değil, aynı zamanda mahallelerinde yarattıkları kltrd. 1980'lere kadar bu dar anlamında kullanılan mutenalaştırma kavramı, neoliberal dönemle birlikte kavramsal bir "esneme" yaşıyor. Artık yerel bir süreç olmaktan öte, pek çok aktörün ekonomik çıkarının müzakere edildiği, siyasi gerilimlerin yaşandığı ve yönetildiği meknlar oluyor mahalleler. Mutenalaştırma, 1960'lardaki naif anlamından ziyade, bugün şehir yönetimleri, belediyeler, yerli-yabancı yatırımcılar ve emlakçılar tarafından kutsanıyor. şehirlerin yeni neoliberal vizyonu oluyor. Bu vizyon, içinde toplumsal parçalanma, dışlama ve ötekileştirme barındıran asimetrik bir vizyon ayı zamanda. Kimi zaman mega projeler, kentsel

dönüşüm, kimi zaman kentsel yenilen canlandırma projeleri, neoliberal kentleşme olarak geçen kavramlar içinde önemli ölçüde mutenalaştırma barındırıyor ve mahallenin ötesinde küresel-yerel güçleri karşı karşıya getiren bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır (Tok,2008:Radikal).

BÖLÜM 3: GÖÇE BAĞLI TOPLUMSAL SORUNLAR

Göç olgusuyla ortaya çıkan kentleşme hareketi, kente akın edip, orada yığılan insanların barınma sorunuyla karşı karşıya kalmalarına yol açmıştır. Bu sorunun çözümü söz konusu olunca da gecekondulaşma olgusu ortaya çıkmıştır (Akgür,1997:78).

3.1. Gecekondulaşma

Gecekondulaşma, kırsal alanlardan kentlere göç eden nüfusun, kentlerdeki konut arzının eksikliği karşısında, barınma gereksinimlerini düşük gelir nedeniyle en ucuz yoldan giderebilmek için buldukları çözüm yoludur (Alpar;Yener,1991:6).

Kentlere göç eden ve buradaki konut gereksinimleri, meşru olanaklarla karşılanamayan nüfus, yeni bir olgu yaratmıştır. Bilindiği gibi, nüfusu, olanaklarından çok daha hızla artan bir kentteki en güç işlerden biri, bir konut bulabilmektir. Konut arayan kişi, uygun bir yer tutabilmek için gerekli paraya sahip olmayan yeni gelen bir iç göçmense, bu sorun çok daha zor çözülen bir nitelik kazanır.

İşte kırsal alanlardan ve kasabalardan büyük kentlere gelen kişiler, belediyenin, devletin ve başka kişilerin arsaları üzerinde kendine konutlar yaparak bu sorunu çözmeye çalışmışlardır. Gecekondulaşma olayının ilk zamanlarında, bir konut bitmiş ise, izinsiz de yapılmış olsa, yıkılması için mahkemeden karar zorunluydu. Mahkemeden karar almak ise oldukça uzun bir süre gerektiriyordu. Bu yüzden, kendisinin olmayan arsa üzerinde konut yapan kişiler, polis işe karışmadan bunu bitirebilmek amacıyla, genellikle geceleri son derece hızlı bir biçimde çalışıyorlardı. Bir gecede bile çatısı kapatılan konutlar vardı. Sabah olduğu zaman, polis için, konutu hemen yıkmak artık olanaksızlaşıyordu. İşte bu süreç ortaya çıkan yeni konut biçimine de adını verdi: Gecekondulaşma.

Gecekondulaşma sözcüğü zaman içinde yalnız resmi bir terim niteliği kazanmakla kalmamış, "gecekondulaşma mahallesi", "gecekondulaşma halkı" gibi Türkiye'nin toplumsal gerçeğini biçimlendiren yeni kavramlar da yaratmıştır.

Yarım yüzyıldır Türkiye'nin gündeminde olan gecekondulı olgusu bu süre içinde, ülkenin toplumsal ekonomik, kültürel ve siyasal süreçleri ile tam bir etkileşime girmiş, bir yandan bu süreçleri etkilerken, öte yandan kendisi de onlardan etkilenmiş, ama sonuç olarak bugünkü yapımızın temel belirleyicilerinden biri haline gelmiştir (Kongar,2008:562).

Gecekondular çok çabuk yapılan konutlardır ve bunlar başlangıçta çoğu konut hizmetlerinden yoksundur. Genellikle kullanılmış gereçlerle yapılır. Büyük kent verimsiz gecekondularla sarılmış durumdadır. Her ne kadar, gerek gecekondulı konutunun kendisi, gerekse mahalle, önceleri son derece düşük düzeydeyse de, sonradan onarım işi başlar ve hem konut hem de mahalle daha yaşanabilir duruma getirilir. Aslında, gecekondulı bölgeleri başlangıçta bile hiç de geçici bir nitelik taşır gibi görünmemekte idi. Tam tersine, sürekli bir yerleşme yeri havasına sahiptiler. Gecekondulı, konut sorununa kamu hukuku dışı çözümü belirler: Gerek kamu fonları, gerekse özel kesim yatırımları, konut gereksinmesini karşılamakta yetersiz kaldıklarından, halkın kendisi sorunu kent hukuku dışında çözmektedir.

Bu büyük gereksinme karşısında, gecekondulı yapımı ticari kar sağlayan bir etkinlik niteliği de kazanmıştı. Pek çok kişi, birden fazla gecekondulı yaparak, bunları ya satmakta ya da kiraya vermekteydi. Böylece, 1950' li ve 1960' lı yıllarda kırsal alanlardaki “köy ağaları” nı andıran bir “gecekondulı ağaları” tipi türemişti (Kongar,2008:566).

Gecekondulaşma, Türkiye’ de 1950’ li yıllardan sonra tarımda yaşanan yapısal dönüşümün sonunda kentlere doğru yönelen göç akımının yarattığı sosyal, siyasal, kültürel, ekonomik, psikolojik vb. özellikleri olan çok boyutlu bir olgudur.

Kitlesele göç olgusunun sarsıcı etkilerini hafifleten en temel kurum gecekondulı olmuştur. Gecekondulaşma, kırdan kente göçen kitlelerin konut edinme biçimi olarak Türkiye kentleşmesinin ilk aşamasında ortaya çıkmış ve 1950' lerde kurumsallaşmıştır. Bu dönem gecekondularını kırdan göçenlerin kamu arazisi üzerinde esas olarak kendi emekleri ile konut yapımıyla ortaya çıkmıştır. TUSİAD Raporu gecekondularını birinci kuşak ve ikinci kuşak olarak

nitelendirmekte ve bunların özelliklerini belirtmektedir (Bknz. TUSİAD Raporu ,1998:87-92, 126,127, 132).

İlk kuşak gecekonducuların temel özelliği;

- *Kamu arazilerinin yasal olmayan bir şekilde işgal edilmesi,
- *Gecekonducuların ailenin yakın çevresinden yardım alınarak yapılması, gerekli olduğu zaman işçi çalıştırılması,
- * Konut sahibi ile yapımcı ve kullanıcı arasında ayrışma olmaması,
- *Gecekonduculuğun ticari bir meta olarak düşünülmemesi (gecekonduculuğun ailenin yerleşimi için yapılması ve kiracılığın istisna olması),
- *Kullanıcının ihtiyacına göre zaman içinde eklemeler yapılması,
- *Kentle bütünleşme işlevini üstlenmesi.

İlk kuşak gecekonducuların olduğu bu dönem "bütünleştirici ve yumuşak kentleşme" olarak nitelendirilmektedir. Bu dönemde kırdan kente göç edenler daha önce göç etmiş olan akraba ve hemşerilerinin yardımıyla iş piyasalarına girmeye çalışırlar. Bununla birlikte kırsal ile ekonomik bağlantıları sürmektedir. Bu nedenle göçün ortaya çıkartacağı olası sorunlar azaltılmıştır. İlk kuşak gecekonducular 1970' lerden sonra nitelik değiştirmeye başlamıştır.

İkinci kuşak gecekonducuların temel özelliği;

- * İşgal yoluyla arsa elde etmenin dışında kent çeperindeki arsaların sahipleri tarafından parsellenerek satılması, bu tür hisseli arsa satışlarının gecekonduculuğu teşvik etmesi,
- *Gecekonducuların artan oranlarda başka gruplar tarafından inşa edilip, kullanıcılara satılan meta haline dönüşmesi,
- *Arsa piyasasına ek olarak gecekonduculara özgü bir inşaat piyasasının gelişmesi,

*Arsa ve konut yapımında kendine özgü piyasa ilişkilerinin gelişmesi, bu piyasaya giriş ve çıkışların denetlenmesi (gecekondu mafyası vb.),

* Gecekondularda kiracılığın gelişmesi,

* 1980, 1983,1984 ve 1986 yılında çıkartılan imar aflarıyla gecekonduların sağlıklı apartmanlara dönüşmesine yol açılması,

* İslah imar planı olmadan yapılan çok katlı yapıların çarpık kentleşmenin yeni görünümünü oluşturması ve bunun çok katlı sağlıklı kaçak yapıları teşvik etmesi.

Bugün artık gecekondu olarak adlandırılması yanlış olan kaçak yapılaşma ileri düzeydedir. Kentlerde bir taraftan yoğunluğu hızla artan, yeterli altyapı olanaklarından yoksun kentsel rantların baskısıyla hızla apartmana dönüşen yapılaşma; diğer taraftan kendi içinde hiçbir dönüşüm potansiyeline sahip olmayan gecekondu alanları bulunmaktadır. Gecekondulaşma, kentsel alanlarda barınacak bir yer bulmanın ötesinde bir anlam kazanmış, kentte oluşan rantlara el koyma mücadelesinin bir aracı haline gelmiştir. Bunun yanında "yeni gecekonduların" artık sadece kamu arsalarının işgali biçiminde değil, büyük şehirlerin çevrelerindeki köy arazilerinin satışlarına dayanarak yapılabildikleri de görülmektedir.

Diğer taraftan büyük şehirlerin içinde kalan eski gecekondu alanlarının, zaman içinde hem fiziksel, hem de toplumsal olarak nitelik değiştirdikleri görülmektedir. Bu alanlarda bulunan eski gecekondu aklar, tapular ve yeni imar planları uygulamalarıyla yıkılıp çok katlı hale dönüşürken, buralarda yaşayanlar pasif birer spekülâtör olarak yaratılan değerler sayesinde ekonomik ve toplumsal konum değiştirmişlerdir. Bütün bu süreçler sonunda eski gecekondu alanlarında oturanlar arasında toplumsal katmanlaşmanın olduğu, yeni kurulan alanlara sadece "yoksul köylülerin" değil, bu alanlardaki arsalar ya da binalara para ödeme gücüne sahip olanların yerleşebildikleri görülmektedir.

Bütün bu oluşumlarla birinci kentleşme dönemini ifade eden "bütünleştirici kentleşme" yerine, ikinci kentleşme dönemde (1970 ve sonrası) "gergin ve

dışlayıcı kentleşme" sürecine girilmiştir. Bu dönemde -1990' lı yıllar içinde- Doğu ve Güneydoğu bölgelerinden kaynaklanan teröre bağlı göç olgusu kent içinde mevcut olan gerilimi arttırmıştır.

Bir önceki dönemde kentle bütünleşmenin bir yolu olan hemşerilik ilişkileri ve bu ilişkiler üzerinden kurulan dayanışma ağları, bu kez tam ters işlev görmekte ve kentlerde içe kapalı cemaatlerin oluşumunu hızlandırmaktadır. Son yıllarda medyada yaygın olarak kabul gören "varoşlar", "arka mahalle" gibi terimlerle ifade edilen kente küskün, gelecek umudu olmayan bir kitledir. Bu kentsel alanlarda radikal söylemleri olan gruplar etkinliklerini artırma olanağı bulmaktadır. Özellikle 1990' lı yıllardan sonra kent içi farklılaşmalara kültürel-etnik-dini boyutlar eklenmekte, oldukça karmaşık bir ayrışma/dayanışma sürecinin Türkiye kentlerini etkisi altına aldığı gözlenmektedir.

Göç sürecine katılanların tümü, yerleşme, iş bulma ve kentte varolmayla ilgili bütün sorunlarını kendi çabalarıyla ve tesadüflerle çözmek durumunda kalmaktadırlar. Bu bağlamda, özellikle düşük gelir gruplarının akrabalık, hemşerilik, komşuluk ilişkileri gibi tanıdık ilişkilerine dayandıkları bilinmektedir. Ancak bu tür dayanışma ilişkilerinin toplumsal ve bireysel sonuçları formel kurumsal düzenlemelerin olduğu durumdan farklı olmaktadır. Türkiye'de enformel dayanışma ilişkileri, örgütsüz, geleneksel cemaatçi toplumlara has değerlerin ve yapılanmaların sürdüğü bir ortamda alanını genişleterek yerleşik bir hal almaktadır

"Gecekondu sorunu" diye algılanan ve kentsel eşitsizliklere neden olan sorunların çözümü sadece yeni gecekonduların yapımının engellenmesinden geçmiyor. Bugün, büyük kentlerin yaklaşık yarıya yakınının yaşamaya devam ettiği bu alanlarda yaşayan ve gittikçe içlerine kapanma eğilimi gösteren grupların yaşam düzeylerinin yükseltilmesi ve kentsel sistemle bütünleşmeleri için gecekondu sorununun sistematik ve kapsamlı bir şekilde ele alınması gerekir. Kentleşmenin toplumsal boyutu uzun süre "göç ve gecekondu" sorunu olarak algılanmış, bunlar da sadece "yoksul köylü göçü" ve "köylülerin kentle bütünleşmemesine" bağlanmıştır. Ancak bu yaygın yaklaşım Türkiye'deki kentleşme sürecinin çok boyutlu niteliklerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Hızlı nüfus artışıyla

birlikte gerçekleşen kentleşme süreci, sadece nüfusun ülke coğrafyası içindeki konumlanışını değiştirmemiş, aynı zamanda çeşitli yerleşmelerde yaşayan nüfusun bileşimini de değiştirmiştir.

İç-göç hareketleri köy-kent göçüyle sınırlı değildir, özellikle son dönemlerde, kentler arası göçün ve hatta köyler arası göçün bundan da ağırlıklı oluşu dikkati çekmektedir. Nüfus kaybeden alanlar sadece "köylülerini" değil, kent ve kasabalarda yaşayan diğer grupları da göndermektedir. Göç edenlerle birlikte kültürel, ekonomik ve toplumsal birikimler de gitmektedir. Göçün seçiciliğinin ve yönünün, göç veren alanların hem köylerinde, hem de kentlerinde toplumsal, kültürel ve ekonomik erozyona neden olduğu söylenebilir.

Türkiye'de hem kentleşme hem de göç, kamusal düzenleme ile yani "planlı" olarak gerçekleşmemiştir. Bu süreç, "piyasa kuralları" içinde de gerçekleşmemiştir.

Kentleşme ve göç;

- * geleneksel devlet toplum ilişkilerinin belirlediği,
- "merkeziyetçi ve otoriter" kurallarla işleyen kurumların etkili olduğu,
- * "güçsüz yerel yönetimler" ve "popülist" politikaların beslediği,
- * enformel mekanizmalar ve örgütlenmelerin karşılıklı etkileşimiyle oluşturduğu bir ortamda gerçekleşmektedir (TÜSİAD Raporu, 1998:123- 125).

Bu süreç içinde metropol kentler sadece "yoksul köylüleri" değil, aynı zamanda sermayeleri, eğitimleri, becerileri, ya da siyasal güçleri farklı olan grupları kendine çekmiş ve bu grupların kararlarından etkilenmiştir. Birbirinden çok farklı niteliklere ve beklentilere sahip olan bu gruplar, kendi gelirlerine, eğilimlerine ve güçlerine göre değişen stratejilerle kentlere yerleşmektedirler (Bal, 2006:96).

3.2. Çarpık Kentleşme

Türkiye'de birçok şehir sonradan gelişmiştir. Önce nüfus hareketi ve istihdam, arkasından bu nüfusa yaşanabilir bir kent oluşturma çabası görülmüştür. Bu durum çarpık, plansız ve karmaşık kentlerin oluşması anlamını taşımaktadır.

Büyük ekonomik ve toplumsal değişimlerle birlikte kaçınılmaz olarak hızlı bir kentleşme meydana gelmiştir. Bunun olağan sonucu olarak kentleşmenin hızlanması öncesinde hiçbir kurumun ve toplumsal kuruluşun öngöremediği veya öngörse de tedbir alamadığı bir denetimsiz değişim dönemi başlamıştır. Çünkü, bu değişimi yaşayan hemen her toplumda kır-kent dengesi o zamana kadar görülmedik oranda köklü bir biçimde altüst olmaktadır. Hiçbir ülkede mevcut kentler bu yüksek değişim temposunu sorunsuz, yani "çarpık olmayan" bir biçimde kaldırmayı sağlayacak nitelikte örgütlü değildir (Tanyeli,21.com.tr).

Nüfusun belli merkezlerde toplanması çarpık kentleşmeye davetiye çıkarmak anlamına gelmektedir. Çünkü ülkelerdeki demografik hareketler çoğunlukla uzun vadeli olarak kestirilemeyen, planlanamayan ve yönlendirilemeyen bir boyut taşır. Çarpık kentleşmede ya belli sanayi merkezleri etrafına nüfusun öbikleşmesi ve yeni bir kentin doğması şeklinde ortaya çıkmakta ya da varolan eski bir kentin aldığı yoğun göçle istiap hacmini aşması şeklinde gerçekleşmektedir.

Türkiye'nin kentleşme sürecine bakıldığında, bunun kentlerin işgücü ihtiyacından kaynaklandığı söylenememektedir. Kentleşme her ne kadar nüfus ve mekansal büyüme temelinde gelişen bir olgu ise de, gerçekte içerik itibarı ile sosyal bir olgudur. Sosyal konularda ise her toplumun özellikleri farklıdır ve bu farklılıklar üzerine çözümlerin inşa edilmesi gerekmektedir.

Kentleşme sürecinde bir kentin diğerlerine göre daha hızlı büyümesi, ülke dengelerini çok ciddi oranda olumsuz etkilemekte ve ileri aşamalarda çözümü de adeta imkansızlaştırmaktadır. Örneğin, İstanbul' un aşırı büyümesi finans ve ticaret merkezi haline dönüşmesi, İstanbul'u yatırımcılar için de öncelikli tercih edilen bir yer haline getirmiştir. 10 milyon nüfusun çok dar bir alanda bulunduğu pazar varken, çok daha geniş alanda ve çok daha az nüfus cazip bir pazar olarak görülmemekte ve girişimciler büyük pazarı tercih etmektedir.

Çarpık kentleşmeyle ilgili şu özellikler söylenebilir:

*Kentler birçok yerde en verimli tarım arazileri üzerine kurulmaktadır. Örneğin, ülkemizin tarım topraklarının %3'ünü teşkil eden birinci sınıf tarım toprakları

kentleşme sürecinde yok edilmiştir. İstanbul'un 1950'li yıllarda bostan olan alanları bu gün çok katlı binaların yükseldiği yerlerdir.

*Rastgele gelişme sonucu parklar, kamuya açık dinlenme ve eğlence yerleri ve doğal manzaralar yok olmaktadır. Yine kamuya ait olması gereken sahil kesimleri binalar tarafından işgal edilmekte ve kent sakinleri için adeta yasak bölgeler haline gelmektedir.

*İnşaatla dolan bölgelerin yeniden açık alan haline getirilmesi mümkün olamamaktadır.

*Sonradan götürülen su, kanalizasyon, ulaşım ve diğer kamu hizmetleri daha pahalıya mal olmaktadır. Özellikle aşırı büyük ve yoğun kentlerde bu problem daha da artmaktadır. Örneğin, İstanbul'un dar alanda sıkışmış nüfusunun ihtiyacının karşılanabilmesi için çok pahalı teknolojilerin kullanılması gerekmektedir. Yeni ulaşım yollarının açılmasında, fiziki yatırımın çok üstünde kamulaştırma giderleri söz konusu olmaktadır.

*Gecekondulaşma, ciddi bir hukuksuzluk ve kontrol edilemeyen bir keyfilik ortamı üretmektedir.

*Nüfusun kent alanında süratle ve büyük yoğunlukla metropol alanlara doğru kayması, yatırım olanaklarının kısıtlı olması ve eğitim yetersizliği gibi nedenlerle vasıfsız iş gücü arzı büyük boyutlara ulaşmakta, işsizlik oranının ise kırsal kesimlerin 2.5 katını aşmasına neden olmaktadır. Kentlere göç sırasında kırsal alanda ücretsiz aile işçisi olarak aktif gözüken kadınların büyük bölümü işsiz konuma gelmekte ve kadınların kentlerde iş gücüne katılma oranları % 17 civarında kalmaktadır.

*Aşırı kentleşme, sürdürülebilir kentleşmeyi engelleyen bir özellik göstermektedir. Bilindiği gibi, "Sürdürülebilir Kentler" kavramı, insan gereksinimlerine günümüz kentlerinden daha iyi yanıt veren kentlerin oluşturulmasının yanı sıra, kent sistemlerinin gelecek kuşakların gereksinimlerinin kısıtlanmasını engellemeyecek biçimde geliştirilmesi gerekliliğini tanımlamaktadır. Oysa, aşırı ve çarpık büyüyen kentlerde doğal kaynaklar hızla

yok olmakta, doğa, bir daha eski haline dönüştürülemeyecek şekilde tahrip edilmektedir.

Bu konularda özetle alınabilecek tedbirler şöyle sıralanabilir:

*Kentleşmenin yönlendirilmesinde ve kentsel alanların düzenlenmesinde kırsal alanlar ile karşılıklı etkileşim ve dengeler göz önünde tutulmalıdır.

*Yakın kırsal alanlara ucuz ve düzenli bir ulaşım ağı o-luştırularak, şehre yerleşmeden şehrin imkanlarından faydalanma olanakları oluşturulmalıdır.

*Uzak kırsal alan ile şehir arasında en azından ekonomik göçü kontrol altına alabilecek tampon sanayi bölgeleri kurulmalıdır.

*Mevcut imarsız konut stoku için yasal bir zemin oluşturmak, halihazırdaki sosyal donanımlar (okul, sağlık ocağı, çocuk parkı, cami vs.) ve teknik altyapıdaki (su şebekesi, kanalizasyon, drenaj, yol) eksikliklerini gidermek öncelikli olmalıdır. Mülkiyet sorunu çözülmelidir.

*"Kendi evini kendin yap" mantığı çerçevesinde vatandaşlara (arsa, proje, teknik konular ve finansman gibi konularda) yardımcı olunmalıdır.

*Dar gelirli aileler için uygun bedel ve ödeme kolaylığı sağlanmalıdır.

*Mevcut yerleşim alanlarının ıslahı ve dönüşümü için çaba göstermenin yanı sıra, yeni yerleşime açılacak alanlarda, dünya standartlarına uygun donatı alanları hazırlanmalı ve bu yerlerin altyapı hizmetleri yapılaşma başlamadan önce bitirilmelidir.

*Kaçak yapı ve gecekondulaşmaya karşı daha caydırıcı önlemler alınmalı, sadece göz yuman kamu yönetimine değil, yapanlara da ciddi cezalar getirilmelidir (Kaya,2003:110).

Özellikle az gelişmiş ülkelerin kentleşmesi söz konusu olduğunda, kentleşme terminolojisinde, aşırı, hızlı, sahte, dengesiz, çarpık, az bütünleşmiş gibi kavramların sık kullanıldığını görmekteyiz.

Bu kavramlar tanımlanırken 'doğru' ya da normal kentleşmeyi temsil ettiği kabul edilen bir norma göre tanımlanması gerekir. Burada önemli olan 'norm' un tanımlanmasıdır. Öteki bir deyişle normun hangi bir çerçeveye referansla hangi kıstaslar temel alınarak tanımlandığıdır.

Bununla birlikte aşırı, sahte ya da hızlı kentleşme terimleriyle tanımlamaya çalışılan kentleşme özellikleri genellikle bilinmektedir. Bunlar şöyle sıralanabilir (Keleş, 1984 :11):

- a) Kentleşmenin, demografik bir süreç olarak sanayileşmiş ülkelere oranla, hızla artan, hiç olmazsa azalmayan bir yol izlemesi,
- b) Büyük ve çok büyük kentlerin, orta büyüklükteki ve küçük kentlere oranla daha hızlı büyümesi,
- c) Kentleşme hareketlerinin kimi coğrafi bölgelerdeki kentlere yönelmiş olması sebebiyle kimi bölgelerin kentleşme oranının düşük düzeyde kalması,
- d) Kentleşen nüfusun kent ve kamu hizmetleri gereksinimlerinin karşılanmasında yetersizliklerin baş göstermesi,
- e) Kentleşen nüfusun çalıştırılmasına olanak verecek temel sanayi yatırımlarının yapılmaması yüzünden iş gücü marjinal mesleklerde ve türlü hizmet dallarında yığılması.

Bu açıklamalardan da anlaşılabileceği gibi aşırı, sahte ya da hızlı kentleşme terimleriyle az gelişmiş ülkelerdeki kentleşme farkı vurgulanmıştır. Bu kavramları geliştirirken model olarak kullanılan 'normal kentleşme' ya da 'doğal kentleşme' kavramlarıyla gelişmiş ülke kentlerinin ifade edildiği ve gelişmiş ülkelerdeki kentleşme biçimine uymayan kentleşme biçimleri aşırı, sahte, hızlı kentleşme ile anlatılmakla birlikte "normal kentleşme" tanımına temel alınabilecek bazı kıstaslar bulunmaktadır (Keleş, 1984 :12-13).

- a. Demografik Faktör: Bu ayrımı kullananlar, gelişmiş ülkelerde nüfus artışının ve köy kent doğurganlık ayrımlarının, kentleşmede önemli rol oynamadığını varsaymışlardır. Az gelişmiş ülkelerde ise, doğurganlık oranının yüksek olması, kentteki doğurganlık oranı ile köydeki doğurganlık oranının farklı olması,

kentlerde ölüm oranının kırlara göre düşük olması, kentsel doğal nüfus artışının, köylerdeki doğak nüfus artışına oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir.

b. Ekonomik Faktörler : Gelişmiş ülkelerdeki kentleşme, sanayiye paralel olarak gelişmektedir. Başka bir deyişle kentleşmeyi doğuran sanayinin yaratmış olduğu taleptir. Az gelişmiş ülkelerde ise, kentleşme hızı sanayileşmeden hala yüksektir. Kentleşme, sanayinin talebi dışındaki faktörlerden kaynaklanmaktadır. Bunu ifade etmek için ise, aşırı, sahte, hızlı kentleşme gibi kavramlar kullanılmaktadır.

c. İstihdam Faktörü : Gelişmiş ülke kentlerinde yaşayanlar büyük çoğunluğu, sanayi ya da buna bağlı olarak gelişen hizmet sektöründe istihdam edilmektedir. Oysa, az gelişmiş ülke kentlerinde nüfusun önemli bir bölümü marjinal sektör denilen alanlarda istihdam edilmektedir. Bu durumu ifade etmek için de bu kavramlara başvurulmaktadır.

d. Toplumsal Faktör : Gelişmiş ülkelerde kentlerin toplumsal değişmeyi başlatmada ve hızlandırmada önemli roller oynadığı yapılan araştırmalarda ortaya çıkmıştır. Bu ülkelerde geleneksel kalıpları ortadan kaldıran, yeni değer ve yaşam biçimi ortaya koyan bir toplumsal yapıyı ifade etmektedir. Oysa az gelişmiş ülkelerde geleneksel yapı ile çağdaş yapılar bir arada yaşamını sürdürmektedir. Bu nedenle kentler, toplumsal yaşamda büyük rol oynamaktadırlar. Bu farklılık nedeniyle az gelişmiş ülkelerdeki kentleşme aşırı, sahte, hızlı olarak da ifade edilmektedir.

Bu açıklamalardan hareket ederek, normal kentleşmeyi ifade ederken; nüfus büyüklüğü, üretim düzeyi ve üretimi denetleme ve dağıtımını koordine etme rolü ile istihdam düzeyinin dikkate alındığını söyleyebiliriz.

Buradan hareketle herhangi bir anda doğurduğu zarar, öteki yönlerden doğurduğu yarardan az olan ve zaman içindeki değişimi yararı artırma yönünde olan kentleşme, normal kentleşme olarak tanımlanabilir. Bu tanımdan çıkaracağımız sonuç, herhangi bir anda doğurduğu zarar, sağlayacağı yarardan fazla ise bu tür kentleşme aşırı, sahte, hızlı olarak ifade edilmektedir.

Sonuç olarak, her ülkenin tarihsel, ekonomik, toplumsal koşullarının farklı olması nedeniyle, belli bir ülkedeki kentleşme modelini referans olarak ele alıp, bunu normal kentleşme olarak değerlendirip bu modelden çeşitli yönleriyle farklılık gösteren kentleri de, aşırı sahte, hızlı, çarpık kentleşme gibi kavramlarla ifade etmenin toplumbilimsel açıdan çok doğru olmadığını söyleyebiliriz. Kentleşmenin her toplumun kendi tarihsel koşulları içinde ve mevcut toplumsal yapı içinde ele alınıp kavramlaştırılmasının daha doğru olacağı ileri sürülebilir (Erkan,2002:23).

3.3. Kente Uyum Sorunu

Yeni kentlilerin kentle bütünleşmesini engelleyen bir çok sebep vardır. Genel olarak bu sebepler, kente göç edenlerin sosyo-kültürel yapısı, kentin yapısı ve kuralları, kentin sahip olduğu kültürel yapıdır.

Sosyo-kültürel yapı, ferdin sahip olduğu kültürel değer; sanat, ilim, teknoloji, felsefe, din gibi sahalar ile sosyal teşkilatları, kısacası bütün hayat tarzını ifade eder. Bu farklılıklar sonucunda bazı önemli sorunlar ortaya çıkar. Bunlar;

1) Kırsal alanda mevcut olan kültürlerin ve değerlerin kent değerleriyle çatışması:

Bu çatışma, büyük kentlerimizde gecekondu kültürünün doğmasına neden olmuştur. Gecekondulara kır değerlerinin devam ettiği ve bunlara saygı gösterenlerin çokluğu dikkati çekmektedir.

Avnı yörelerden gelenler aynı yerlere yerleşerek kent çevresinde kendi içinde kapalı "kültür odacıkları" oluşturmaktadır. Herhangi bir mahalle ya da semt ölçeğinde olan bu odacıklar o insanların terk ettikleri yörelerin küçük bir modeli olmaktadır. Böylece Erzurumlular, Erzincanlılar, Sivaslılar, Rizeliler görünürde kentlerde ama gerçekte her biri kendi "memleketlerinde" yaşamaktadırlar. Bu durum insanların kente intibaklarını,engelleyen önemli bir nedendir.

2) Ekonomik.yetersizlik:

Göçle kente gelen nüfusun, kentte karşılaştığı en temel güçlük işsizlik ve geçim sıkıntısıdır. Kentte, gereken önemli bir problemdir. Bu problem büyük kentlerimizde, örneğin İstanbul'da değişik sektörlerin dogmasına yol açmıştır.

Büyük kentlere göç eden bu kırsal nüfus, kentte yaşamak uğruna bu yoksulluğa katlanmaktadır. Ve bu insanlar yoksulluğu hayatlarının bir parçası olarak algılamaktadırlar. Bazı araştırmacılar bu durumu "yoksulluk kültürü" olarak nitelendirmektedirler.

Büyük kentlerin gecekondu halkının sahip olduğu bu durum onun toplum hayatına her yönüyle katılmasını engeller. Bu katılımın asgari seviyede olması ise bu insanların işlerine kapanmasına neden olmaktadır.

3) Eğitim düzeyinin düşüklüğü:

Kentin iş hayatı, uzmanlaşmış ve beceri kazanmış insanları kabul etmektedir. Özellikle yüksek gelir getiren işler, yüksek veya mesleki teknik eğitimi gerektirmektedir. Göçle gelen gecekondu nüfus mevcut eğitim düzeyiyle bu işlere girmekte uzun süre zorluk çekmektedir. Kentin mevcut teşkilatlarına katılma, bu teşkilatları kullanma yüksek gelir elde etme mümkün olmadığı sürece kente intibak gerçekleşmeyeceğine göre gecekondu insanının kente intibakı bir problem olarak önemini korumaya devam edecektir. Bu durum büyük kentlerinize vasıfsız işgücü yığılmasına ve enformel sektörün doğmasına neden olmuştur.

4) Göç edenlerin kentliye duyduğu eziklik duygusu:

Göçle büyüyen az gelişmiş toplum kentlerinde, modern sektörlerde istihdam imkanı olmadığı zaman yoksulluk kültürü ortaya çıkmaktadır. Bu kesimin bir yoksulluk kültürüne sahip olduğunu ve koşullar değiştikçe bunalımlı ve sadece anlık yaşamaya önem verdikleri, geleceğe ise önem verilmediği görülür.

Böyle yoksulluk kültürü çerçevesinde yetişen çocuklar çok defa dağılmış aile ve şiddet çerçevesinde yaşamaktadırlar. Eğitim şanslarını da kullanamazlar. Bu yapı dışarıdan bir müdahale ile değiştirilmedikten sonra kuşaktan kuşağa aktararak sağlamlaşır. Bu durum, Türkiye'de ve özellikle büyük şehirlerde farklı gelişmesine rağmen gecekondu kente uyumunu engelleyecek sorunların doğmasına sebep olmaktadır. Bu duruma, İstanbul'da Gülsuyu Mahallesi ile

Bağdat Caddesi Ataköy ile Kağıthane "Bölgesi ve daha birçok tezat bölge en güzel örnektir.

Gelişmekte olan ülkelerde, göçle büyük kentlere gelen insanların bürokratik teşkilatları kullanma konusunda bazı güçlüklerle karşılaştıkları ve bu insanların büyük kentlerde bürokrasinin işleyişi konusunda bilgisiz oldukları ileri sürülmektedir. Bunun yanında göçle gelen insanlar kentlerdeki sayısız kurallar karşısında şaşkına dönmüşlerdir. İşleri için nereye hangi kuruma başvuracaklarını bilmemektedirler. Fakat, yine bu insanlar için devlet "hizmetinden sual olunmayacak" bir varlıktır. Ancak, bürokrasinin keyfi durumu sürdükçe bu insanlar giderek devlete yabancılaşmaktadırlar.

Kentlere göçte gelen ve ayrı bir kültürün "gecekondu kültürü" nün dogmasına sebep olan bu insanlar hayatını geleneksel işlerden kazanmaktadır. Günümüzde kente gelen kırsal kesim insanları son yıllarda bürokratik teşkilatları tanımaya başlamışlardır. Teşkilatlarda güçlükte karşılaştıkları zaman ne yapılacağı hususunda birşeyler öğrenmeye başlamışlardır. Ancak yine de bürokrasi karşısında yenik düşmektedirler. Bürokratik yapı göçmeni yine dışlamaya, devam etmektedir.

Kente göç edenlerin kentle kültürel bütünleşmeyi ve uyumu sağlayacak diğer bir husus ise kentteki gönüllü ve resmi kuruluşların faaliyetleridir. Kentte bulunan dernek, vakıf vb. gibi kuruluşlar kente uyuma yardım edebilirler. Ayrıca, kentlere göçle gelen nüfus için en büyük sorun konut kıtlığıdır. Ve bu nüfus enformel sektörde çalıştıklarından konut edinmeleri zorlaşmaktadır. Bu da şahısların kentleşememelerinde en büyük sebeplerden biridir.

Sanayileşme, kentleşme sürecinde ülkenin kentleri sosyo-kültürel değişimin; en hızlı yaşandığı yerler olmuştur. Kentler, özellikle istanbul genişlemiş ve kozmopolitleşmiştir. Bu süreçte insanlar arasındaki temasların şekli değişmiş ve fertler sadece menfaatleri için yan yana bulunur hale gelmişlerdir. Kentlerde maddiyat, manevi ilişkilerin yerini almıştır.

Kentler kendi nüfuslarına ilaveten, kırsal bölgelerden gelen insanların, toplandıkları yerler olmaları sebebiyle homojen bir kültüre sahip değildirler.

Kente gelenler kendi geleneksel davranışlarını da beraberinde getirirler. Kırla irtibatın yoğun olması sebebiyle kendi kültürlerini kentte sürdürmeye devam etmektedirler. Heterojen ve çok yönlü kentlerde yaşayanlar farklı bölgelerin örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini asimile olmadan sürdürmektedirler. Kısa dönemde göçle gelen kültürel unsurların asimilasyonu mümkün olmayıp zaman geçtikçe uyum mümkün olmaktadır.

Ülkemizde kentleşmenin çok hızlı bir şekilde olması, toplumsal mekanizmaların aynı hızla kurulup gelişmeyişi, bir taraftan toplumdaki sosyal kontrolü azaltırken diğer taraftan ferdin toplum içinde kendisini sorumlu hissetme niteliklerini kaybettirmiştir.

Kentleşmenin gelişmekte olan ülkelerde çoğu zaman sosyal kontrol mekanizmasını yok ettiği bir gerçektir. Göçle birlikte komşuluk ve akrabalık ilişkilerinin azalışı, mahalle ilişkilerinin ve disiplinin kaybolması, din adamlarının etkinliğinin yok olması gibi değişmeler, kişilerin anemik davranışlarını engelleyen, onları toplumsal değerlere entegre eden mekanizmaların ortadan kalkması anlamına gelmektedir.

Ülkemizde de kırdan kente göç beraberinde bazı sorunları getirmiştir. Ama Türk toplumunun tarihi gelişimi ve kendine has kültürel yapısı kentleşmenin sonuçlarını önemli ölçüde hafifletmiştir.

Türk toplumunun kültür ve inançlar sistemine, tarihi gelişim sürecinde büyük ölçüde dinsel değerlerin etkisi olmuştur. Dini öğretilerde varolan yoksulları gözetme ve varlıkların onlara dağıtımı gibi ilkelerin bulunması, tüketim yerine tasarruf gibi kuralların toplumda belirli bir denge sağladığını söylemek mümkündür. Toplumumuzun mevcut hakim kültür normları, sosyal adalet anlayışına dayalı, eşitçilik sınıfsız toplum normlarıdır. Daha sonra bu normlardan sapma sonucunda zenginlik ve fakirlik yan kültürleri oluşmuştur.

Toplum sürekli değişim halindedir. Tarımsal yapıdan kopan kitleler kentlere gelince, kentte yaşayanlara eşit birer üye olarak değil, "ikinci sınıf" üye olarak eklenmektedirler. Bu gruplar çeşitli ekonomik ve sosyal etkenler sonucunda tarım toplumu yapısından, bu toplumun kültür ortamından, hizmet ve sanayi

faaliyetlerinin yaşam ve teşkilatlanma biçimini belirlediği çok kalabalık kent alanlarına yerleşmektedir. Kent hayatının değişik talepleri bu insanları “kültür şoku” na sokmaktadır.

Türkiye'de son otuzbeş-kırk yılda kentleşme hızının sanayileşme hızından daha yüksek seyretmiştir. Bu süreçte kentle bütünleşme ve kente intibakın uzun bir zaman sürecinde yavaş da olsa gerçekleşebileceği pek çok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir. Ancak, Türk toplumu bugün iki ana zıt gruplaşma süreci içindedir. Bu oluşumlar, Türk toplumunun batı dünyası ile entegrasyonunu içeren bir gelişme yönünde olup, dış dünya açısından başkalaşma ve ulusal ölçekte ise kendi değerlerine yabancılaşma görünümündedir.

Başka bir ifade ile ulusal düzeyde kültürel-tarihsel birikimle ekonomik ve kültürel sömürgeciliğin çatışması, ahlak, dünya görüşü, hayat tarzı, önlemler ve temel kavramlar açısından değer sistemlerindeki ana değişimin yönünü tayin etmektedir. Öyleyse kentleşme de, seçilen "kentsel kültür" anlayışı da önemli rol oynamaktadır (Es;Ateş,2004:224).

3.4. Alt Yapı ve Çevre Sorunları

Gelişmekte olan ülkelerde kentleşme kısa bir zaman dilimine sığdırıldığından kent, kentsel işlevlerinden soyutlanmış, aşırı nüfus yığılmalarının ortaya çıktığı bir mekan haline gelmiştir. Bu durum da kentin, temel maddi özellikleri olan, yol, kanalizasyon, su, gaz, elektrik, haberleşme gibi alt yapı hizmetleri yerine getirilememekte, bu konuda ciddi sorunlar yaşanmaktadır. Alt yapı yetersizliklerinin başlıca nedeni kaynak yetersizliğidir, Kentli nüfusun üretken ve ulusal geliri artıran niteliği ağır basmadığı bu durumda, kentte oturanlar çok pahalı su, elektrik ve pahalı hizmetler tükettiklerinden kentleşmenin kaynak maliyeti de ekonomik gelişmeyi sınırlayıcı ölçüde artmaktadır(Hamamcı,1992:254).

Kentleşmeyle birlikte kent içi ulaşım da önemli bir sorun haline gelmiştir. Özel araçların artan trafik hacmi içinde önemli bir yer tutmaya başlaması yalnızca trafiği bozmakta kalmamakta ulusal ekonomi açısından da büyük kayıplara yol açmaktadır. Kentlerin fiziki yapılarının düzensizliği ve metropolitan alanların

yaygın yapısı transit alanların kurulmasını zorunlu kıldığı halde, ekonominin bu ağır yükü, yakın gelecekte taşıyabileceği kuşkuludur (Keleş, 2008:187).

Kentleşmenin sonucunda su, hava ve toprağın kirletilmesi sebebiyle çevre ile insan arasındaki uyum bozulmuştur. Bu uyum bozukluğu sonucu, insanlar açısından, kişilerin fiziki ve ruhi sağlıkları bozulmakta; çevre açısından ise, bitki alanı daralmakta, ormanlar gerilemekte, bazı hayvan türleri büyük zarar görmektedir (Dönmezer,1990:95).

Genel kabul gören bir etki olacak nüfus artışı ve diğer etkenler sebebiyle yaşanan sağlıksız kentleşme, çevreyi olumsuz etkilemektedir. Bu etki kendisini su, hava ve toprak üzerinde geri dönüşü imkansız tahribatlar şeklinde göstermektedir. Hızlı ve çarpık kentleşme yanında kontrolsüz sanayileşme ve ekonomik gelişme istenmeyen fakat, boyutları giderek artan, önlem alınmazsa da giderek artacak bir eğilime sahip olan hava, su ve toprak kirlenmeleri ile gürültü kirliliği ve erozyon gibi çevre sorunlarını oluşturarak doğal dengelerin bozulmasına yol açmaktadır (Akal;Elmacı;Payan,1999:107).

Nüfusun şehir bölgelerine yığılması, halihazırda bu çevrelerin insan faaliyetlerinden doğan atık ve emisyonu kaldırabilme yeteneğini boğmaktadır. İnsanın yaşadığı doğal ortamı etkilemesi eskiden beri gelen bir olgu olmasına rağmen, özellikle, 1960' lardan itibaren sadece kirlilik değil, kimyasal dengeyi bozacak kadar bir teknolojik gelişmenin yaşanması çevre sorunlarını ağırlaştırmıştır.

Bunun yanında günlük hayatta özellikle hızlı ve çarpık kentleşmede karşılaşılan temel dengesizlik alanları şu şekilde sıralanabilir;

a) Aşırı büyümeye bağlı ulaşım güçlüğü, transit yollarda gürültü kirliliği, merkezlerde trafik sıkışıklığı ve egzoz gazı kirlenmesi,

b) Aşırı kentleşmenin yaşanması sonucu yeterli konut yaratılamaması, yaratılanların da sağlıksız ve kent planlamasına uygun yapılamaması, diğer bir ifadeyle, gecekondular sorunu,

c) Aşın yığılma nedeniyle kentsel alt yapıların tamamlanamaması ve yerel yönetimlerin gerekli mali ve idari olanaklarla birlikte yasal düzenlemelerden yoksun olması,

d) Kontrolsüz yapılaşma ve arsa fiyatlarının yüksekliği nedeniyle kentsel yeşil alanların özellikle gecekondü semtlerinde hiç olmaması ve yeşilin tahrip edilmesi,

e) Kentlerin içme suyu havzalarının korunamamasından kaynaklanan içme ve temizlik için gerekli suyun temin edilememesi ve kentsel altyapının pahalı oluşu,

f) Aşırı büyümeden kaynaklanan ulaşım sorununun sonucu olarak insanların yaşadığı büyük vakit kayıpları, yollarda tükenen yaşam,

Kentleşme olgusu yalnızca yukarıdaki sorunları yaratmakla kalmaz, çöp sorunu, susuzluk ve susuzluktan kaynaklanan sağlık sorunları, kentlerin doğal yapı ve peyzaj güzelliklerinin bozulması, yapılan yoğun konutlardan dolayı kent halkı için gerekli olan yeşil alanların, gezinti yollarının, çocuk bahçelerinin, park ve bahçelerin yapılamaması sorunlarını da bünyesinde taşır (Akal;Elmacı;Payan,1999:107).

3.5. İkili Yapı Sorunu (Kentlilerle Yeni Kentliler Arasındaki Farklılaşma)

Kentleşme herşeyden önce nüfusun kırsal alandan koparak kentlerde birikme sürecidir. Bu durum insanların yaşam biçiminden (kültüründen) yani tüketim alışkanlıklarından siyasi davranışlarına kadar önemli değişmelere neden olmaktadır.

Bütün toplumlarda kentleşme ile birlikte geleneksel kültür ile kent kültürü karşı karşıya gelmektedir. Her alanda olduğu gibi, egemen olan kent kültürü geleneksel kültürü kendi lehine çözmektedir. Fakat bu çözüme, geleneksel kültürün tam ortadan kalkması anlamında olmaz, farklı biçimlerde kendini sürdürür.

Kentlerin kültürel yapısındaki belirgin özellik, 'çok kültürlü' yapıdır. Kırsal alanda olduğu gibi, birbirine benzeyen insanların oluşturduğu toplum değildir. Kentler farklı kültürlerin birarada yaşadığı bir toplumdur (Erkan,2002:234).

Kent, çeşitli etnik grupları, kültür ve meslek grupları ve sosyo-ekonomik sınıfları içine alan heterojen bir toplumdur. Dolayısıyla kentte her biri ayrı bir kültür ve inanç sistemine bağlı olan ırk, etnik köken, sosyal yapı ve fonksiyon bakımından birbirinden açıkça ayrılan bireyler veya gruplar vardır. Kişiler artık yalnızca yaş ve cinsiyet özelliklerine göre değil etnik gruplarına, sosyal sınıflara göre farklılaşmıştır (Yörükkan, 1968:18-19).

Kırsal alanda, akrabalar, komşular ve aile grupları içinde gerçekleşen ilişkilerin yerini kentlerde iş yeri ilişkileri ve arkadaş ilişkileri almaktadır.

Kırsal kesimdeki akrabalar ve komşular arasındaki yardımlaşma ilişkilerini, kentlerde, borçlanma, kredi alma vs., gibi resmi kurumlar almaktadır.

Kırsal alanda insanların ilişkilerini denetleyen sosyal normlar, kentlerde yerini resmi normlara bırakmaktadır.

Kırsal alanda yaş, cinsiyet, aile gibi prestij kaynağı olan faktörlerin yerini kentlerde ekonomik özellikler almaktadır.

Kısaca kentleşme ile birlikte, kırsal kesimdeki alışkanlık biçimleri çözülüp, yerini yeni alışkanlıklar almaktadır (Erkan,2002:234).

Gelişmekte olan bir ülke olan Türkiye’de, Batı’ daki ve Doğu’ daki bölgeler arasında toplumsal yönden ikilik söz konusudur. Toplumsal yönden gelişmiş bireyler genellikle büyük kentlerde ve iyi gelir getiren işlerde toplanmışken, yeterince gelişmemiş olanlar küçük yerleşim birimlerinde, kasaba ve köylerde geleneksel yaşamlarını sürdürmektedirler.

Ülkemizdeki bölgeler arasındaki bu ikilik, ayrıca aynı kent içinde de geçerlidir; örnek olarak, gecekondu kesimi ve zengin kesim aynı kent içinde birlikte var olan ikili yapının iki ögesidir. Bu iki farklı düzende, aralarında kültürel, ekonomik, toplumsal farklılıklar ya da dengesizlikler bulunan iki ayrı topluluk yaşamaktadır ve bunlar karşılıklı etkileşim içindedirler. Kentlerde yaşayan farklı gruplar arasında gelir ve refah eşitsizlikleri bütünleşmeyi engellemektedir. Aynı yerde yaşayan, aralarında eşitsizlikler, farklılıklar, dengesizlikler bulunan sosyo-ekonomik, sosyokültürel yapıları farklı ikili bir topluluk söz konusudur.

Bu duruma benzer biçimde, ülkemiz genelinde de, bölgeler arasında dengesizliklerle, kentsel ve kırsal yerleşim yerleri arasında farklılıklar göze çarpmaktadır. Bireyler ve onların oluşturdukları topluluklar bilgi, görgü, düşünce ve davranış yönünden farklılıklar göstermektedir. Daha çok Batılı, gelişmiş bölgelerde yüksek öğrenimli, yabancı ülkelerde bulunmuş bireyler, Doğuda da okuma yazması bile olmayan, ilkel toplumun geleneklerine bağlı insanlar yaşamaktadır. Gerek kentler düzeyinde, gerek ülke çapında bölgesel düzeyde bu ikili yapı olgusu gözle görünen bir gerçektir(Akgür,1997:100).

Türkiye çapında genel bir olgu olan ikili yapı sorunu kentlerimizde özellikle de büyük kentlerimizde belirginleşmektedir. İkili yapı sorununun hem göçe neden olan hem de onun sonucu olan bir olgudur. Türkiye’de köy ve kent yerleşimleri arasında bazı yönlerden ayırım bulunmadığı yada varsa bile ortadan kalktığı konusunda bir takım görüşler vardır. Burada dayanak noktası kentlerimizin kirlaştığı yolundadır. Gecekondu gerçeğı buna gayet güzel örneklemedir. Kırsal kesimden göç edenler kentsel özellik kazanırken diğey yandan da kent kültürünü etkilemekte, kırsal ve kentsel yapıların bütünleşmesi konusunda pay sahibi olmaktadır.

Gecekonduarda yaşayanlar, kentte eskiyseler, köylü olmaktan uzaklaşmış ancak tam anlamıyla da şehirli olamamış insanlardır. Köydeki yaşantılarını alışkanlıklarını kentlerde de kısmen sürmekte, bu yüzden geçiş süreci yaşamaktadırlar.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Ülkemizde, göç ve göçün yarattığı kentleşmenin neden olduğu pek çok sorun yaşanmaktadır. Ortaya çıkan sorunlardan toplumun her kesimi etkilenmektedir. Örneğin; köyden kente yığınlar halinde göçler, köyleşen kentler, nüfus artışı, sağlıksız yerleşim merkezlerinin oluşması, artan işsizlik ve yoksulluğa karşın hizmetlerin yetersiz kalması, eğitimsizlik, kültürel çözülme, bulunduğu topluma uyumsuzluk, kuşaklar arası çatışma, aile bağlarının ve komşuluk ilişkilerinin zayıflaması, toplumsal değerlerde çözülme, suça yönelme ve zararlı alışkanlıklar edinme eğilimlerinin artması gibi bir çok sorunlar ortaya çıkmakta, bu sorunlar o toplumdaki her kesimi etkilemektedir. Bu sorunlar bazı bölgelerde (Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri) ve büyük kentlerin gecekondu bölgelerinde daha yoğun yaşanmakta, bu nedenle bölgelerarası ve kent içi farklılıklar gözlenmektedir.

Günümüzde göç ve kentleşme özellikle gelişmekte olan ülkelerin en önemli sosyal politika sorunlarından. Kente göçle gelen insanların uyum sağlayamamaları değişik sorunları da beraberinde getirmektedir. Bu çalışmada bu sorunlar tespit edilmeye çalışılmıştır. Genel bir girişten sonra sorunlar önem durumuna göre ortaya konulmuştur.

Toplumsal yapının biçimlenmesinde göçün önemli bir etkisi ve işlevinin olduğu söylenebilir. Türkiye’ de 1950’ lardan günümüze kadar süregelen göç hareketleri sonucunda kentlerimizde büyük bir nüfus birikimi meydana gelmiştir. Ülkemizde belirgin göç biçimi kırsaldan kente yönelik göç olduğu için özdeş ya da homojen olmayan bir kentli nüfus söz konusudur. Bu durum son derece önemli bütünleşme ve uyum sorunları yaşanmasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda, göçle oluşan toplumsal değişme sürecinin olumlu olmasını sağlama yönünde bir kaygı dile getirilebilir. Kırsal kesimden gelenlerin kent kültürüne ve kent yaşamına entegrasyonu ve ortak bir kent kültürünün oluşturulması sağlanmalıdır.

İnsanlık tarihi kadar eski olan göç ve kentleşme ve ortaya çıkardığı sorunların çözümü bilinçli bir halk ve kararlı bir yönetimin birleşmesiyle ortaya çıkacaktır.

Bu birlikteliği sağlamak sorunları çözecek kurum veya kuruluşlar için öncelikli hedef olmalıdır.

Göç sonucu ortaya çıkan kentleşme birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Kentleşmenin gerek çevre, gerekse sosyo-ekonomik hayat üzerindeki olumsuz etkilerini önlemek için, göçleri engelleyici önlemler veya daha sonrasında göçlerin olumsuz etkilerini azaltıcı önlemler alınabilir.

Göçleri engelleyici önlemler, kırsal alanlardan kentlere göçü caydırıcı önlemlerdir. Uygulanacak politikalarla kırsal kesim yaşanabilir hale getirilirken kentlere göçü güçleştirecek önlemler alınabilir. Örneğin merkez köyler (köy kentler) oluşturularak köylerin yaşanabilir hale gelmesi sağlanabilir. İlk köy kent örneği olan Ordu-Mesudiye örneğinin devamı getirilebilir ve bu örnekler daha da çoğaltılabilir. Bu yapılanma özellikle gerek coğrafi konumu gerek yerleşme biçimi dezavantajlı durumdaki Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri için son derece uygun ve yararlı olacaktır.

Göçlerin süreklilik kazanmasının neden olduğu olumsuz etkilerin giderilebilmesi için büyük kentlerdeki yoğun nüfusun azaltılması ve kentlerin genişlemesini önleyici politikalar geliştirilebilir. Bunlara sanayi siteleri ve buna paralel olarak çağdaş anlamda yeni yerleşmeler kurulması, gecekondulaşmanın teşvik edilmemesi, gecekonduların ıslahı yönünde kentsel dönüşüm planlanması ve nüfus azaltıcı önlemler örnek olarak önerilebilir.

Alınan önlemlere karşın bir türlü denetlenemeyen hızlı nüfus artışı ve sosyo-ekonomik yapı değişimleri sonucunda kırsal alanlardan kentlere yönelen göçlerin bozucu etkileri çerçevesinde plansız kentleşme ve gecekondulaşma olguları önemli sorunlar olarak çözüm beklemektedir.

Cumhuriyetle birlikte başlayan sanayileşmeyle hız kazanan kentleşme, sanayileşme aleyhine hızlı olması nedeniyle kentlere göç eden insanlar kentleşmenin sağlıklı ve planlı olmasını engellemişlerdir.

Kentleşme, sanayileşme yolundaki ülkelerin karşı karşıya bulundukları kaçınılmaz bir süreç olduğuna göre önemli olan bu süreci başarılı ve sorunsuz

olarak tamamlamaktır. Sorunlu kentleşmenin temel nedeni olarak ise plansız kentleşme gösterilebilir. Bu bağlamda çağdaş ve planlı kentleşmenin gerçekleştirilmesi doğrultusunda kentsel dönüşümün layıkıyla hayata geçirilmesi gereklidir.

Gelişmiş ülkelerde sanayi devrimi ile başlayan kentleşme, gelişmekte olan bir ülke olan ülkemizde ancak 20. yy başlarında kendisini göstermiştir.

Türkiye’ de kentleşme sorunun ardında yatan en temel neden kentleşme ile sanayileşmenin bir arada yürümemesidir. Sanayileşme öncesi kentleşme meydana gelmekte, sanayileşme onu takip etmektedir.

Kaynakların dağıtılması noktasında planlı etkinlikler yapılmalı, gerekli düzenlemeler yapılmalı bölgelerarası dengesizlikler giderilmelidir. Kaynaklar ve gereksinimler arası dengenin sağlanması zaten sanayileşme ve kentleşme arasındaki uyumu zorunlu kılar.

Gecekondulaşmayı önlemenin yolu yıkmakla ya da nüfusu bir yerden bir yere taşımakla çözülmez. Sorunun toplumsal-ekonomik köklerine inmek gerekir. Gelir dağılımının düzeltilmesinin yanında kentleşmenin hızına, biçimine ve yurt yüzeyine yayılmasına egemen olacak politikalarla, sanayileşmede güdülecek politikayla gecekondu sorununa çözüm bulunabilir. Gecekondu ailesinin geleceğe bakışının güvence altına alınmaması, onun güvencesini gecekondu bulmasına neden olur. Gecekonduyu ortadan kaldırmayı sağlayacak önlemleri alacak yerde önce yapılmasına göz yumup sonra af yasalarıyla bağışlamak gecekondulaşma sürecini özendirmeye yarar. Bu noktada gecekondu yasasının incelenip eksiklerin giderilerek yeniden bir değerlendirme yapılması gerekir.

Yoksulluk, işsizlik, eğitim ve sağlık sorunları başta olmak üzere tüm sorunların çözüme ulaştırılması çabaları nüfusunu kentlere itmiş olan bölgelerin yeniden çekici özellikler kazanmasını sağlayacaktır. Bu yönde devletin, yerel yönetimlerin, sivil toplum örgütlerinin, bireylerin ve özel girişimcilerin birlikte hareket etmeleri gerekmektedir. Yıllardır sözü edilen kırsal kalkınma, kente özgü çekici öğelerin kırsala taşınması bağlamında önemsenmesi ve ihmal edilmemesi gereken bir konu olarak görülmelidir. Bu konuya ilişkin sosyal politikalar

retilmeli ve uygulanmalıdır. Kırdan kente gçlerin önlenmesi ve tersine göçün başarıya ulaşması amacıyla kırsalın olabildiğince kente eşitlenmesi, kırla kent, Doğu ile Batı arasındaki dengesizlik ve farklılıkların giderilmesi gerekmektedir.

Bu sorunlar, bireylerin ve grupların kaderinden, eksikliğinden ya da yanlış davranışlarından kaynaklanmadığı gibi çözümü de bireylere ve gruplara bırakılamayacak kadar önemlidir ve sosyal devletin yükümlülüğü olarak görülmektedir. Sorunun çok yönlü olması bireylerin ve grupların bu sorunların üstesinden yalnız başlarına gelmelerini engellemektedir. Bu nedenle, yardımcı olacak meslek elemanlarına ve kuruluşlara gereksinim vardır. Eğer bu türlü temel sorunlar zamanında müdahale edilip çözümü yönünde çalışılmazsa çok daha önemli boyutlara ulaşması kaçınılmazdır.

Son olarak, uygulanmakta olan önlemlerin sürdürülmesi ve buna ek olarak başka birtakım önlemlerin geliştirilmesiyle ve ciddi bir program dahilinde hareket edilerek güç ve buna bağlı olarak kentleşmeyle ilgili sorunların çözümlenmesi gerekli ve zorunludur. Böylelikle toplumsal yapının da sağlıklı ve olumlu olması sağlanmış olacaktır.

Sonuç olarak kentleşme bağlamında göçün yol açtığı toplumsal sorunların önlenmesi konusunda bugüne değin gerek tarafımızdan gerek bu alanda katkısı olmuş olanlar tarafından getirilen çözümlerin teoride kalmaması ve bir an önce uygulamaya geçirilmesinin boşa geçen zamanların telafisi yolunda kaçınılmaz bir zorunluluk olduğunu düşünüyoruz.

KAYNAKLAR

- AKGÜR, Zeynep Gökçe (2007), “1990 Sonrasında Türkiye’ de İç Göç”, *Sosyoloji Yazıları I, Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.
- AKGÜR, Zeynep Gökçe (1997), *Türkiye’ de Kırsal Kesimden Kente Göç ve Bölgelerarası Dengesizlik (1970-1993)*, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- AKGÜR BİLGE, Zeynep Gökçe (2003), “Toplumsal Yapı Değişiminde Göçün Yeri”, *Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Dergisi*, Cilt 5, Sayı 1-2, s.1-8.
- AKKAYAN, Taylan (1979), *Göç ve Değişme*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul.
- AKŞİT, Bahattin (1998), “İç Göçlerin Nesnel ve Öznel Toplumsal Tarihi Üzerine Gözlemler: Köy Tarafından Bir Bakış”, *Konferans Türkiye’de İç Göç Buluşunda 6-8 Haziran 1997*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Ocak, İstanbul.
- ASLAN, Cahit (2001), “Göçün Eğitim ve Çocuk Psikolojisi Üzerine Etkileri”, *Göç-Eğitim-Batman ve Çocuk Sempozyumu 15 Nisan 2001*, Batman Eğitim-Sen.
- ASLANOĞLU, Rana (1998), *Kent, Kimlik ve Küreselleşme*, Asa Kitabevi, Bursa.
- AYDOĞAN, Ahmet (2000), *Şehir ve Cemiyet*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- BAL, Hüseyin (2006), *Kent Sosyolojisi*, Fakülte Kitabevi, Isparta.
- Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu (1998), *Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları*, Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- BAŞEL, Halis (2006), “İç Göçün Sonuçları ve İş Gücüne Etkileri”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 51. Kitap, İstanbul.

- BAYHAN, Vehbi (1997), “Türkiye’ de İç Göçler ve Anomik Kentleşme”, *II. Sosyoloji Kongresi: Toplum ve Göç*, 21-22 Kasım 1996, DİE Yayını, No: 2046, Ankara.
- BEGEL, Ernest (1996), “Kentlerin Doğuşu”, *Kent ve Kültürü-Cogito*, Sayı 8, Sayfa 17-22.
- ÇELİK, Fatih (2006), “İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı İle Analizi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı: 27, Temmuz-Aralık , Sayfa 149-170.
- ÇETİN, Türkan (1999), “Modern Türkiye Yaratma Projesinin Orijinal Bir Boyutu: Örnek Köyler”, *75 Yılda Köylerden Şehirlere*, Şubat, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul.
- DEMİR, G. (1997), “Göç Nedenleri ve Göç Edenlerin Beklentilerindeki Gerçekleşme Durumu: Bolu İli Kıbrısçık İlçesi Örneği”, *Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi 20-22 Kasım 1996*, Mersin.
- DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) Sosyoloji Derneği (1996), *II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, Toplum ve Göç*, 20-21-22 Kasım, Mersin.
- DİNÇER, Yüksel (1999), “Kent,Kentleşme ve Kent Planlaması”, *Sivil Toplum İçin Kent, Siyaset ve Demokrasi Seminerleri*, Demokrasi Kitaplığı, Wald Yayınları, İstanbul.
- DÖNMEZER, Sulhi (1990), *Sosyoloji*, Beta Yayınları, İstanbul.
- DPT (1990), *DPT Yayını*, Ankara.
- DURSUN, D.(2002), “Göçlerin Bunalttığı Şehirler”, *İstanbul Dergisi*, Sayı 2, Sayfa 31, Aralık.
- DURU, Bülent ve Ayten Alkan (2002), *20.Yüzyıl Kenti*, İmge Kitabevi, Ankara.
- DURUGÖNÜL, E. (1997), “Sosyal Değişme, Göç ve Sosyal Hareketler”, *Toplum ve Göç, II. Ulusal Sosyoloji Kongresi, 20-22 Kasım 1996*, DİE ve Sosyoloji Derneği, Ankara.

- ERDER, Sema (2006), *İstanbul'a Bir Kent Kondu: Ümraniye*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ERDÖNMEZ, Cihan (2005), "Köykent: Olumlu ve Olumsuz Yönleriyle Bir Kırsal Kalkınma Projesinin Çözümlemesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi Orman Fakültesi Dergisi*, Seri A, Sayı 2, Sayfa 35-51.
- ERKAL, Mustafa, Burhan Baloğlu ve Filiz Baloğlu (1997), *Ansiklopedik Sosyoloji Sözlüğü*, Der Yayınları, İstanbul.
- ERKAN, Rüstem (2001), "GAP Bölgesinde Nüfus Hareketleri ve Göç", *GAP Yöresinde Nüfus, Çevre ve Kalkınma Konferansı*, Türkiye Çevre Vakfı Yayını, Ankara.
- ERKAN, Rüstem (2002), *Kentleşme ve Sosyal Değişme*, Bilimadamı Yayınları, Ankara.
- ES, Muharrem, Hamza Ateş (2004), "Kent Yönetimi, Kentleşme ve Göç: Sorunlar ve Çözüm Önerileri", *Sosyal Siyaset Konferansları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 48. Kitap, İstanbul.
- GERAY, Haluk (2006), *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- GIDDENS, Anthony (2000), *Sosyoloji*, Ayraç Yayınevi, Ankara.
- GÖRMEZ, Kemal (1991), *Şehir ve İnsan*, MEB, İstanbul.
- GÜL, Aykut, Beşir, Koç (2006), *Türkiye'de Bir Kırsal Kalkınma Modeli Olarak Köykentler ve Köykentlerde Tarımsal İşletmelerin Sosyal ve Ekonomik Analizi*, Tarım ve Köy İşleri Bakanlığı, Ankara.
- HAMAMCI, Can (1992), "Çevrenin Uluslararası Boyutları", *İnsan, Çevre, Toplum*, İmge Yayınları, No. 46, Ankara.
- [http://tr.wikipedia.org/wiki/Kentleşme.](http://tr.wikipedia.org/wiki/Kentleşme)
- [http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=8265,Neoliberal kentleşme.](http://www.radikal.com.tr/ek_haber.php?ek=r2&haberno=8265,Neoliberal_kentleşme)

- IŞIK, Oğuz (1996), “1980 Sonrası Türkiye’de Kent ve Kentleşme”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 13, İletişim Yayınları, İstanbul.
- İBB APK Daire Başkanlığı Araştırma Müdürlüğü (2004), *İstanbul’ a Muhtemel Göç Dalgaları, İstanbul’ u Bekleyen Sosyal Riskler Araştırması 2*, İstanbul.
- İMAR VE İSKAN BAKANLIĞI (1973), *İmar ve İskan Bakanlığı*, Ankara.
- İŞBİR, Eyüp G. (1986), *Şehirleşme ve Meseleleri*, Ocak Yayınları, Ankara.
- KARABEY, Haydar (1981), *Kent Olgusu*, Kent Matbaası, İstanbul.
- KARPAT, Kemal H. (2003), *Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm*, İmge Kitabevi, Ankara.
- KARTAL, Kemal (1983), “Kentlileşmenin Ekonomik ve Sosyal Mahiyeti”, *Amme İdaresi Dergisi*, C. 16, S. 4, Aralık.
- KAYA, Erol (2003), *Kentleşme ve Kentlileşme*, İlke Yayınları, İstanbul.
- KELEŞ, Ruşen (1978), *100 Soruda Türkiye’ de Şehirleşme, Konut ve Gecekondu*, Gerçek Yayınevi, İstanbul.
- KELEŞ, Ruşen, Artun, Ünsal (1982), *Kent ve Siyasal Şiddet*, SBF Yayınları, Ankara.
- KELEŞ, Ruşen (1984), *Kentleşme ve Konut Politikası*, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Yayın no:540, Ankara.
- KELEŞ, Ruşen, Michael, N. Danielson (1985), *The Politics of Rapid Urbanization in Turkey (Türkiye’nin Hızlı Kentleşme Politikası)*, Holmes and Meier, New York.
- KELEŞ, Ruşen (1993), *Kent ve Siyaset Üzerine Yazılar: 1975- 1992*, IULA-EMME, İstanbul.
- KELEŞ, Ruşen (2008), *Kentleşme Politikası*, İmge Yayınevi, İstanbul.
- KIRAY, Mübeccel (1998), *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul.
- KONGAR, Emre (2008), *21.Yüzyılda Türkiye*, Remzi Kitabevi, İstanbul.

- KONGAR, Emre (1996), *Türkiye Üzerine Araştırmalar*, Remzi Kitabevi, Ankara.
- KUBAN, Doğan (1999), *Sinan An Architectural Genius*, Bern.
- KURTKAN, Âmiran (1980), *Sosyoloji*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- LEWIS, Oscar (1971), *İşte Hayat*, E Yayınları, İstanbul.
- MARSHALL, Gordon (1999), *Sosyoloji Sözlüğü*, Bilim ve Sanat yayınları, Ankara.
- MUTLUER, Mustafa (2003), *Uluslar arası Göçler ve Türkiye*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- NADAOĞLU, Halil (1996), *Mahalli İdarelerin Yeniden Yapılandırılması*, TOBB, İstanbul.
- OĞRAK, Abdülkadir (1998), *Göç, Sosyal Değişme ve Bütünleşme*, Basılmamış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZCAN, Yusuf Ziya (1998), “İç Göçün Tanımı ve Verileri ile İlgili Bazı Sorunlar”, *Konferans Türkiye’de İç Göç Bolu-Gerede 6-8 Haziran 1997*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı Yayınları, Ocak, İstanbul.
- ÖZDAĞ, Ümit (1995), “Güneydoğu Anadolu Bölgesinde ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu’ dan Batı’ ya Göç Edenlerde Kültürel Yapı ve Kültürel Kimlik Sorunu”, *Türkar*, Ankara.
- ÖZDAMAR, Kazım, Y. Odabaşı, Y. Hoşcan, A. A. Bir, G. Kırcaali, A. Özmen, Y. Uzun (1999), *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*, T.C. Anadolu Üniversitesi Yayınları No. 1081, Açıköğretim Fakültesi Yayınları No. 601, Eskişehir.
- ÖZDENÖREN, Rasim (1998), *Kent İlişkileri*, İz Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZER, Ahmet (1998), “Güneydoğu’ da Kentleş(me)me Dramı”, *Görüş Dergisi*, Sayı 34, Sayfa 28-38, Şubat-Mart, İstanbul.

- ÖZER, İlhan (2004), *Kentleşme, Kentlileşme ve Kentsel Değişme*, Ekin Kitabevi, Bursa.
- ÖZER, İnan (1994), “Bir Alan Araştırması, Kentlileşme ve Kent Yaşamı”, *Dünya’ da ve Türkiye’ de Güncel Sosyolojik Gelişmeler, CI. I. Ulusal Sosyoloji Kongresi*, 3-5 Kasım 1993, Sosyoloji Derneği Yayını, No: 3, Sayfa 303-304, Ankara.
- ÖZGÜÇ, Nazmiye (2003), *Turizm Coğrafyası: Özellikler ve Bölgeler*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- ÖZTÜRK, Mustafa (2007), “Türkiye’de İç Göçe Katılanların Kent Yaşamına ve Kentsel Emek Piyasalarına Etkileri”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 52. Kitap, İstanbul.
- PAYAN, Fatma, S. Kutlu Akal, A. Elmacı (1999), “Kentleşmenin Ekolojik Sisteme ve Çevreye Etkileri ile Çözüm Önerileri”, *Kent Yönetimi ve Çevre Sorunları Sempozyumu’ 99*, 17-19 Şubat, İBB İstaç Yayını No: 6/1, İstanbul.
- SENCER, Yakut (1979), *Türkiye’ de Kentleşme*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- SEZAL, İhsan (1992), *Şehirleşme*, Ağaç Yayıncılık, İstanbul.
- TALAS, Cahit (1981), *Toplumsal Politikaya Giriş*, S Yayınları, Ankara.
- TANYELİ, Uğur, “Çarpık Kentleşme”, *İçeriksiz Doğrular I*, 21.com.tr.
- TAŞDELEN, H. MUSA (2007), “Metropollerde Banliyöleşme Sonrası Kentsel Mekanda Yeni Bir Ayrışma Biçimi: Mutenalaştırma”, *Sosyoloji Yazıları I, Sakarya Üniversitesi Sosyoloji Bölümü Ortak Çalışması*, Kızılelma Yayıncılık, İstanbul.
- TEKELİ, İlhan ve Yiğit Gülöksüz (1996), “Kentleşme, Kentlileşme ve Türkiye Deneyimi”, *Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi*, Cilt 5, İletişim Yayınları, İstanbul.

- TEKELİ, İlhan (2007), “Türkiye’ nin Göç Tarihindeki Değişik Kategorileri”, *Kökler ve Yollar, Türkiye’ de Göç Süreçleri*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Şubat, İstanbul.
- TOLAN, Barlas (1991), *Toplum Bilimlerine Giriş*, Adım Yayıncılık, Ankara.
- TURHANLI, Halil (2008) “Kent mekânını yeniden örgütlemek”, *Radikal Gazetesi*, 28 Mart.
- TÜMERTEKİN, Erol ve Nazmiye Özgüç (1998), *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekan*, Çantay Kitabevi, İstanbul.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (1996), *Değişme Kültür ve Sosyal Çözülme*, Birleşik Yayıncılık, İstanbul.
- TÜRKDOĞAN, Orhan (2002), *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, Çamlıca Yayınları, İstanbul.
- YALÇIN, Cemal (2004), *Göç Sosyolojisi*, Anı Yayıncılık, Ankara.
- YILMAZ, Nail (2004), “Farklılaştıran ve Ayırıştıran Bir Mekanizma Olarak Kentleşme”, *Sosyal Siyaset Konferansları*, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi, 48. Kitap, İstanbul.

ÖZGEÇMİŞ

1984 yılında İstanbul’da doğdu. İlk öğrenimini İstanbul Bayezid İlk Okulu, orta öğrenimini Çanakkale Milli Piyango Anadolu Lisesi ve lise öğrenimini İstanbul Vefa Anadolu Lisesi’ nde tamamladı. 2006 yılında Dumlupınar Üniversitesi Sosyoloji bölümünden mezun oldu. 2008 yılında İstanbul Millet Kütüphanesi’ nde çalışmaya başladı ancak tez çalışması nedeniyle buradaki görevini yarıda bırakmak zorunda kaldı.